

TÁRSADALMI ETIKA

ELSŐ RÉSZ

ÍRTA:
VARGA LÁSZLÓ S. J.

KIADJA : A JÉZUSTÁRSASÁGI KOLLÉGIUM,
SZEGED.

Nyomta az „Árpád”-, nyomda Szegeden, 1935.
: Szittner János.

Előszó.

Véleményem szerint korunk szellemi életének beteges vonása az, hogy sokan, akik némileg beletekintettek a filozófiába és a társadalomtudományba, szinte becsületbeli kötelességüknek érzik, hogy valami új rendszerrel lépjenek a világ elé. Milyen személyi indítóokok sarkalhatják ezeket az írókat, annak kivizsgálását nem tartom fontosnak. Azonban meg vagyok arról győződve, hogy ez a módszer, ill. divat a tudománynak is nem csekély kárára van és csak arra alkalmas, hogy az amúgy is túlságosan nyugtalan és zilált elméket még jobban összezavarja. A gondolkozás, ha csakugyan eredeti és mélybeszántó, szükségképpen a már meglévőnél többet hoz a valóságból a tudat fölszínére. Ehhez azonban nem szükséges az, hogy mindenki új rendszert építsen föl magának.

Két okból ragaszkodtam ebben az írásban egy már klasszikussá lett irányhoz: először, mert a ker. szolidarizmus nagy mesterének, Pesch Henriknek iskoláját jártam, akinek a tanítását véleményem szerint a *Quadragesimo anno*, ha nem is kimondottan, de hallgatólagosan és általában helyesnek találta; másodsor, mivel csak egyszerű kézikönyvet akartam írni a szociális kérdés iránt

érdeklődő kat. fiatalság számára, amelynek első-
sorban biztos tudásra és nem új elméletekre van
szüksége.

Az első részben az alapvető tételekkel fog-
lalkoztam, míg a következő, második részben a
társadalom- és gazdaságpolitika részletkérdéseit
szándékozom tárgyalni.

Szeged, 1935. május 1.

Élet és etika.

1. Ha valaha, akkor ma főlöszleges részlete-
sebben bizonyítgatni, hogy társadalmi létünk nyu-
galmi állapota megszűnt és nincsen semmi remé-
nyünk arra, hogy a közel jövőben helyreálljon. Szinte
napról-napra érezzük, hogy a forradalom erői sza-
kadatlanul bomlasztják és őrlük a régi rend fun-
damentumait még azokban az országokban is,
amelyekben a konszolidáció álma már hivatalos
közvéleménnyé sűrűsödött. A társadalom nagy része
viszont lassankint annyira józan lesz, hogy már
nemcsak a forradalom úgynevezett vívmányaiban
nem hisz, hanem csendesesen beletörődik sorsába,
mert belefáradt a reménykedésbe és megundoro-
dott az illúzióktól, amelyekkel túlságosan jóllakat-
ták. Ez a jelenség még a „Harmadik birodalom-
ban” is lépten-nyomon tapasztalható és biztos jele
az európai kultúra kimerültségének.

A szocializmus és kommunizmus önmagukat
buktatták meg akkor, amikor a számukra legked-
vezőbb történelmi fordulat valósággal följánlotta
nekik a hatalmat. Bebizonyították azt, amit a be-
avatottak úgyis régen tudtak és hiába hangoztat-
tak, hogy a szocializmus csak addig erős, amíg
támadóállásban marad és nyomban megbénul, mi-

helyt a vezetést kezébe veszi, mert az élet logikája könyörtelenül elbánik minden elmélettel, amely a társadalmi és gazdasági valóság immanens törvényeivel nem számolj. Azonban csak a klasszikus szocializmus halt meg, mert a szocializmus, amennyiben bizonyos örök emberi problémátartalom van benne, mindaddig megmarad, amíg a társadalom tekintélyes része a legegységesebb életjogok élvezetében lényegesen megrövidül vagy azokból egyenesen kizáratik,

Voltak, akik azt hitték, hogy a szociális kérdést parlamenti stratégiával, választási hadműveletekkel vagy néhány népjóléti intézménnyel annyira meg lehet oldani, hogy a magas politika cselekvési szabadságát ne kösse meg és ezt hitték azért, mert érezték, hogy többet úgysem tehetnek, meg hogy az államérdek egyebet úgysem követel. Tagadhatatlan, hogy az ilyen tüneti kezelés tisztán politikai szempontból elég szép sikereket könyveiheteit el, de valójában csak annyit ért el, hogy a lappangó válság heves kitörését elodázza mindaddig, amíg valami súlyos történelmi zökkenő arra kedvező alkalmat nem nyújt. A pusztá szociálpolitika olyan orvosság lehet, amely rosszabb a betegségnél.

Ma már világos, hogy sem a forradalom, sem a tiszta politikai kezelés nem vezet célhoz, mert a forradalom rendesen csak a hatalmat játssza át az erőseknél erősebbek kezébe az összeség rovására, az úgynevezett „konzervatív” politika pedig legfőljebb a bajokat konzerválja a legrosszabb időkre. Az egyik épúgy, mint a másik ugyanab-

ban az eredendő hibában leledzik, hogy t. i. nem ismeri föl a társadalmi bomlás igazi okait és következésképp a gyógyítás helyes eszközeit és módját sem találja meg.

2. A társadalom és a gazdasági rend élő szervezet még akkor is, amikor súlyosan beteg s azért nem lehet vele úgy bánni, mint valami omladozó, öreg épülettel, azaz nem lehet egyszerűen lebontani, hogy aztán, legfőljebb használható anyagát kiválogatva, valami vadonatúj palotát állítsunk a helyére. Akik ezt a szervezetet a pusztulástól meg akarják menteni, azoknak arra a különös, közkedveltségnek ritkán örvendő munkára kell vállalkozniuk, amit reformnak szoktunk nevezni. Ennek a fogalomnak teljes tartalmát egy régi és napjainkban ismét ébredező filozófia tudott adni. Valamikor az emberiség vezető szellemei, Plato, Aristoteles, Ágoston, Aquinói Tamás stb., akik nem akartak mindenáron eredetiek, hanem csak megértők lenni, egyértelműen vallották minden véges élő létnek alaptörvényét: forma dat esse rei, csak a forma, egy az anyagtól különböző lényeges alkotó princípium-ad létet a dolgoknak. Ez az elv áll nemcsak a fizikai, hanem az erkölcsi szervezetekre is, amilyenek pl. a társadalom, az állam, a család. A liberális társadalomszemlélet az emberi közösségekben csak az anyagot, az egyedek sokaságát tartotta valóságnak és a forma jelentőségével szemben értékvaktságban szenvedett. A forma pedig nemcsak külsőség, nemcsak holt járulék, hanem a szervezetnek egységesítő és éltető elve. A mai nemzeti, nemzetközi és gazdasági élet-

ben egyre jobban sorvad és gyengül ez az elv, tehát a jövő építőmestereinek a szó szoros értelmében reformátoroknak kell lenniök, akik a felbomlás alaktalanságába vesző társadalmi létet ismét alkotni, fejlődni képes egységbe fogják, értelemmel és immanens összetartó és éltető erővel telítik, vagyis egyszóval re-formálják. Erre a munkára azonban csak azok vállalkozzanak, akik meggyőződtek arról, hogy a *szociális szervezet éltető és építő erői az emberi lét legmélyebb rétegeiben, a lélek és az erkölcs világában gyökereznek*, amit a szocialista hamburgi professzor Heimann Edward is megsejtett a szocializmus teljes csődjét látva: „Vannak, akik ismerik az erőket, amelyekkel a problémát meg lehetne oldani, ha ezek csakugyan rendelkezésünkre állnának, de nem látják be azt, hogy ezek az erők már csak a vasárnapi prédikációkban tengetik szegényes létüket és abból az életből, amelyet munkának és gazdaságnak nevezünk, réges-régen eltűntek.”

3. Ha Heimann e megállapítása egészben véve téves is, sajnos nagy részben igaz, mert ha a kereszténység a maga eredeti tisztaságát és elpusztíthatatlan eleveenségét legalább a katolikus egyházban meg is őrizte, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a keresztények többsége, azzal, hogy kiegyezett a liberális, tehát bomlasztó és forradalmi társadalomszemlélettel és a kapitalista gazdaságpolitikával, cserbenhagyta az emberiség legszentebb érdekeit és kompromittálta a legtisztább emberiesség vallását, amelyhez külsőleg vagy a legjobb esetben magánéletében úgy-ahogy ragaszkodott.

Ebből keletkezett az a világbotrány, amelylyel a forradalmi proletárság a maga vallásellenes magatartását nem minden alap nélkül igazolni törekedett. A szocializmus abban tévedett, hogy a kereszténységet azonosította a kereszténytelen hivek millióival és nem vette észre, hogy saját megváltásának elveit és erőit csak az a nemzetek és osztályok fölötti közösség őrzi, amelyet egyik legnagyobb ellenségének tekintett.

A mi korunk a szellemi élet dekadenciájának kora, amikor az emberi lét legelemibb törvényeinek tudata is kiveszett már a közvéleményből s azért nem marad más hátra számunkra, mint visszatérni e törvények egyetlen forrásához, a philosophia perennis és az evangélium minden időkben érvényes igazságtökéjéhez.

A társadalomtudomány és etika.

A nyugodt fejlődés korszakaiban a nemzet tagjainak legnagyobb része szinte alig érzi a maga függését az államtól, az egész közösségnek a sorsától. Mivel a rend a legtermészetesebb valami, a vele járó megkötöttség terhét sem érezzük. Átmeneti, forradalmi időkben mindenki fölismeri, hogy egyéni sorsa mennyire függvénye az egész nemzetének s ezért ilyenkor a közélet problémái áttörnek a minisztériumok falait és megszállják a közvélemény összes fórumait, de megszállják az egyetemi katedrákat, a filozófusok agyát és az irodalmat is. A társadalomtudomány mindig ilyen korszakokban virágzott és napjainkban egyenesen divatos lett. A nagy beteg szakorvosokhoz menekül diagnózisért, a beteg emberiség a szociológiától vár magyarázatot és útbaigazítást az egyetemes nyugtalanságban.

A szoros értelemben vett rendszeres társadalomtan a legutóbbi évtizedekben fejlődött önálló tudománnyá. Irodalma egész könyvtárakat képes megtölteni, mégis általában azt kell mondanunk, hogy egyértelmű eredményt nem mutat föl, mert nagyon szoros viszonyban van azzal a világnézettel, amelyet az egyes szociológusok vallanak. A

világnézet terén pedig ma ép olyan tökéletes a félrebeszélés és fejetlenség, mint a szociálpolitikában. Auguste Comte világosan látta, hogy az individualista társadalomszemlélet tarthatatlan, jól látta azt is, hogy a társadalmi lét alaptörvénye a szolidaritás elve, de dinamikus elmélete teljesen csődöt mondott, A tényeken kívül más igazságot nem akart tudomásul venni és pozitívizmusa arra kényszerítette, hogy a történelmi fejlődést valami lelki-élettani folyamatnak tekintse, amelyet kivételt nem ismerő, szinte matematikai pontossággal működő törvények irányítanak. Míg A. Comte a társadalom életében a vezető szerepet a szellemi erőknek tulajdonítja, H. Spencer, Worms stb. mindent az élettani fogalmak és módszerek segítségével akartak megérteni és magyarázni. A múlt század uralkodó felfogása csak a természettudományi tekintette a szó szoros értelmében vett és komoly tudománynak és a tapasztalati módszert az egyetlen, megbízható ismeretekhez vezető módszernek s az akkori szociológusok minden igyekezettel azon voltak, hogy a társadalmi „fizika” természettörvényeit felfedezzék. Később az újkantiánus iskola (Dilthey, Rickert) és az izmosodó neoskolasztika hatása alatt a történetiszemlélet megszabadult az anyagelvűség lidércnyomásától és felszabadította a tudományfilozófiát is az egyoldalú megmerevedéstől. A valóság előbb vagy utóbb erőt vesz mindig a szándékos emberi korlátozás zsarnokságán. Nagyban hozzájárult ehhez az érték-bölcselet térhódítása és az idealizmus (Spann) újjáébredése is. Ma az illetékes fórumok tisztában

vannak már azzal, hogy a szociológia a szellem-tudományok közé tartozik, mert látják azt, hogy a történelmet és a társadalom életét nem élettani törvények irányítják, hanem szabad elhatározások. Ez a fölfogás természetesen nem tagadja a tapasztalat, a megfigyelés szükségességét, nem tagadhatja azt sem, hogy bizonyos tágabb értelemben vett törvényszerűségek is megnyilatkoznak egyesek és tömegek cselekedeteiben. Az ilyen megismerések azonban a kutató ész igényeit soha ki nem elégítették. *Az ember nemcsak azt keresi ezen a téren, ami van, hanem a valóság támasztotta problémáktól sarkalva azt is tudni akarja, ami lehet és aminek lennie kell. Keresnünk kell tehát a társadalmi optimumot, a normákat, melyek szerint újra kell rendezni a közösségi viszonyokat, átalakítani az alkotmányt, az államszervezetet és a gazdasági tevékenység kapcsolatát az egyetemes nemzeti érdekekkel. Ez a társadalmi etika tárgya.*

A társadalomtudomány módszere.

Minden föladat sikeres megoldása nemcsak azt követeli, hogy a kitűzött cél elérésére bizonyos tevékenységet fejtsünk ki, hanem azt is, hogy az a megfelelő módon menjen véghez. A cél sajátos természete határozza meg, hogy milyen eszközöket milyen sorrendben alkalmazzunk. A tudomány föladata általában az, hogy a lét különféle területein mutatkozó jelenségek természetét, összefüggéseit és főleg okait fölismerje. Ha a kutató csak a

tényeket akarja megérteni és rendszerezni, csak elméleti tudományt művel, amelynek a cselekvéssel közvetlenül semmi kapcsolata nincs. Ha azonban egyúttal arra is vállalkozik, hogy a helyes cselekvés normáit megállapítsa, gyakorlati tudománnyal van dolgunk, amilyen pl. az erkölcsstan. *A társadalomtan, amennyiben nem szorítkozik egyedül a megfigyelhető jelenségek leírására és magyarázatára – amint azt a fejlődélmélet és Marx iskolájának hívei akarták – hanem egyúttal a társadalmi lét változatlan érvényű törvényeit is kutatja, szintén a gyakorlati tudományok közé tartozik.* Kétségtelen az, hogy az emberi közösségek életében bizonyos törvényszerűségek uralkodnak, mert hasonló előzmények után hasonló következmények lépnek föl, mégsem lehet azt állítani, hogy minden nép történelme a fejlődés minden fázisán egyenlő ütemben, ugyanazon sorrendet betartva megy keresztül. Az egyik nép ugyanis az anarchiába süllyedve elpusztul, a másik pedig ismét fölemelkedik, mert akad valakije, aki a széthúzó erőket egyesíteni tudja. Mindamellet a tapasztalatiig megállapítható törvényszerűségek, vagyis a történelmi indukció rendkívül fontos ismeretforrás a társadalomtan számára, mert a közösség mibenlétének, a benne működő erők, a benne végbe menő változások problémáira élénk fényt vet. Ez a módszer azonban önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a társadalmi lét legfontosabb kérdéseire választ kapjunk. Nem kell bővebben bizonyítanunk, hogy az újjászervezés szükséges és lehetséges, ámde ennek legelső föltétele az, hogy a cél, az

érvényesítendő normák helyessége világos legyen előttünk. Tudnunk kell azt, hogy mi az emberi együttélés és általában az emberi lét értelme, tudnunk kell, hogy mi az ember természete és rendeltetése, tudnunk kell, melyek a kultúra igazi feladatai, milyen a kultúrértékek rangsora, milyen a társadalmi törvények érvénye és végül, milyen legyen az egyén és közösség kölcsönös viszonya, ami a társadalomtan legsúlyosabb kérdése. *Mind-ezeknek megoldására az empirikus tudomány alkalmatlan a filozófia nélkül.*

A helyes módszer tárgyunkban nem lehet tehát sem egyoldalúan induktív vagy deduktív, analitikus vagy szintetikus, hanem mindkettőnek egyesítése, mert a kettő szükségképpen kiegészíti egymást. Ez az összetett módszer felel meg teljesen a történelmi valóságnak és egyúttal követelménye az elfogulatlan realizmusnak, amely minden helyes gondolkozásnak és a keresztény bölcséletnek is alaptörvénye. Így elkerüljük azután azt a hibát, amely az egyirányú rendszereket megbuktatja, mert a feltétlen anyagelvűség épúgy nem tudja magyarázatát adni a világnak, mint a túlzó spiritualizmus. A lételvek dualizmusából önként folyik az okok többfélesége is. Amint a világban nemcsak létesítő okok működnek, hanem meghatározott célok is, épúgy a társadalmi életben is, amelynek alakulását értelmes lények irányítják, a cél uralkodik a tevékenység fölött. A társadalomtan tehát, hacsak nem akar lemondani a vezető szerepről, amely a politikában jogosan megilleti, kell, *hogy a célok megismerését tekintse legfontosabb föladat-*

tának. A kauzális szemlélet nélkülözhetetlen, de a teleologikus nélkül csonka és terméketlen marad.

A keresztény társadalomtudomány.

1. Jóllehet az első századokban az egyház legalább is kifelé és látszólag bizonyos közömbösséget tanúsított a társadalmi problémákkal szemben, lassan gyökerestől megváltoztatta a pogányság fölfogását az államról, az emberről és a szociális életről. Mindenek előtt győzelemre vitte az egyetemes egyenlőség tanát, amely a kinyilatkoztatás révén lett a hívekben tudatossá. Bátran mondhatjuk, hogy a keresztény demokrácia a természetfelettség jegyében született, mert a keresztységben, a hívek kegyelmi közösségében és a kenyérszegesben vált soha többé ki nem törölhető élménnyé. A katakombák mélyén, a bazilikákban, hitoktató iskolákká avatott patrícius szalonokban századokon át hirdették merészen és kitartóan a nagy „forradalmi” igazságot, hogy Krisztusban nincs különbség római és barbár, görög és zsidó, polgár és rabszolga között, mert mindnyájan egyek Őbenne, aki a fej, Krisztus és Isten, omnia in omnibus. Úgy látszik, mintha az általános emberi szolidaritás törvényét, amely annyira nagyszerű, hogy a dekadens pogány lealázónak tartotta azt elismerni, csak rendkívüli isteni beavatkozással lehetett volna az emberek között érvényre juttatni. *Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ez a korszak a történelemben a kegyelmi alapokon nyugvó társadalmi reform ideje volt, amikor azok, akik a*

testvériség és lelkiismereti szabadság eszméjét hirdették, nem a reakciós uralkodó osztályt hurcolták a vérpadra és kergették száműzetésbe, hanem maguk adták oda életüket a megszabadító igazságért. A mi társadalomtanunk első kézikönyvét tehát vérrrel írták a cirkuszok homokjába és a pogány közönség kemény szívébe.

Nemsokára azután fölmerült az állam és egyház viszonyának kényes kérdése, amelynek elméleti megoldása Ágostontól és Ambrustól kezdve sztt. Tamáson keresztül napjainkig minden nagyobb gondolkodót foglalkoztatott. A szentatyák, főleg sztt. Vazul, Ágoston, Ambrus, Aranyszájú sztt. János nehéz harcokat vívtak az általánosan garázdálkodó uzsora ellen. A természetjog és a szeretetparancs nevében követelték a javak igazságos fölosztását. Mint lelkipásztorok és hitszónokok foglalkoztak a gazdasági élet erkölcsi vonatkozásaival és így nem csoda, hogy egyrészt némely kiragadott megjegyzésük radikálisan hangzik és másrészt, hogy a történetforduló nehéz és lázas századaiban nem is volt idejük tanításuknak rendszeres összefoglalására.

2. Még a középkori skolasztikában sem találkoznak a társadalomtannal, mint külön tudomány-nal, bár annak bölcseleti alapjait sztt. Tamás, főleg Aristoteles nyomán minden időkre szilárdan megvetette. Ő dolgozta ki klasszikus világossággal és mélységgel a jog, az igazságosság, a közjó, a közösség stb. fogalmát. Nagyon tévednek azok, - mint pl. Bülow is, - akik sztt. Tamásnak a gazdaságtan terén (kamatkérdés!) formalizmust vetnek

szemére. Minden gondolkozó a maga korának gyermeke és ha valaki némileg is ismeri a középkor gazdasági rendszerét, be kell látnia, hogy szt. Tamás uzsoraelmélete az akkori viszonyoknak nagyon is megfelelt, amikor a tulajdon kötött volt, a szükségletellátás elve uralkodott és az idő, mint dinamikus tényező, nem játszott szerepet, – legföljebb csekély mértékben – a kereskedelemben.

A középkor szellemi életének nagyon érdekes alakjai voltak azok a teológusok, – élükön szienai Bernardinnal és a flórencei Antoninnal, – akik az olasz városok virágzó gazdasági életét külön erkölcsstani tanulmány tárgyává tették, hogy a kereskedői lelkiismeretet is helyesen irányíthassák. Nekik köszönjük pl. a tőke és a hitel fogalmának és jelentőségének meglátását. Az első modern közgazdászok, mint Smith és Turgot igen sokat tanulhattak volna tőlük és talán a gazdaságtan sem sekélyesedett volna el formalizmussá, ha hozzájuk járt volna iskolába.

Tovább fejlesztették a gazdasági etikát a barokk hittudósai, de még mindig csak, mint az erkölcsstan szerves részét. Kimagasló alakok köztük Lessius, Molina, Laymann, Lugo és Ledezma. Főleg az utóbbi nagyon heves küzdelmet vívott kortársaival a tőkekamatról vallott nézete miatt. Ugyanakkor nagy jelentőségre emelkedtek a társadalombölcseletben Bellarmin, Suarez, a jezsuiták és Las Casas, meg Vitoria a dominikánusok közül.

3. Szomorú hanyatlás után a 19. században újraéledt skolasztika teljes erővel látott hozzá a

maga társadalombölcseletének korszerű fölépítéséhez. Úttörő volt Taparelli klasszikus művével a természetjogról és Liboratore megírta az első gazdasági etikát. Aztán átvették a vezető szerepet a németek, akiknek főleg a tudományos szocializmussal kellett a gondolat világában megküzdeniök, de ugyanakkor nem feledkeztek meg a kor diadalmas másik eretnokségéről, a világnézeti, politikai és gazdasági liberalizmusról sem. E gondolkodók sorában legismertebbek: A. M. Weiss a szellemes dominikánus kultúrbölcselet, von Hertling jogfilozófus, Ratzinger és Funk gazdaságtörténészek, a jezsuiták közül Costa-Rossetti, Cathrein, Lehmkuhl, Th. Meyer, mint etikusok és Biederlack az egyházjogász. A szociálpolitikában vezettek Vogelsang báró, Hitze, Lueger és a Volksverein csoportja és a háború után a Centrum köréhez tartozó Th. Brauer, Schmittmann, Mausbach a weimári alkotmány egyik szerzője, majd Braun, Brüning és munkatársai. Ugyanehhez az iskolához tartozott Seipel, az osztrák kancellár, ebből került ki Dollfus stb. Svájcban a ker. szakszervezeti mozgalomban korszakalkotó munkát végeztek: Jung kanonok és Scheiwiler püspök. A német jezsuita, Pesch Henrik írta meg az első nagy összefoglaló gazdaságtant (Lehrbuch der Nationalökonomie, 5. k.) a keresztény bölcselet alapján. Tanítványai közt legismertebbek: Gundlach, Neil-Breuning, Th. Weber, Tischleder, W. Schwer, Schilling, Messner, Dessauer és a Görrers-Társaság írói köre, amely nemrég szerkesztette meg ötödik kiadásban klasszikus államtudományi lexikonát. Franciaországban a ker. szo-

ciális mozgalmat megindították de Mun gróf és La Tour du-Pin politikusok és írók. Hozzájuk csatlakoztak: Antoine, Desbuquois, aztán Duthoit, Gillet, Danset, Romier, du Passage, a belgák közül Périn, Brants, Rutten, Vermeersch, Falion, Müller, Arendt és a munkás ifjúság vezére Cardyn. Ma már nagyon izmos ez az irány Angliában, Hollandiában, de főleg az Egyesült Államokban, ahol két nagy folyóirat, az America és a Commonweal terjeszti eszméiket. Az angol írók közt legismertebbek Devas, Parkinson, H. Belioc, O. Ryen és Chesterton, mint publicista. Újabban hatalmasan föllendült Spanyolországban és a katolikus politikai párt programjává lett; irodalmi szócsove az EI Debate napilap és több folyóirat.

Nálunk is szépen fölvirágzik lassankint a ker. társadalomtudomány. Úttörő munkát végzett e téren Prohászka és Giesswein. Kiváló volt mint etikus és jogász Jehlicska. Újabban: Mihelics Vid, Lányi Ede S. J., Kovrig Béla, Pálosi Ervin, Mikos Ferenc, N. Czike Gábor, Dsida Elemér, Széchenyi György gr. és számos fiatal tagja a magyar szociális mozgalomnak.

Legnagyobb vezéralakjai a ker. társadalomtudománynak természetesen a pápák voltak: IX. Pius, XIII. Leo és XI. Pius. Az első a liberalizmus végzetes tévedéseivel szemben védte meg az Egyházat. XIII. Leo körleveleiben a természetjogi államelméletet és a társadalmi rend alkotmányát fejtette ki, Immortale Dei, Graves de communt, Libertás, Diuturnum illud, Sapientiae christianae, Rerum novarum. XI. Pius pedig kiadta a Quadregesimo anno

c. körlevelet, amely minden időkre a ker. szociális mozgalom aranybullája marad.

A természetjog és a pozitív jog.

Tagadhatatlan, hogy a „fölvilágosodás” filozófiája nagyon rossz hírbe hozta a természetjog fogalmát. Ma még nagyon sokan összetévesztik a karikatúrát az eredetivel. Nem arról a jogról akarunk itt tárgyalni, amelyet az egyén szabados önkénye állít föl magának az u. n. tiszta ész alapján, hanem az erkölcsi és jogrend kiinduló pontjáról. Mivel a társadalom olyan közösség, amelynek összetartó ereje és létformája elsősorban a jog, szükséges, hogy a társadalmi etika ennek forrását is ismertesse.

1, Az ember, mint értelmes, szabad akarattal rendelkező lény, amelyet nem a fizikai világ kényszerítő törvényei irányítanak, köteles önként beleilleszkedni a Teremtő tervébe és annak akaratát magáévá tenni. Az isteni akarat bele van írva az ember természetébe és azt onnan az ész kiolvashatja. Ez a természettörvény, vagyis *a természet által közölt megismerése annak, hogy cselekedeteinkben a természetünknek megfelelő rendet tartunk be.* (Cathrein.) Mivel ezt a törvényt minden különös isteni beavatkozás nélkül maga a természet hirdeti ki, nyilvánvaló, hogy azt egész értelmes valónk követeli, vagyis az erkölcsi normák szerinti cselekvés csakugyan második természete az embernek, míg a bűn mindig természetellenes valami. Továbbá, mivel ebben a törvényben a Te-

remtő akarata nyilvánul meg, azért föltétlenül és mindenkre nézve kötelező az örök büntetés terhe alatt.

A természetjog a természetjog törvénynek egy sajátos része, az t. i., amely a jogrendre vonatkozik. Ha valaki a pozitív állami jog értelmét, célját és alapját kutatja, hacsak nem akar pl. abban a szellemtelen tételben megnyugodni, hogy jog az, amit a mindenkori közvélemény kötelező szabálynak ismer el, szükségképen el kell jutnia a természetjog fogalmához. Először is kell lennie egy normának, amely szerint a pozitív jogalkotásokat megítéljük, mivel tudvalevőleg nem minden jog jogos. A szovjettörvénykönyv jogszabályokat tartalmaz, amelyeket minden ép érzékű ember jogtalanoknak kell, hogy tartson. Másodszor a logika követeli, hogy a pozitív jogrendszer szerkesztésében bizonyos általános és alapvető tételekből induljunk ki, amelyek már nem lehetnek pozitív törvények, mert különben soha a következtetésben nyugvópontra nem jutnánk. *Ezek az általános - az emberi természettel együtt adott - törvények alkotják a természetjog tartalmát*, ami viszont azt mutatja, hogy a természetjog a természetjog törvénynek egy része, tehát általános érvényű és erkölcsi jellegű, mint amaz.

Erkölcsi törvény és jogi törvény csak abban különböznek egymástól, hogy az utóbbi elsősorban a közjó és a közösség egységének és szilárdságának biztosítására szolgál, vagyis az egyénnek szól, amennyiben az a közösség tagja. Azt is szokták mondani, hogy a jog inkább külsőleges és tárgyi valami – de *internis non iudicat praetor* – míg

az erkölcsnél lényeges a belső érzület. Ez a megkülönböztetés nem egészen helyes, mert a természetjog épúgy kötelez lelkiismeretben is, mint az erkölcsi törvény és mert az erkölcs nem egyszer külső cselekedeteket is parancsol, – pl. a szeretetet, az igazmondást, a vallásosságot stb.

A kettő között a különbség tehát csak a tárgyban lehet. A jog tárgya mindaz, ami jogos (justum!) ill. igazságos. Erkölcsi hatalmat ad arra, hogy az ember valamit birtokoljon, követeljen, tegyen vagy elhagyjon. E meghatározás első sorban a kiegyenlítő igazságosságból eredő jogokra vonatkozik, de tágabb értelemben véve vonatkozik a törvényes és osztó igazságosságból származó jogokra is. A szociális igazságosság alapján hatalma van pl. a közösségnek ahhoz, amit a közjó megkíván és a tagoknak szabad követelniök a közterhek vagy előnyök igazságos fölosztását. Tehát az erkölcs szabad cselekedeteinket hozza összhangba a legfőbb erkölcsi normával és a jogrend az erkölcsi rendnek az a része, amely az igazságosság tárgyi követelményéből folyó jogokat és kötelességeket foglalja magában.

Sajátos, de nem lényeges vonása a jognak, hogy gyakran kikényszeríthető fizikai erővel, míg az erkölcsi parancsokat, szeretetet, hűséget stb. nem lehet kikényszeríteni. Közbiztonság kedvéért a kényszer gyakorlata az állam kezében kell, hogy legyen, azonban rendkívüli esetekben, amikor valaki a fizikai önvédelemre van utalva, az egyesek is alkalmazhatják.

A természetjog a szó legszorosabb értelmé-

ben vett jog, amelyben főleg három mozzanatot kell kiemelni: körébe tartoznak egyes világosan fölismerhető erkölcsi normák; tárgya, mindazon anyagi és erkölcsi javak, amelyek egy személynek kizárólagos jogkörét képezik; végül szükség esetén sok esetben kényszerrel is érvényesíthető.

2. Eddigi fejtegetéseinkből az is világos, hogy a természetjoga minden pozitív törvényhozás előtt és nélkül magában véve kötelező. Ha a pozitív jog a természetjogban gyökerezik, vagyis annak normáihoz igazodik, a kettő között összeütközés nem lehet, ellenkező esetben viszont könnyen előfordulhat, amikor aztán az embernek erkölcsi kötelessége, a természetjog parancsát követni, még akkor is, ha a miatt az államhatalommal kerül szembe. Ez a magatartás azonban nem forradalmi cselekedet, mert a forradalmiság vádja az államra hárul, mint-hogy törvényellenes törvényt hozott, amelynek engedelmeskedni nem szabad.

Azonfölül nincs pozitív jog, amelynek kötelező ereje nem a természetjogból származna, mivel senki sem kötelezhet mást törvények által, ha arra nincs természetadta fölhatalmazása.

Igazi föladata a pozitív jognak, hogy a természetjogból levezetett törvényeket pontosan körülírja, nehogy a tudatlanság ezen a téren a társadalomnak kárt okozzon. Másodsor, hogy meghatározza a természetjog alkalmazását az élet számtalan konkrét esetére, ahol az egyesek belátásának helyességére nem lehet számítani.

3. A természetjog legfőbb elvei önmagukban is teljesen világosak és bővebb bizonyításra nem szo-

rulnak. Ilyenek pl. hogy mindenkinek meg kell adni a magáét, a bűnt meg kell büntetni, stb. Vannak azonban olyan általános törvények is, amelyeket könnyen le lehet vezetni az előbbiekből, mint pl. az, hogy a szerződéseket meg kell tartani, a magántulajdon jogos, a felsőbbségnek engedelmeskedni kell. Mivel pedig ezeket az összes népek jogrendszerében megtaláljuk és mivel nélkülök a társadalmi rend fölbomlana, ezért nevezték őket a régiek jus gentiumnak, amit nem szabad a mai nemzetközi joggal összetéveszteni.

Nemcsak az egyének kölcsönös viszonyát szabályozza a természetjog, hanem a közösség életét is, azért két részre oszlik, t. i. individuális vagy magánjogra és szociális vagy társadalmi jogra, amelynek körébe tartozik a legszorosabb értelemben vett közjog is.

A társadalmi etikának az a föladata, hogy a szociális természetjog törvényeit kifejtsé, helyességüket bizonyítsa és a részletkérdésekben alkalmazza, amelyeket a fejlődő élet szükségszerűen fölvet.

Az ember a társadalomban.

A mai politikának, a reformtörekvéseknek és forradalmaknak sugalmazol között mindig nagy szerepet játszott a közönség és az irányító tényezők társadalomszemlélete. Legtöbbször persze ez a szemlélet csak arra szolgál, hogy bizonyos hatalmi törekvéseket igazoljon, tekintet nélkül arra, hogy mennyire van összhangban a társadalmi lét

lényegi törvényeivel. Jóllehet a társadalomszemlélet szoros és belső kapcsolatban van a világnézettel, az igazságot megtalálni ezen a téren határozottan könnyebb, mint a filozófia egyéb kérdéseiben, mert ha valaki előítéletből nem is bízik a belátás tárgyi értékében, itt a megfigyelés és tapasztalat révén nehézség nélkül eljuthat a helyes belátáshoz is.

Aki a társadalmi lét lényegét akarja fölismerni, abból a kétségbe nem vonható tényből és igazságból kell kiindulnia, hogy az ember társadalmi lény, még pedig nem egyszerűen azért, mert kívánja és keresi a társas együttlétet – kellemessége, vagy hasznossága miatt, – hanem mert a természete ezt követeli. A társas élet számára egyenesen törvény, szükség és kényszerűség. Ezt bizonyítja elsősorban az, hogy az emberiség két nemre oszlik, amelyek egymásért vannak és egymásra vannak utalva. Továbbá, hogy mindnyájan másoknak köszönjük létünket. A szülők egyenesen a gyermekért vannak és csak a gyermekben találják meg életközösségük értelmét és kiteljesedését. A gyermek viszont a család nélkül nem tudna fennmaradni. Magasabb műveltségre csak a közösségben tehetünk szert, amely századok és nemzedékek szellemi erőfeszítéseinek alkotásait őrzi. Látszólag legszemélyesebb ügyünk, vallási életünk is alá van vetve ennek az egyetemes törvénynek, mert a keresztény hit szerint senki üdvösségét nem munkálhatja az egyházon kívül.

Mivel a család sem elég önmagának, azért a családok szükségképen törzsekbe, községekbe, tömörülnek, sőt még egyes államok is összezár-

kóznak, mert egyre jobban érzik, hogy főleg gazdaságilag egymásra vannak utalva.

Amint az egyes ember természeténél fogva tagja a kisebb és nagyobb közösségnek, mert csak így képes egyéniségét teljesen kifejleszteni, egyéni célját tökéletesen elérni, épúgy a közösség is az egyénekre van utalva, mert fönállása és gazdagodása teljesen tagjainak közreműködésétől függ. Ezt az egyetemes történelmi jelenséget nevezzük az emberi szolidaritás tényének. Az egyetemes szolidaritás azonban nemcsak egyszerű tény, hanem a társadalmi életnek ontológiai alapelve, amely abban áll, hogy *az emberek természetüknél fogva annyira egymásra vannak utalva, hogy legfontosabb egyéni érdekeiket tökéletesen csak akkor biztosíthatják, ha közösséget alkotva a közjó szolgálatában együttműködnek*, vagy más szóval a közjó előmozdításáért kölcsönösen valamennyien kezeséget vállalnak,

A kereszténységben a legteljesebben érvényesül a világnézeti realizmus s azért magától értődik, hogy társadalomszemlélete is a föltétlen realizmus talajából nő ki, tehát a szolidaritás elvén nyugszik.

Jóllehet a szolidaritás elve a társadalmi életnek lényegéből folyó, ezt fönntartó quasi-természettörvény, amely éppen azért minden anarchiával és forradalommal szemben kíméletlenül kikényszeríti magának az elismerést, – akárhányszor torzított formában, a reakció és diktatúra erőszakos eszközein keresztül – a tulajdonképeni természettörvény ellenállást nem ismerő hatalmát

nélkülözi s ezért egyúttal erkölcsi törvény a szabad akarattal rendelkező ember számára, aki felelőséggel tartozik az erkölcsi és társadalmi rend Teremtőjének.

A társadalmi lét közvetlen létrehozója ugyanis az emberi természet, közvetett és végső oka a természet alkotója, akitől minden jó, minden rend és hatalom származik.

Egyén és közösség.

I. Főleg Dietzel nyomán a társadalomtan eszes különbséget tesz az u. n. individuális és szociális elv között. E két műszó a társadalmi életnek úgyszólván egyetlen, – mert a többi mind ebből folyik – uralkodó problémájára utal, ami nem egyéb, mint *az egyén és a közösség viszonyának kérdése*. Első tekintetre úgy látszik, hogy e két valóság között át nem hidalható ellentét tántog. Egyrészt ugyanis minden ember önmagában zárt, csak egyetlen egyszer föllépő személyiség, akinek ennél fogva el nem idegeníthető saját jogai vannak, aki önmagával szabadon rendelkezik, akinek a földi érdekek körét áttörő és a halhatatlanságba kapcsolódó vágyai és igényei vannak. Más szóval minden ember egy önálló jogalany, aki a maga személyi jogait nem a közösségtől, hanem a Teremtőtől kapta. Éppen ezért a személyiség emberi viszonylatban mintegy abszolút érték, amelynek primátusa minden más földi értékkel szemben vitathatatlan.

Másrészt viszont a társadalom, az állam, a

közösség lényegénél fogva minden tagját mintegy közös nevezőre hozni igyekeznek, mindenkit az egyének fölött álló egyetemes érdekek, egyszóval a közérdek szolgálatába akar állítani, látszólag a személyi jogok rovására. Nem tagadható, hogy ez az ellentét egyén és közösség, – individuális és szociális elv között – szakadatlan összeütközések forrása, mert minél erőteljesebb egy egyén, annál nehezebben rendeli alá magát a köznek és minél hatalmasabb a közösség, annál nagyobb a hajlama arra, hogy tagjaival szemben a maga céljait érvényesítse. Azt kell tehát megállapítani, hogy mi az előbbrevaló, az egyén-e vagy a közösség, hogy vájjon az egyén-e a közösség létalapja, vagy fordítva; vájjon az egyén van-e a közösségért, vagy az utóbbi az előbbiért; vájjon a közösség tagjainak összeségétől különböző valóság-e vagy sem, avagy talán mindkettő föloldható egy magasabb egységbe, amely a társadalmi viszonylatok sokaságát helyesen rendezi? E kérdésekre adott válaszoknak nemcsak elméleti jelentőségük van, mert egyúttal a társadalmi etika és politika normáit is magukban foglalják. Egyes többé-kevésbé jelentős árnyalatokat nem tekintve, három megoldás gondolható el, amelyeknek mindegyikével a gyakorlatban is kísérletezett az emberiség és kísérletezni fog a történelem befejezéséig. E megoldások három különböző társadalmi rendszert jelentenek és ezek: az individualizmus, a kollektívizmus és az organikus individualizmus, vagy röviden szolidarizmus. Az első kettő hasonlít egymáshoz abban, hogy a társadalmi létet egyetlen elvre alapozza.

Az individualizmus a közösséget az egyénből kiindulva építi föl. Szerinte csak az egyén valóság, amely önmagában teljes, magának egészen elég. Legfőbb törvénye az önfenntartás, személyiségének kifejlesztése és érvényesítése, egyetlen célja és legszentebb joga a szabadság. A közösség pedig nem egyéb, mint tagjainak egyszerű halmaza vagy összege, amely nem önálló, sajátos valóság, hanem az egyesek elhatározásainak, cselekedeteinek, kölcsönös, szabad kapcsolatainak pusztá függvénye. Önmagában merő fikció, csak fogalmi egység, semmi több. A társulásnak tehát *kizárólagos* célja az egyesek jólétének és boldogulásának szolgálata. Kinek-kinek csak annyi társadalmi kötelessége van, amennyit jónak lát a maga érdekében vállalni. A közösség jogai csak látszólagos jogok az egyénnel szemben, valójában merő engedmények és jutalmak, amelyekkel az egyesek a közösség szolgálatait megfizetik (rendőrállam!) következésképpen a társadalmi fejlődésnek egyetlen hordozója és irányítója a szabad és független egyén. Bátran mondhatjuk, hogy e fölfogás szerint a közösség szükséges rossz, amelyet csak a magasabb jó érdekében tűrhetünk meg és belőle a kevés is elegendő és mindenkinek elemi érdeke arra vigyázni, hogy a közösség a maga szolgálai szerepéről megfélemezve illetéktelen hatalmi túlkapásokra ne ragadtassa magát. Ez volt a 19. században az uralkodó társadalomszemlélet.

Az individualizmussal szemben áll a másik egységelmélet, a szélsőséges kollektívizmus. E rendszer azt tanítja, hogy az egyetlen társadalmi való-

ság, a történelem igazi hordozója, minden jognak forrása, minden kultúrának és fejlődésnek szülője: a társadalmi egész, a közösség. Az egyén csak ennek szerve, eszköze, alkalmazottja, mert létében, gondolkozásában, cselekvésében nem egyéb, mint az egésznek alkatrésze és függvénye: a közösség terméke, a fajnak egy képlete. Nem a közösség van érte, hanem ő van a közösségért, még pedig kizárólagosan. Ha van joga, azt teljesen a közösség kegyének köszöni és bármikor elvesztheti. Életének egyetlen értelme a köz szolgálatában föllóvadni és ha szükséges, magát érte teljesen föllóvadni. E szerint az emberiség akkor éri el a műveltség és jólét legmagasabb fokát, ha majd sikerül minden szabadságot megszüntetni, mert ez minden társadalmi baj forrása (magántulajdon!) és ha az egyesek teljesen kollektív lényekké változnak, amit pl. a szocializmus a termelési rendszer jogi kereteinek politikai úton való megváltoztatásától remél.

Természetesen a történelemben sem az individualizmus, sem a kollektivizmus maradéktalanul és tisztán soha nem tudott érvényesülni, mert a társadalmi valóság belső törvényei, amelyekről alább lesz szó, erősebbek minden önkényes rendszernél és emberi akarásnál és játszva leplezik le akár a tudományosság jegyében született téves elméleteket is. Mindazonáltal az ilyen elméleteknek és programoknak mérhetetlen jelentősége van, mert ha egyszer meghódítják a közvéleményt, olyan károkat okozhatnak, amelyeket többé jóvátenni nem lehet.

2. Az individuális és szociális elv örök harca már önmagában is eléggé bizonyítja, hogy a szélsőséges elméletek a társadalmi élet e központi problémáját nem oldhatják meg. Nem lehet a társadalmat sem az egyik, sem a másik elvre építeni, hanem csak a kettőnek magasabb rendű egységére. Ez a tétel a *szolidarizmus* kiindulópontja. Nem arról van itt szó, hogy egy többé-kevésbé szellemes rendszervegyületet gyártsunk két téves elgondolásból, hogy mind az individualizmusból, mind a kollektivizmusból lefaragva valamit, a kettőt valami rossz érdekházasságra kényszerítsük, mert két tökéletes tévedésből az igazságot sohasem lehet összevarázsolni, hisz az igazság mindig a maga lábán áll, mindig valami független, megbonthatatlan egész, amely a valóságban gyökerezik, sőt a valósággal azonos. Ebben az esetben pedig a teljes igazság az, hogy a föntebb említett két elv között fogalmi ellentmondás nincs, hanem csak ellentét, amely a valóságban megszűnik, egyszerűen azért, mert az ember természeténél fogva társadalmi életre teremtett szabad lény. Tehát csak az a szemlélet felel meg tökéletesen az igazságnak, amely sem a közösséget nem sikkasztja el az egyén kedvéért, sem az egyént nem nyomorítja el a közösség kedvéért, hanem mindkettőnek teljes valóságát és egymásrautaltságát állítja. *Mindkettő egyenlő jogú, egymásért való egész, mert az egyén a maga személyi érdekeinek elérésében rászorul a közösségre, azaz a közösségben lesz teljes értékű egyén és viszont a közösség sem állhat meg önmagában, tagjainak szabad és tudatos közremű-*

ködése nélkül. Ez a fölfogás nem nyomorítja el a személyiséget, hanem csak azt követeli tőle, hogy szabadságát úgy élvezze, hogy azzal a köznek is használjon, hiszen a köznek legfőbb érdeke, hogy minden egyes tagja minél könnyebben boldoguljon. Azt követeli, hogy az egyén szolgálja a közösséget, hogy annak egyetemes javaiból minél nagyobb része legyen. Azt követeli, hogy minden polgár magánérdeknek tekintse a közügyet, a közjó előmozdítását, hogy aztán ez a közjó bőségesen áradjon vissza minden egyesre és lehetővé tegye nekik a maguk személyiségének minél gazdagabb kibontakozását, mert ez az egyetlen ok, amiért a társadalomban élnek.

Az individualizmus és kollektívizmus legsúlyosabb tévedése az, hogy félreismerik az ember igazi természetét. Nem látnak benne egyebet, mint az ösztönök mechanikájától úzótt élvezetgépet és így magától értetődik, hogy a társadalmi lét lényegét sem tudják meglátni.

3. Valójában az ember eminenter erkölcsi lény, akinek szabad akarata van és cselekedeteinek normáját, az örök törvényt magában hordozza s aki minden cselekedetért felelős az erkölcsi rend Alkotójának. Ez az erkölcsi felelősséggel rendelkező ember tulajdonképeni hordozója a társadalomnak és a közösségnek, ami végeredményben nemcsak érdekszövetkezet, hanem erkölcsi és jogi egység.

Ha már most a társadalmi élet ontológiai alapja az embernek lényegénél fogva társas természete, vagy más szóval „az ember a társadalom-

ban” (Pesch) a szolidaritás elve a társadalmi létet legmélyebben megalapozó adottság. Mivel pedig az ember erkölcsi akaratának a közösség fölépítésében ennek lényegi törvényeit kell zsinórmértékül vennie, következőleg a szolidaritás elve nemcsak létalap, hanem egyúttal erkölcsi törvény is és csak azért erkölcsi törvény, mert elsősorban léttörvény. (Gundlach.)

Az egészséges társadalmi életnek előfeltétele és egyúttal eredménye a béke és a rend. Rend viszont csak ott van, ahol szervezettség van. Az emberek kölcsönös viszonyát főleg a jog szabályozza, amely az erkölcsben gyökerezik. Éppen ezért a szolidaritás elve egyúttal és főleg jogi elv és így alakító és összetartó eleme a társadalomnak, amely lényegénél fogva jogi szervezet.

A jogban továbbá az igazságosság (jus-justum) követelményei jutnak világosan és részletesen meghatározott kifejezésre. A szolidaritásnak, mint jogi követelménynek tartalmát a szociális igazságosság adja meg, *amelynek tárgya mindaz, amit az egyes polgárok, testületek és az egész közösség a közjó érdekében teljesíteni vagy amitől tartózkodni kötelesek.*

Világos ezek után, hogy nagyon tévednek azok, akik azt vélik, hogy a szolidarizmus programja teljesen kimerül a társadalom erkölcsi színvonalának emelésében és a szociális pedagógia művelésében. Józan gondolkodó kétségbe nem vonhatja, hogy ez a célkitűzés nélkülözhetetlen és minden reformnak előfeltétele. Végtere is erkölcsileg elnyomorodott emberekkel semmi okosat nem

lehet kezdeni, legföljebb bolsevista forradalmat. Aki a föltétlen realizmus talaján áh, jól tudja, hogy a társadalmi rend mindig utópia maradna, ha annak megvalósulását egyedül az erkölcsök gyökeres és általános javulásától várnók. Éppen ezért a szolidarizmus lényegénél fogva jogi rendszer lévén a közösségnek teljes hatalmat ad és kötelességévé teszi, hogy *új szociális jogrendet teremtsen* a szociális igazságosság követelményeinek megfelelően és annak a közhatalom minden eszközével érvényt is szerezzen. Ennek a jogrendnek az a föladata, hogy az egyén összes érvényesülési törekvéseit, szabadságának minden illetéktelen csorbítása nélkül összhangba hozza a közérdekkel. Ez a célkitűzés nem szép ábránd, hanem a társadalmi valóságnak egyedül megfelelő nagyszabású program, amely mellett individualizmus és kollektivizmus száználmas torzképpé törpülnek.

4. így lehet történelmi tény és a haladást sugalmazó nagyszerű élmény a magánjog és közjog belső eleven kapcsolata. Az egyén ugyanis nem köteles a közért semmit fölládozni, ami személyes joga. Viszont a közjog biztosítja a magánjog teljes érvényesítését, mert annak védelmére hivatott. Az egyesek szabadsága megszűnik ott, ahol az a közjót sérti. Ilyen esetben már úgysem szabadságról, hanem inkább szabadosságról van szó. A közjog határa ellenben a személyiség természetadta jogköre. A magánjog viszont szociális kötelmekkel van megterhelve és azért az egyének csak akkor lehet igénye saját jogainak elismerésére, ha ezeket a kötelmeket teljesíti. Azaz mi-

nél több jogot élvez valaki a társadalomban, annál több kötelessége is van a közzel szemben. A közösség tehát nemcsak hogy nem rövidíti meg a magánérdeket, hanem azt egyenesen szolgálja, természetesen nem közvetlenül az egyesekét, hanem mindenkiét és azért van szükség a szolidáris jogrendre, mert mindenki szabadsága csak a rend keretein belül érvényesíthető.

Egyik legnagyobb tévedése a közvéleménynek az, hogy az egyén megrövidülésének tartja mindazt, amit a közösség javára kell fordítania. Az irigyelt, a szerencsés, az okos ember az, aki a közjóból a legnagyobb hasznot tudja kihasítani magának a lehető legkisebb áldozat fejében. Jóformán senki sem törődik azzal, hogy ez a kérdés nem pusztán jogi és politikai, hanem elsősorban erkölcsi kérdés. Az az ember, aki csak arra törekszik, hogy magát a közösség igényeivel szemben az önzésnek minél vastagabb sánCFalaival vegye körül, erkölcsileg elnyomorodik. Ha ez a magatartás uralkodó stílus lesz egy társadalomban, főleg annak vezető rétegében, akkor az a társadalom megérett a pusztulásra vagy a forradalomra. A szolidaritás ugyanis nemcsak hangzatos szónoki közhely, nemcsak csillogó, szép eszme, hanem könyörtelen léttörvény és összetöri azt a nemzedéket, amely nem akarja tiszteletben tartani. Egy társadalom csak annyi szabadságot érdemel, amennyi felelősséget vállalnak tagjai a közérdekért és amilyen mértékben sorvad ez a felelősségtudat, olyan arányban nő a veszély, hogy a közösséget képviselő hatalom azok kezébe jut, akik csak egy

törvényt ismernek: a kíméletlen önkényt és a féktelen erőszakot.

Tehát a kereszténység fölfogása szerint – és ez a történelmileg egyedül igazolt fölfogás – a közösség hordozója végső fokon nem a mindenható államhatalom, hanem az erkölcsileg is művelt egyén, aki szabad meggyőződésből vállalja a felelősséget a közért, aki a közérdek szolgálatát isteni parancsnak, azaz a legmélyebb értelemben vett magánügynek is tekinti. Ha egyszer majd ilyen emberek irányítják a társadalompolitikát, akkor érkezik el az igazi haladás kora, addig pedig érvényesül a nagy római mondása: plurimae leges, pessima respublica – ahol túlságosan sok a törvény, rosszul áll az állam ügye.

A közösség mibenléte.

1. Főntebb említettük, hogy az individualizmus – a magyar közvéleményben még most is uralkodó szemlélet – a társadalmat a szabad egyéni kapcsolatok függvényének tekinti, amelynek tehát nincs önálló léte. Más szóval e fölfogás szerint a közösség, mint sajátos lényegű, *egyének fölött álló valóság* nincs s amit annak gondolunk, nem egyéb, mint fogalmi konstrukció. Igazában pedig a közösségnek saját, önálló léte van, amely több, mint az egyének számszerű összege. Kiviláglik ez abból a félre nem ismerhető adottságból, hogy az ember lényegénél fogva társadalmi lény. Ha az emberi természet valóság, akkor kell, hogy a társadalom is valóság legyen, amely

ezzel a természettel együtt adva van, még pedig ép oly eredeti és nem másodrendű, származékos valóság, mint az egyén maga. Magától értetődik, hogy a kettő kölcsönös egymásrautaltságánál fogva belső korrelációban van egymással. Tehát sem az egyén nem elsőleges jelenség, sem a közösség, hanem mind a kettő együtt.

Talán még élesebben kitűnik ez az igazság, ha az egyén és közösség céljait hasonlítjuk össze. Mivel az utóbbiakról alább bővebben tárgyalunk, itt elég legyen arra rámutatni, hogy a közösség célja teljesen az egyéniek fölötti, azoktól lényegesen különböző valami, amit röviden közjónak nevezünk.

2. *A közösség három fő jellemvonása, hogy egység, egész és szervezet.* Egység, amely a maga sajátos céljának erejével a tagok sokféleségét egy egyének fölötti létben foglalja össze, csak hogy ez az egység nem fizikai, amely a tagok önálló létét megszüntetné, hanem *erkölcsi*, amely őket a közösségnek alárendeli és helyüket a társadalomban biztosítja. Továbbá a közösség valami egész, amelynek az egyén része, de nem úgy, mint az universalizmus tanítja. E szemlélet szerint ugyanis az egyénnek csak részléte (Teilsein) lenne, ami a személyiség metafizikailag megalapozott önrendelkezési jogát teljesen megszüntetné. Az egyén önmagában fizikai egész és *egyúttal* része egy nagyobb erkölcsi egésznek.

Végül a közösség szervezet, azaz heterogén tagokból álló, élő egész, amelyet a tekintély, a közjó és a szolidaritás elve fűz egybe, de ismét

nem fizikai, hanem erkölcsi szervezet, mert tagjainak nemcsak annyiban van jelentőségük és értelmük, amennyiben a szervezetnek részei. A fizikai szervezetben a tagok szerepe teljesen kimerül az egész szolgálatában, nem így a közösségben, ahol az egyének a társadalmi kereteken belül önállóságot élveznek, mivel az egyén értéke – személyi volta miatt – nagyobb, mint a közösségé. A társadalom főleg azért tekintendő szervezetnek, mert célját önmagában hordja és működésének erőforrását is, minél fogva lényegesen több, mint minden mechanizmus.

Amit eddig a közösségről mondtunk, megerősítést nyer azzal, hogy a köztudat is éles különbséget tesz fizikai és erkölcsi személy között és az utóbbit *önálló jogalany*nak tekinti, amely a köz- és a társadalmi jognak hordozója.

Tehát a *társaság*, vagy közösség nem egyéb, mint *több embernek állandó egyesülése bizonyos javak közös munkával való megszerzésére kölcsönös jogok és kötelességek alapján.*

Társaság és közösség.

A társulás lehet kétféle. Van olyan, amely teljesen az egyesek szabad tetszésétől függ létrejöttében és fennmaradásában, mint pl. egy akadémia, egy irodalmi kör, egy vállalat vagy szövetkezet. Ezeket általában csak társaságoknak nevezzük. Vannak azonban olyan társaságok is, amelyek az emberi természettel együtt adva vannak, tehát bizonyos értelemben szükségszerűek,

amilyenek a család és az állam, Az előbbiek mesterségesek, az utóbbiak természetesek, az előbbiek nélkülözhetők, az utóbbiak nem, az előbbiek inkább csak külső, az utóbbiak mélyebben fekvő, belső kapcsolatot teremtenek az egyes tagok között s azért ezeket *közösségeknek* nevezzük.

Egyes gondolkodók, mint pl. Scheler a közösség fogalmát nagyon szűk körre szabják és pusztán azt a társulást tekintik közösségnek, amely ösztönszerű, irracionális lelki adottságokból ered és *amelyben uralkodó szerepet a szeretet és a szimpátia játszik*, minden érdek, célgondolat, logikus megfontolásokból fakadó akarat beavatkozások nélkül.

Valójában a legbensőségesebb életközösség sem zárja ki az okos érdeket, a célszerű cselekvést és a szabad akarat alakító képességét. A tapasztalat mutatja, hogy ezeknek a tényezőknek a természetes közösségekre is mindig nagy hatásuk volt, csak azt nem érhetik el, hogy a közösség törvényét teljesen megszüntessék, mert a természet általában erősebb, mint az emberi akarat.

A szolidaritás kiterjedése.

Az erkölcsi törvény természetéből következik, hogy annak minden tekintetben általánosnak kell lennie. Ezért a szolidaritás mint erkölcsi elv, kötelez mindenkit: egyéneket, testületeket, az államhatalmat és a nemzeteket is. A szerint, hogy kikre irányul, főleg négyféle lehet:

1. Az általános emberi szolidaritás, amely azon a tényen alapszik, hogy mindnyájan az Isten alkotta egy embercsaládnak vagyunk tagjai, kell, hogy irányító szerepet játsszon az ember és ember, nemzet és nemzet közt fönnálló kapcsolatokban. Közös az eredetünk, közös a végső célunk, közös a sorsunk, ezért kellene testvéreknek érezni magukat és egymást szolgálva segíteni. A társadalmi élet centruma az Isten, összetartó köteléke a szeretet és igazságosság, ezek nélkül megértés és béke el sem gondolható.

2. Családi szolidaritás legelemibb érdeke és célja minden igazi kultúrának és nem a családi közösség megbontása, mint a liberalizmus tette, vagy a család tagadása és megsemmisítése, ahogy a kollektívizmus akarja.

3. Az állampolgárok szolidaritása, amely a nemzeti sorsközösségből fakad. Az állam a nagy,

tökéletes társaság, amely a közjó hordozója, fen-ségjogokkal fölruházva az egész nép és minden egyes tagjának védelmére. Az alattvalók az állam-érdek erkölcsi lekötelezettjei.

4. Végül tökéletes társadalom nem gondolható el bizonyos testületi tagozódás, azaz szerve-zettség nélkül. A legtermészetesebb szervezetek azok, amelyek ugyanazon foglalkozási ágban ér-dekelt egyéneket ölelik föl, közös érdekeik és az egyetemes nemzeti érdek szolgálatára. Ez a testü-leti vagy rendi szolidaritás.

Közjó és magánérdek.

A társulás értelmét annak célja adja meg. Ha a közösség lényege az egymásra tált egyének erkölcsi és jogi egysége, akkor ennek a jogi kö-teléknek a tartalmát is a célban fogjuk megtalálni. Ez a cél a társulási jó, vagy közjó, *amely össze-sége mindazon szellemi és anyagi javaknak és le-hetőségeknek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a közösség tagjai földi boldogságukat szabadon, ha tékonyan és tökéletesen elérhessék, még pedig úgy, hogy ezeket a lehetőségeket kiki a saját javára fölhasználja.*

Magától értetődik, hogy a közjó csak azokat a javakat foglalja magában, amelyeket az egyesek saját erejükből nem tudnak előteremteni. A közös-ségnek nem az a föladata, hogy a magántevé-kenységet fölöslegessé tegye vagy egyenesen el-fojtsa, hanem, hogy segítsen ott, ahol az egyes ember magára hagyatva nem boldogul. Ez a sub-

sidiaritás vagy kiségités elve. Amiből az is következik, hogy soha a nagyobb közösség olyan föladatakat ne vállaljon, amelyeket a kisebbek is meg tudnak oldani.

Azonfölül az sem szükséges, sőt egyenesen természetellenes lenne, hogy a közösség maga alkalmazza a közjó nyújtotta előnyöket az egyesekre, mikor azt ők maguk is meg tudják tenni.

Amint a közösség lényegesen több és más valami, mint az egyének számszerű összege, épűgy a közjó sem azonos a magánjavak összegével, mert míg a magánjót a magánosok hozzák létre, addig a közjót maga az állam (pl. kereskedelmi szerződések más államokkal, hadi, vagy kereskedelmi szempontból fontos utak építése); a magánjót meghatározott személyek közvetlenül élvezik, vagy használják (kert, ház, szántó, szerszámok, örökség), a közjó viszont határozatlanul mindenkinek rendelkezésére áll és abból senki sincs kizárva (vasút, kórház, egyetem, igazságszolgáltatás); végül a magánjó úgy általános, hogyha valóban mindenkinek birtokában van, ha pl. minden polgár viszonylagos jólétben él, ellenben a közjó természeténél fogva általános, mivel oka az egyesek jólétének és csak arra való, hogy mindenkinek szolgáljon (csatornák, családvédelmi törvények, posta és távíró.)

Ez az összehasonlítás is megerősíti azt a tételünket, hogy a közjó természetes és társadalmi kiegészítése a magántevékenységnek, hogy általa az emberek a földön lehetőleg tökéletesen boldoguljanak.

Nem szabad összetévesztenünk a közösség ill. az állam célját a közösségi tekintély, ill. az államhatalom közvetlen céljával, mert az utóbbinak csak az a hivatása, hogy a társadalmi erőket a közjó elérésére irányítsa és kényszerítse.

A közjónak két lényeges eleme van: az egyik a jogvédelem, vagyis a társadalmi béke, az egyéni szabadság biztosítása és védelme, a másik előtéríteni azokat az anyagi és kultúrjavakat, amelyek nélkül a polgárok egyéni jólétüket kielégítő módon nem munkálhatják. Mindkét elem konkrét tartalmának meghatározása függ a történelmi fejlődéstől, a kultúrigények fokától, az illető nemzet erkölcsi műveltségétől és az ország vagyoni helyzetétől.

A szociális igazságosság.

1. Minél közelebb kerülnek egymáshoz az emberek és minél bonyolultabb az érdekek összefonódása a társadalomban, annál jobban érzi mindenki, hogy kétféle jogi viszony áll fenn közöttünk. Ha valaki nekem tartozik, akkor a szerződés alapján jogom van tőle lejáratkor a kölcsönadott összeget követelni és a másiknak kötelessége azt nekem megfizetni. Hasonló, de nem azonos eset a következő: tegyük föl, hogy valaki bármi okból végső szükségbe jut, az éhenhalás veszélyében forog és teljesen másnak a segítségére van utalva. A természetjog alapján neki kötelessége és joga van öfenntartásáról gondoskodni, tehát valaki másnak kötelessége ezt a jogigényt kielégíteni. Az első esetben pontosan meg van határozva a jog és kötelesség alanya, a másodikban csak a jogalany, az első esetben számszerűen meg van állapítva a jog tárgya is, a kölcsönzött összeg, a másodikban a támogatás mennyisége a szükséglettel van egyenes arányban, tehát esetenként más és más lehet. Az első esetben a jog alapja a két egyén személyes függetlensége, más szóval az a tény, hogy a hitelező öncélú, saját tulajdonnal rendelkező szabad jogalany, aki bizonyos haszon

fejében segített üzletfelén. A második esetben a jog és kötelesség forrása az a tény, hogy a föld javait a természet Alkotója nemcsak egyeseknek, hanem az egész embercsaládnak szánta, hogy azokból mindenki emberhez méltó módon megélhessen.

Nyilvánvaló már ebből is, hogy az emberi együttélést kétféle jog szabályozza; az egyik, amely biztosítja az egyén természetadta függetlenségét a többiekkel szemben, a másik, amely az egyént, – mint lényegénél fogva szociális lényt – a közösséghez fűzi. A jogok és kötelességek együtt adják az igazságosság tartalmát. Az előbbi jognak megfelel az individuális, az utóbbinak a szociális igazságosság.

A liberális jogszemlélet előtt a szociális igazságosság értelmetlen fogalom volt, mert ez a szemlélet a közösségben is csak egyéni kapcsolatok összességét látta és a közösség külön, sajátos valóságát elismerni nem akarta. Innen van az, hogy a mai keresztény közvélemény előtt is teljesen ismeretlen és idegenszerű ez a lényeges része a mi erkölcsstanunknak.

A szociális igazságosság a közösség életének legfőbb szabályozó elve. Körébe tartozik elsősorban a törvényes igazságosság, amely megszabja a polgárok kötelességeit a politikai hatalommal szemben és őket ezeknek teljesítésére erkölcsileg kötelezi. Aztán az osztó igazságosság, amely a hatalom képviselőit arra kötelezi, hogy a közösségből származó előnyöket és terheket (hivatalokat és adókat) az érdem, a jog- és teljesítő képesség

arányában osszák meg. Mivel a társadalom életében a politika mellett legnagyobb szerepet a gazdaság játsza, azért a szociális igazságosság hatásköre erre a térre is kiterjed annyira, hogy a közvélemény ma kizárólag a gazdaságpolitikai tartalmat látja benne.

Ez az igazságosság, mint már fentebb kifejtettük a szolidaritás egyetemes fényéből és szükségességéből sugárzó *jogi elv és erkölcsi törvény, amelynek tárgya mindaz, amit egyesek, közületek és az állam a közjó érdekében tenni vagy elhagyni kötelesek.* Teljes értelemben vett közösség csak kettő van: az egyház és az állam. Ez utóbbin belül még számos kisebb, nagyobb természetes közösség foglal helyet: családok, az iskolák, a községek stb. Különösebb bizonyításra nem szorul, hogy a sz. igazságosság mindegyiknek éltető eleme kell, hogy legyen, ha céljukat el akarják érni. Márpedig ez a cél abban áll, hogy a tagok kölcsönös segítséssel elérjék azt, amire a maguk erejéből nem képesek.

Mióta a Qu. a. megjelent, nyelvünk közkincsé lett a szociális igazságosság. Amilyen használata a fogalom és elv maga, olyan kevésbé világos annak tartalma.

2. Az embereket kölcsönös segítségre nemcsak a szeretet parancsa kötelezi, hanem a szociális igazságosság is. Ennek kettős oka van. Az első az, hogy minden embernek – Isten félre nem érthető akarata szerint – joga van az uralkodó kultúrszínvonalnak megfelelő élethez, a másik az, hogy mindenki természeténél fogva tagja lé-

vén a közösségnek, képességeivel és vagyonával tartozik a közösséget szolgálni, mert az ember nemcsak önmagáért van, hanem másokért is.

Az igazságosság mértékét a valóban fennálló jogok tartalma szabja meg. Gazdasági téren ez annyit jelent, hogy mindenki köteles azokat a javakat, amelyek a maga és családja jövőjének biztosítására már nem szükségesek és amelyekre mások rászorulnak, valamilyen formában a közösség rendelkezésére bocsátani, mert a gazdasági értékek azzal, hogy magántulajdonban vannak, nem szűnhetnek meg egyúttal a társadalmi érdeket is szolgálni. Már ebből is világos, hogy a szóbanforgó szolgálat nagysága nem állapítható meg olyan szabotossággal, mint a csereigazságosság eseteiben. Mint a bölcsélet mondja, itt nem matematikai, hanem geometriai arányról van szó.

Azonfelül e szolgálat mértéke nem olvasható le egyszerűen a jogok és kötelmek természetéből, hanem az összes körülmények megfontolása után emberi számítással kell azokat meghatározni, így nem éppen könnyű megvonni általánosságban a fölösleg és a szükséglet határvonalát. Pl. a fölösleg meghatározásánál föltétlenül tekintetbe kell venni azt, hogy a tulajdonosnak és családjának joga van arra a mennyiségre, amely jövőjét is biztosítja, míg a szűkölködőnek csak arra lehet igénye, ami őt a nyomortól megszabadítja és annyira megerősíti, hogy aztán a maga szorgalmával is boldogulni tudjon. Nem szabad azon csodálkozni, hogy e kérdésben a mérték és határvonal kissé ingadozó és bizonytalan, mert ez mindenütt így

van, ahol az általános elveket a konkrét életre alkalmazzuk. A közjót képviselő hatalom föladata itt a jogokat és kötelességeket tüzetesen körülírni.

A törvényes és osztó igazságosság konkrét tartalmát az állami törvények és rendeletek eléggé pontosan megadják. Azért e helyen főleg azokkal a jogokkal foglalkozunk, amelyek az egyeseket, mint a közösség tagjait a többi tagokkal szemben megilletik. Ezek kötelmi jogok, hasonlóak azokhoz, amelyek a csereigazságosság körének egy részét alkotják. Természetesen asz. igazságosság törvénye elsősorban a közhatalom birtokosait kötelezi arra, hogy a társadalomgazdaságnak olyan alkotmányt és szervezetet adjanak, amelyen belül lehetőleg mindenki könnyen megélhetéshez jusson. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az egyesek igényeit és kötelmeit megközelítő pontossággal megszabjuk. Amíg ilyen döntések nincsenek, kinek-kinek a lelkiismeretére kell bízni az ügyet. Mivel pedig az egyes igénylők maguk ilyen kényszerítő döntéseket nem hozhatnak, peres úton követeléseiket nem is érvényesíthetik úgy, mint a csereigazságosság eseteiben.

Nemcsak a követelések mértékét nem szabja meg a sz. igazságosság, hanem azt sem mondja meg egészen világosan, hogy kikkel szemben lehet igényeket támasztani. Az általános elv az, hogy a társadalom kezében lévő fölösleget a szűkölködőknek kell juttatni. Itt a rászorultak és a gazdagok csoportja áll egymással szemben. Amíg tehát a közösség nem szabályozza a kérdést, teljesen az egyesekre van bízva, hogy kin segítsenek

és milyen módon, mert a támogatás sokféle formában történhet.

Magánembernek csak akkor van joga az önvédelemhez nyúlni, amikor tulajdonát – legyen az személyi vagy dologi – közvetlen veszély vagy támadás fenyegeti. Egyébként mindenkinek szigorú kötelessége jogkeresetével a törvényes hatósághoz fordulni, akár tisztán magánjogi, akár társadalomjogi ügyről van szó. A kat. erkölcsan két esetben tesz kivételt: az a munkás, aki nem kapja meg bérét, titokban kártalaníthatja magát és ha valaki végső szükségben van, bárkitől kérheti, vagy elveheti azt, ami nélkül elpusztulna.

Eddigi fejtegetéseinkből nyilvánvaló tehát, hogy a sz. igazságosság mindenekelőtt az államot kötelezi arra, hogy törvényhozással gondoskodjon a közösségi jogok és kötelek szabatos meghatározásáról s akkor aztán a bíróság föladata lesz esetről esetre a jogszabályokat alkalmazni.

3. A szóbanforgó szolgálat, amivel mindenki tartozik a közösségnek, ill. a közösség szükségülködő tagjainak, kétféle lehet: munka- és dologi szolgálat. Az előbbiről fölösleges hosszabban tárgyalni, mert ma a munkakészség általános és nem is munkaerőben, hanem munkaalkalomban van hiány. Ennek az oka pedig az, hogy azok, akik a megfelelő tőkével rendelkeznek, azt nem akarják a közösség szolgálatára bocsátani. Itt főleg a termelő és hiteltökére kell gondolnunk, mivel a mai gazdaságnak nagy mennyiségű hitelre van szüksége. Azért az új gazdasági alkotmány-nak főként arról kell gondoskodnia, hogy a hitel-

ügyet ne bízza teljesen az egyesek, a bankok mindenható urainak szabad tetszésére, hanem kényserítse őket a közgazdaság szolgálatára.

Második követelménye a szociális igazságosságnak a nemzeti vagyonnak és jövedelemnek eloszlása oly arányban, hogy minden család legalább a létminimumot megkereshesse magának. Bár a magántulajdon helyes és szükséges, ebből nem következik, hogy minden tulajdonjogrend igazságos is. „Ezt bizonyítja a földmunkások óriási serege, akik a legalacsonyabb életszintre szorultak és a legkisebb reményük sincs, hogy valaha is egy darabka földet magukénak mondhassanak, tehát örökre a proletársorssal vannak eljegyezve, ha jobb belátás nem érvényesül és hatásos intézkedések nem történnek.” (Qu. a.)

„Bár igaz, hogy a szegénység és proletársors nem azonos fogalmak, mégis a proletárok igen nagy tömegei a túlgazdagok csekély számával szemben megcáfolatlan bizonyítéka annak, hogy a földi javak a mi korunkban, az industrializmus korában, amikor oly bőségesen termelnek értékeket, nincsenek helyesen elosztva és nem megfelelően szolgálják a különböző osztályokat.” (Qu. a.)

Ide tartoznak a vállalkozói jövedelem, a kereskedői haszon stb. problémái, amelyeket alább részletesen tárgyalunk.

Továbbá ugyancsak a sz. igazságosság követeli, hogy a munkanélküli tömegeket keresethez juttassák, mert ezeknek joguk van a munkához és megélhetéshez. A felelősség azokat terheli, akiknek any-

nyi vagyonuk van, hogy abból a termelés fokozására is bőven fordíthatnak.

Ugyancsak e helyen kell megemlítenünk, hogy az álláshalmazás nemcsak politikai, hanem természetjogi és erkölcsi kérdés és véleményünk szerint súlyosan vétetnek a sz. igazságosság ellen azok, akik tisztán jövedelmük gyarapítása kedvéért több állást foglalnak el, jóllehet egyből is könnyen megélne, lek és a fiatalságot tétlenségre és nyomorgásra kényszerítve vagy a forradalomba vagy az öngyilkosságba kergetik.

A szeretet parancsa a végső szükség eseteit kivéve általában nem köti meg súlyosan a lelkiismeretet, a szociális igazságosság törvénye viszont általában súlyos felelősséggel terheli meg az illetékeseket, mert forrása a teljes értelemben vett közösségi és a létjog. A szeretet ingyenes szolgáltatokat, míg a sz. igazságosság gazdasági segítséget kíván megfelelő ellenszolgálat fejében u. m. munkaalkalmat, hitelnnyújtást, bérletet, méltányos szerződést, közérdekű árpolitikát és mindezt az igazság és jog nevében, a gazdasági rend keretein belül. Nem szünteti meg tehát a csereigazságosságot, hanem azt kiegészíti. Ha pedig a sz. igazságosság igényeit a meglévő gazdasági rendben csak a törvény kényszerével lehetne kielégíteni és ha ez a gazdálkodók érdekeit komolyan veszélyezteti, az annak a jele, hogy az egész gazdaság beteg és a rendszer maga elhibázott. Ilyenkor a közjóért felelős hatalom föladata, hogy egészséges jogviszonyokat teremtsen és a gazdaságnak megfelelő szervezetet adjon, ami nem lehet más, mint az új demokratikus rendiség,

A szeretet, mint társadalmi kötelék.

Bár az államok fundamentuma az igazságosság és a jog, nem szabad elfelejtenünk, hogy az erkölcsi virágrénd megteremtője, Isten és a mindenké megújítója, Krisztus, a jognál is erősebb és hatékonyabb erőforrást nyitott meg a társadalom számára és ez a szeretet. Nem a francia forradalom testvérisége ez, nem a szocialista elvbarátság, sem a szabadkőművesség és a szépszavú liberálisok filantrópiája, hanem valami lényegesen több, minden emberiességnél nagyszerűbb, mert isteni. A kritikus embervizsgáló Dostojewski jól mondta, hogy az emberiség iránt vallott absztrakt szeretetben majdnem mindig csak önmagunkat is értjük. Ugyanezt hangsúlyozta XI. Pius is: „Mélyebb és áthatóbb tekintettel észrevesszük, hogy a társadalom forrón óhajtott megújulását egy belső lelki megújulásnak kell megelőznie keresztény szellemben, amelyet a gazdasági téren olyan sokan megtagadnak. Másként minden igyekezetünk hiábavaló lesz és az épületet nem kősziklára, hanem futóhomokra építjük. Mindenben tehát a legfontosabb szerep a szeretetnek jusson, amely a tökéletesség köteléke. Mennyire tévednek azok a

meggondolatlan újítók, akik egyedül az igazságosságot még pedig a kölcsönös igazságosságot követelik, a szeretetet pedig gögösen elvetik! igaz a szeretet nem pótolhatja a köteles és jogtalanul megtagadott igazságosságot. Ámde ha az ember mindent megkap, ami az igazságosság szerint megilleti, még mindég tág tere nyílik a szeretetnek. Még a leghívebben kiszolgáltatott igazságosság is legfőljebb a szociális harcok okait szünteti meg, a szíveket egyesíteni és a lelkeket kapcsolni sohasem tudja. Már pedig a felek lelki kapcsa egyedüli szilárd alapja az összes intézményeknek, amelyek a szociális békét, az emberi együttműködés előmozdítását célozzák, bármilyen tökéletesek is egyébként ezek. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy lelki egység nélkül a legbölcsebb intézkedések is célt tévesztenek. Az összes emberek becsületes együttműködése a közjóra csak úgy lehetséges, ha a társadalom valamennyi osztályát áthatja az összetartozandóság érzete, mint ugyanannak a családnak tagjait, mint egy mennyei Atya gyermekeit: „ha egy testnek érzik magukat Krisztusban, egyenkint egymásnak tagjai (Róm, 12.5.) úgy, hogyha egyik tag szenved, együtt szenved vele valamennyi tag.” Qu.a.

Nem arról a szeretetről beszél itt a pápa, amely sajnálkozik és elérzékenyül, ha nyomort, szenvedést vagy igazságtalanságot lát és ezt az érzelmi feszültséget néhány alamizsnagaras odavetésével vezeti le; nem arról az irgalomról, amely a jóság nevében arcátlanul odáig aljasul, hogy még a jog szerint kijárót sem adja meg, hanem az igazi

jóakaratról, amely más hasznát és boldogulását kívánja és cselekedettel elő is mozdítja.

Igazságosság és szeretet nincsenek ellentétben egymással, ha a szeretet nem talmi karikatúra, hanem a jog lelkes ügyvédje a szívben.

Nem lehet tagadni, hogy a természetes emberszeretet is nagyszerű valami és remek dolgokat művel, csak az a fogyatkozása van, hogy gyakran pusztán néhány személyre terjed ki és mivel mulandó vonzalomra vagy előnyre támaszkodik, nem is állandó. Tapasztalatból tudjuk, hogy még a legbensőségesebb életközösségben, a házasságban is csak akkor halhatatlan a szeretet, ha a Halhatatlanból árad a lelkekbe és Hozzá vezet vissza. Még inkább áll ez a szociális szeretetről, amelynek mindenkire ki kell terjednie, idegen, kellemetlen, követelőző és sokszor utálatosan önző emberekre. Ilyenkor a pusztán természetes szeretet csődöt mond, itt csak az isteni szeretet állja meg a helyét, amelynek egyetlen motívuma a teremtetlen Jóság, aki igazakra és gonoszokra egyaránt fölkelte napját. Egyik legnagyobb kultúrcelekedete a kereszténységnek az volt, hogy a gondolkodni tudó, jóakarátú embereket meggyőzte, hogy egymás szívéhez az igazi utat csak Istenen keresztül találják meg.

A család.

1. Első társadalomalkotó tényező a házasság, *a férfi és a nő állandó és törvényes életközössége*. Ez a legtermészetesebb társaság, mert a két nem teljes testi és lelki egymásrautaltságából ered, benne mindkét fél megtalálja egyéniségének kiegészítését, a megfelelő élettársat, a földi boldogság leggazdagabb forrását. A szolgálatkészségnek és jellemnagyságnak Isten alapította iskolája. Szeretegyesség és életáldozat, amely önmagának leg-tökéletesebb jutalma. Ez a házasság individuális célja, a bonum matrimonii. Vele elválaszthatatlan kapcsolatban van a szociális cél, a nemzet, az emberi nem fönntartása utódok nemzése és nevelése által. A gyermekben szinte testet ölt a szülők kölcsönös szeretete, azért helyesen mondják, hogy ő az ég ajándéka. A szociális cél egyének fölött álló tárgyi cél és nem engedi meg a házasság fölbontását még abban az esetben sem, ha a házastársak boldogságukat benne többé megtalálni nem tudják. E kettős cél követeli, hogy a házasság egyszerre csak egy férfi és nő között köttesen és fölbonthatatlan legyen.

Az újszövetség alapítója, Krisztus a házassági köteléket szentségi rangra emelte, ezzel új

kegyelemforrássá avatta és még jobban megszilárdította, aminek következtében minden keresztény házasság alá van vetve az egyházi joghatóságnak. Ezzel természetesen nincs kizárva az, hogy az állam is beleszóljon a házassági jogviszony szabályozásába, azonban erkölcsileg kötelezve van arra, hogy az erre vonatkozó törvényhozásban alkalmazkodjon a pozitív isteni és természettörvényhez. Vétkezik az állam, ha lehetővé teszi a teljes elválást, azaz a házasságikötélék u. n. fölbontását, amely Isten és egyház előtt úgyszólván érvénytelen. Ugyancsak jogtalanul jár el az állam, ha a házasságot csak akkor ismeri el érvényesnek, ha azt a polgári hatóság előtt is megkötik vagy ha a katolikusok tisztán polgári házasságát lehetővé teszi és hivatalosan is elismeri.

Kötelessége az államnak a házasságot minden bomlasztó törekvéssel szemben megvédeni, az irodalom, a színház, a sajtó erkölcsromboló tevékenységét meggátolni és az alkoholizmus, meg a nemi betegségek ellen erőteljesen küzdeni.

Nincs joga az államnak fajegészségügyi vagy gazdasági szempontból megakadályozni a házasságot, mert ezzel az egyén legegységesebb jogait sértené meg.

A népegészségnek, a nemzet erejének és gazdagságának; legelső föltétele a házasságok termékenységére. Igaz, hogy egy nemzet nagysága nemcsak tagjainak számától, hanem azoknak értékétől is függ, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a legértékesebb egyének rendszeren nagy családokból kerülnek ki. Főleg napjainkban egyre világosabban

látható, hogy a népek sorsa és jövője a „születési harcban” dől el. Éppen ezért az államnak minden erejével azon kell lennie, hogy a fiatalok számára megkönnyítse a családalapítást hogy aztán több gyermeket is tisztességesen eltarthassanak.

2. *Szülők és gyermekek közössége a család.* Rendeltetése az, hogy tagjait a szükséges életjavakkal ellássa, aminek megfelelően el nem idegeníthető jogokkal rendelkezik, annál is inkább, mert eredeténél fogva is előbb van, mint pl. az állam. Azonfölül a család a társadalom építő eleme és minden közösségnek mintája és jelképe. Mivel jogait közvetlenül a természet Alkotójától kapta, azoknak gyakorlásában is független az államtól. Joga van elsősorban a gyermekek eltartásáról és neveléséről a saját belátása szerint gondoskodni. Csak ha szülők ez irányú kötelességüket nem teljesítik, akkor szabad és kell az államnak beavatkoznia. Kényszerítheti őket arra, hogy gyermekeiket iskoláztassák, de ahhoz semmi joga nincs, hogy az iskolaügyet, mint állami monopóliumot kezelje, mert teljesen a szülőktől függ, milyen világnézetben nevelik a gyermeket. Viszont az állam megkövetelheti, hogy a világnézeti jellegű iskolákban is tudatosan fejlesszék a nemzeti szellemet és hazafias gondolkozást, azonban a természetjog tiltja, hogy ez utóbbit tegyék meg a nevelés egyetlen alapjává, amint azt ma a nacionalizmus örülete egyes országokban hangoztatja.

A család feje az apa, aki azonban tatalmát csak az erkölcsi rend keretein belül gyakorolhatja. A családfő tekintélye kiterjed a feleségre is, aki

mint a gyermekek anyja, segítőtársa férjének. Tevékenységének tere az otthon és a család, ez az ő nagyszerű hivatása. Ha pedig a gazdasági viszonyok kiszakítják onnan, akkor az államnak kell olyan gazdaságpolitikát bevezetni, amely az anyát ismét visszaadja a családnak. Jóllehet semmisem áll annak útjában, hogy a nő a közéletben és politikában is némi szerepre jusson, de a teljes emancipáció, amely a nőt egészen egyenlővé akarja tenni a férfival, természetjogilag meg nem engedhető és a női nemnek magának rengeteget ártana.

3. Virágzó gazdasági életet csak életerős nép teremthet és fejlődés csak ott lehet, ahol a népesség is szaporodik. A szaporodás hajtja az embereket lakatlan területek megművelésére, termékel-len földek följavítására, technikai újításokra, a gazdasági szervezet állandó tökéletesítésére, egyszóval magasabb kultúrára. Pusztuló néppel együtt a kultúra is pusztul. Ezért fontos nemzetgazdasági szempontból is a házasságok termékenysége. Továbbá minden család egy szerves kis gazdasági egység, amelynek magának kell gondoskodnia lakásról, élelelről, ruházatról, sőt még magasabb kultúrjavakról is, hogy az emberhez méltó élet bölcsője és erkölcsileg is értékes egyének nevelője lehessen. Tehát gazdagság és család a legszorosabb kapcsolatban vannak egymással.

A modern kapitalizmus kíméletlenül használhajtó és tisztán kufárkodóan számító szelleme még a házasságot is üzletté aljasította. Divatba jött a házaselet racionalizálása, a birth control vagy neomalthuzianizmus. Először a jobbmódú osztályok

hódoltak ennek az undorító áramlatnak, nem anyagi szükség miatt, hanem kényelemből és durva, lelketlen önzésből. Technikailag szabályozzák a nemi életet a házasságon belül és kívül egyaránt. Így tenyésztődött ki a mai dekadens és visszataszító kultúrvadak hatalmas rétege, amelynek életfölfogása a nemrég még egészséges osztályokat is megfertőzte. Európa és benne a magyarság hanyatlásának ez a legmélyebb oka. És ez nem természet-tudományi, történetbölcseleti vagy gazdasági és politikai, hanem erkölcsi kérdés s csak erkölcsi erőkkel lehet megoldani, melyek egyedül a vallásban és a vallásos életben fakadnak. A neomalthuziánus gyakorlat megszenteltleníti a házasságot és megbecsteleníti a férfit és a nőt. A gyermekáldást megakadályozó férfi úgy él feleségével, mint egy nyilvános nővel. Prostitúció törvényes keretek között! Erőszak a természet ellen, amely állatibbá teszi az embert minden állatnál. Az individualizmus rettenetes diadala ez a házassági életközösség fölött. A szabad gondolat és szabad erkölcs varázsától megbódult polgári és szocialista munkástársadalom a házasságot csak szerződésnek tekintette, amelyet a felek közös akarattal, szabadon föl is bonthatnak. Korlátoltságukban nem vették észre, hogy a házasság nem élvezeti részvénytársaság kettesben, hanem olyan lelki és testi egyesülés, amelyhez egy harmadiknak, a gyermeknek is köze van.

A gyári munka szétzilálta a családot, főleg, ha az anyának is kenyérkereset után kellett néznie. Mikor a serdülő fiú és leány önálló keresővé

lett és amikor a szocializmus tekintélyromboló, bárgyú anyagelvűsége lelkét megmérgezte, nem akart többé engedelmességről tudni. Otthonát pusztán szállodának tekintette, anyjának megfizette a rossz szállást, az ízetlen kosztot és menekült hazulról, ahogy csak tehetett.

Lényegénél fogva közösségi életre nevel a család, mert a szeretet belső, szelíd és mégis erőteljes kényszerével szoktatja az embert áldozatkészségre, lemondásra, elnézésre, fegyelemre és átítatja lelkét a szolgálat szellemével. „Aki pedig – mint a bolsevizmus teszi – minden éhezőt az állami kocsmába, minden várandós anyát a községi klinikára, minden gyermeket nevelőintézetbe küld, az egész társadalmat önző és élvezetre vadászó csavargók bandájává süllyeszti. Ezek az ideges és ingerült embervadák azután mind az örültek házának jelöltjei lesznek. Minél nyugtalanabb és mozgalmasabb lesz a mai élet, annál nagyobb szükség van a szeretetnek, bizalomnak és kényelemnek kifelé elzárt körére, amelyet csak a család nyújthat. A családi otthon s gazdaság újjáépítésében van a népek jövője és a nő igazi emancipációja”. (Schmoller.)

4. Mindezen tényekből parancsoló erővel folyik az a követelmény, hogy az államnak olyan gazdaságpolitikát kell csinálnia, amelynek középpontjában a család áll. Tegye lehetővé a vállalatok számára a gazdaság átszervezésével azt, hogy mindnyájan családi bért tudjanak fizetni. Adórendszere ne sújtsa, hanem támogassa azokat, akik több gyermek nevelésével a legnagyobb szolgálatot te-

szik a nemzetnek. Irtsa ki – ha kell, kíméletlen szigorral – a nyilvánosan űzött erkölcstelenséget. Semmisítse meg a fogamzás megakadályozásából élő ipart és kereskedelmet. Őrizze ellen és könyörtelenül büntesse az orvosokat, akik magzatelhajtásból akarnak megélni vagy meggazdagodni.

Tapasztalatból tudjuk már, hogy ezektől az intézkedésektől teljes gyógyulást nem várhatunk, mert a baj gyökere a lelkekben van. Ezeket egészségessé tenni egyedül a vallás képes s azért az állam a maga jól felfogott érdekében köteles az egyház lélekorvosló munkáját minden eszközzel támogatni, továbbá súlyos erkölcsi kötelessége az államnak olyan birtokpolitikát bevezetni, ill. folytatni, amely legalább a nyomorból kiemeli a proletárságot, amely ma már fizikailag képtelen nagyobb számú családot eltartani. Ez a kérdés azonban külön tárgyalást igényel az agárpolitikával kapcsolatban,

A társadalom tagozódása: osztályok és rendek.

1. Ma nemcsak a társadalom egyes részeinek van baja, hanem az egésznek alapjai rendültek meg. Amint a nemzetközi életben hatályon kívül helyezték a jogot, úgy az egyes nemzeti társadalmakon belül is teljesen kérdésessé vált az emberi együttélés, a közösségi lét előfeltétele és építő elve: a rend. Más szóval, mivel a liberális korszak elvben és gyakorlatban szükségtelen nyűgnek tartotta és botorul elévültnek tekintve kiküszöbölte a társadalmi szervezet lelkét, a szolidaritás törvényét,

aminek következtében ránk köszöntött az új barbárság hajnala, sőt mi több, már delelőjét is elérte, a történelem immanens törvényei egyre sürgetőbben követelték az új rendezést. (New Order!) Minthogy pedig az igazi rendet teremtő erők ebből a társadalomból már legnagyobb részben kivesztek, hát jött vagy jönni fog a rend karikatúrája, amelyet ököllel, pisztollyal és vérrel kényszerítenek rá az új cézárok a fönséges emberiségre.

A baj lényege az, hogy a pártokra és érdekcsoportokra bomlott társadalom szembefordult az államérdekkel, amely természeténél fogva egységet és rendet követel és mivel ez az élet törvénye, mindig uralkodni is fog valamilyen formában, amíg az élet maga meg nem szűnik. A ma egyik legsúlyosabb problémája újra megszervezni a társadalmat, vagy még helyesebben, helyreállítani az állam és a társadalom természetes viszonyát.

Legfontosabb persze, hogy a szolidaritás szükségességének belátása és akarása gyökeret verjen az egyesekben és a köztudatban kell, hogy ez legyen ismét az egyéni becsületnek, a polgári erénynek, a társadalmi elismerésnek mérvadó értéknormája és nem a tehetség, az összeköttetés, a szerencse, a pénz és a politikai rutin. Még ha a közvéleménynek ilyen egyetemes megtérése - ami valami gyorsan nem remélhető - be is következik, önmagában véve nem elég, amíg az elvből pozitív törvény és maradandó intézmény nem lesz. A nemzetek sorsa nagy részben azok kezében van, akik őket irányítják. Ezek vannak arra hivatva, hogy az újjáépítést végrehajtsák.

2. Minden félreértés elkerülése végett már jó előre szögezzük le, hogy az állam és társadalom nem teljesen azonosak egymással, de el sem választhatók egymástól. Az állam a mi fölfogásunk szerint a legtökéletesebb természetes társaság, mert benne valósul meg teljesen az emberek társulási törekvése és mert ez a közösségnek tökéletes jogi és hatalmi szervezete. Mellette van egy másik természetfölötti alapokon nyugvó szervezet, az egyház, amely szintén tökéletes társaság. Fölötte és alatta állnak még más társaságok, amelyek már nem mondhatók tökéletesnek. Ilyenek az egyetemes emberiség, bizonyos államszövetségek, amelyek fölötte vannak, viszont alája tartoznak a tartományok vagy megyék, a különféle érdekképviseletek, testületek és a családok. Mindamellet logikusan nem lehet államot és társadalmat szembeállítani egymással, mint két különböző valóságot. Ilyen kísérletek szüntelenül fölmerülnek a társadalomtanban, de csak azért, mert egyes gondolkodóknak nincs helyes fogalmuk az államról. Szemükben az állam csak a hivatalos hatósági gépezet, pedig az lényegénél fogva ugyanaz, mint a polgárok egyetemessége a hatalom vezetése alatt.

Az egyesek még nem állam, hanem ők alkotják azt és csak *szervezett politikai egységük* mondható államnak.

Ahol rendet és egységet akarunk teremteni, ott okvetlenül meg kell előbb állapítani, hogy milyen elvek szerint, milyen alapon menjen végbe az újrendezés. A társadalom helyes megszervezése csak gazdasági alapon gondolható el, aminek

több félre nem érthető és súlyos oka van. Valószínű, hogy még ma is akad néhány szánalmas irreális kultúrfilozóf, aki ezt az álláspontot durva és szellemtelen materializmusnak fogja bélyegezni, de az ő emelkedett világnézetű bírálatuk sem változtat azon a tényen, hogy napjainkban már mindenki kénytelen érezni, mennyire nélkülözhetetlen előfeltétele minden magasabb műveltségnek a gazdasági jólét. Azonfölül az emberiségnek túlnyomó többsége egész életén át kénytelen gazdasági tevékenységgel foglalkozni, még pedig hivatásszerűen és ez a magasabb rangú tevékenységre is lényeges hatással van. Hozzáértők jól tudják, hogy egy bizonyos gazdasági csoporthoz tartozás az érdekeltek szellemi és lelki életére is teljesen rányomja a maga bélyegét. A földműves-, kézműves-, munkás- vagy kereskedőcsaládoknak érzéke és fölvevő képessége magasabb javak iránt föltűnően más és más, azaz minden népréteg szellemi élete is belső kapcsolatban van az egyes tagok gazdasági foglalkozásával. Aztán ez jelöli ki helyüket is a társadalom épületében. Végül nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy az áldatlan gazdasági érdekharc bomlasztotta szét a modern társadalmat és lökte bele a forradalomba. Törvényhozásunk, politikai életünk teljesen függ attól, hogy ebben a harcban melyik csoport ragadja magához a győzelmet. Tehát a társadalomnak gazdasági szempont szerinti tagozódása nemcsak a gazdasági életben bír jelentőséggel, hanem az emberi élet egész vonalán s azért más alap az újjászervezés számára el sem gondolható: aki a

gazdálkodó társadalmat ismét megszervezi, szükségképpen magát az egész társadalmat gyökeresen át fogja alakítani, úgy, hogy valami más irányú fölépítés fölösleges, sőt lehetetlen lesz.

3. Ezek után fölmerül a kérdés, melyek legyenek azok a csoportok, amelyekre a társadalomnak tagozódnia kell s amelyekből összetevődik egy egészséges államszervezet? A keresztény állambölcselet a marxizmus osztály nélküli, alakatlan és tömegszerű társadalmát teljesen természetellenesnek tartja, de ugyanakkor visszautasítja a modern kapitalizmus által kialakított osztályállamot is.

A társadalmi fejlődés története és a szociológia két osztódási, ill. tagozódási formát ismer: az osztályt és a rendet. Közvéleményünk ma még csak az osztályt ismeri, mint tagozódási alakulatot és lehetőséget. Aki a társaság és közösség formális különbségeit a priori meghatározza, mint Tönnies, M. Weber, meg Scheler tették, az osztályban nem lát egyebet, mint érdektömörülést, tehát teljesen individualisztikus alakulatot, amelyet Spann aztán egyenesen beteges képződménynek minősít, mivel az szerinte lényegénél fogva társadalomellenes. Helyes fogalmunk az osztályról csak úgy lesz, ha a közösség teleologikus szemléletére támaszkodva igyekszünk megérteni az osztályképződést, mint történelmi jelenséget. Ha ugyanis egy bizonyos társadalomgazdasági rendszer ellentétben van egyes csoportok vagy rétegek (proletariátus) érdekeivel, akkor azok arra fognak törekedni, hogy a helyes rendet megteremtsék. Ez a rend pedig attól függ, vajjon a közjó és az általános jólét meg-

valósul-e vagy sem és vajjon ezek a csoportok mind megkapják-e az őket megillető részt a nemzetgazdaság hozadékából. Ha egy ilyen jelentősebb csoport a főnálló társadalmi rendet nem tartja alkalmasnak; míg a másik ragaszkodik hozzá, akkor a társadalom osztályokra hasad, amelyek aztán szüntelen harcot folytatnak egymással a hatalomért. Mindegyik az államot ostromolja, hogy neki igazságot szolgáltatson: az egyik eltiport jogainak elismerését és érvényesítését követeli tőle, a másik, hogy az ő tisztességgel szerzett jogait megvédje. Az osztály tehát *az államon belül megszervezett része a társadalomnak, amelynek célja az, hogy egy másik, hasonló csoporttal folytatott küzdelemben a közjólétnek egy bizonyos megvalósítási módját mint helytelent támadja, ill. mint helyeset védelmezze.* (Gundlach.)

Látható az eddigiekből, hogy a merő osztálytagozódást nem lehet eszményi állapotnak tekinteni, de nagyon tévednek azok, akik (univerzalizmus) benne csak beteges elfajulást látnak, mert az osztálykülömbiségek bizonyos mértékben még a legtökéletesebb rendi államokban is megmaradnak és mivel egyenesen szükségesek akkor, amikor az egyik osztály szervezett ellenállása nem enged megvalósulni az államcél. Ilyen esetben az osztályharc erkölcsileg sem kifogásolható, sőt egyenesen kívánatos, föltéve, hogy a felek az igazságos küzdelem erkölcsi és jogi szabályait betartják. Fontos az, hogy ne a személyi gyűlölet fűtse a két tábor és hogy ne a másik megsemmisítésére törjenek, mint a marxizmus akarja, hanem az okos

együttműködés útját egyengessék. Ha a merő osztálytagozódás és a vele járó osztályharc állapota nem tekinthető normális és végleges állapotnak, akkor fölmerül a kérdés: milyen legyen hát a természetes és kívánatos társadalmi és államszervezet?

4. Minden gazdasági közösségben kétirányú tagozódás megy végbe. Az elsőnek alapja a gazdasági függetlenség, ill. függőség, a másodiké az a szerep, ill. funkció, amelyet egyes csoportok és azoknak tagjai a társadalmi egészben betöltenek. Ha a tagozódás csak az első alapon történő szervezkedésben jut kifejezésre, magában véve még nem rossz, de nagyon könnyen kíméletlen osztályharccá fajulhat. Ez az egyszerű osztálytagozódás. Mivel az egyesek, egész testületek vagy foglalkozási ágak is igazán csak úgy boldogulhatnak, ha mint tagok szervesen beilleszkednek a közösségbe vagy társadalmi egészbe, azért a dolog természete megköveteli, hogy a tagozódás ebben az irányban is szervezetek formájában nyilvánuljon meg. Egy vállalatban pl. vállalkozót és tőketulajdonost egyrészt, alkalmazottakat és munkásokat másrészt szembeállíthatja ugyan egymással az osztályellentét és bérharc, azonban a közös foglalkozás, a megélhetési forrás – a vállalat – és annak sorsa ugyanakkor egyesíti és egymásra is utalja őket. Ez a közönséges és mindennapi tény már önmagában is elegendő cáfolata Marx osztályharcelméletének. Ámde nemcsak erről van szó. Egy foglalkozási ág vagy gazdasági rend összes tagjai nemcsak azért alkotnak egy sajátos

közösséget, mert mindnyájan érdekelve vannak megélhetésük, vagy remélt hasznuk révén az illető kereseti ág sorsában, hanem azért is, mivel ennek révén kapcsolódnak bele természetesen, azaz szervesen a nemzetgazdaságba, mint fölöttük álló egészbe, amelynek sorsától függ az ő sorsuk is. Minden ember, minden üzem, minden kereseti ág a szolidaritás léttörvénye szerint kell, hogy amikor önmagának szolgál, ugyanakkor a közösségnek is szolgáljon. Ez a közösséggel szemben tartozó szolgálati funkció, ez az egyetemes társadalmi „hivatal” tömöríti gazdasági rendekbe egy-egy foglalkozási ág összes tagjait és az így kialakult nagy kollektív tagokat egyetlen testbe, a nemzetgazdaság egészébe. Ezek a részközösségek felelősek aztán azért, hogy tagjaik magánérdekeiket alárendeljék az egész egyetemes érdekeinek és a többi kereseti ágakkal szorosan együttműködjenek.

Amíg az osztály önsegélyre fölépített kollektív alakulat azzal a céllal, hogy az egész nemzet szolidaritását győzelemre juttassa, addig *„a gazdasági rend olyan szervezet, amely az azonos vagy hasonló foglalkozású egyénekei foglalja magában és a többi ilyen szervezetekkel együttműködik, hogy a közvetlen államcél, a közjólétet a korviszonyoknak megfelelően és intézményesen megvalósítsák.”* (Gundlach).

Az így fölépített társadalmi rend lényege az, hogy benne állandósulva testet ölt a szolidaritás törvénye. Viszont a pusztá osztálytagozódás azt mutatja, hogy ez a szolidaritás teljesen ingatag és

kérdéses, úgyannyira, hogy azt mindig újra és újra kell kiharcolni és megteremteni.

A rendi társadalomnak tehát lényeges vonása, hogy az egyesek önző és széthúzó és közösséget bontó törekvéseivel szemben kikényszeríti a közgazdaság tárgyi céljának fölényét még pedig nemcsak szükség esetén és átmenetileg, hanem állandóan és természetesen. Ezen az alapon valósul meg továbbá legtökéletesebben a társadalom és állam szoros egysége és egymásrautaltsága.

Politikai szempontból a korporatív rendszernek az a jelentősége, hogy az államot megszabadítja olyan terhektől, amelyeknek súlya alatt roskadozik és visszaadja igazi hivatásának. Ha az állam minden közügyet magára vállal és közvetlenül maga akar intézni, hatalma olyan egészségtelenül duzzad meg, hogy az osztályharc alapján kialakult politikai pártok már csak arra törnek, hogy azt maguknak meghódítsák és általa az egyoldalú osztályérdeket egyedül uralkodó közérdekké emeljék.

Gazdasági szempontból az az előnye ennek a rendszernek, hogy az egész gazdaságot visszaadja eredeti rendeltetésének és a maga *konkrét* föladatának megoldására kényszeríti, amely nem egyéb, mint a nemzet szükségleteinek ellátása. Kiszabadítja a gazdaságot az elvont tényezők hálójából, amilyenek pl. a világgazdaság, piac, tőke, pénz és árú és arra indítja, hogy először a belső piac igényeit elégítse ki. Aztán tárgyi értelmet visz a gazdálkodásba, mivel összhangba hozza a termelést a fogyasztással és a javak használati érték-

két állítja előtérbe a csereérték helyett. Ilyen gazdaság természetesen nem egyedül a szabad verseny elvére épülne többé, hanem társadalmilag szabályozott lenne.

Nem lenne azonban tervgazdaság, amelyet egyetlen központból irányítanak és amelynek egész lefolyását egyértelműen meghatározzák. A rendi gazdaság szervezete alulról fölfelé van építve s következőleg a kezdeményezés és felelőség teljesen az egyes csoportokra hárul, meg azoknak tagjaira, mert a rendek maguk csak az általános célkitűzéseket és normákat állapítanak meg, az eszközök megválasztását már teljesen az egyesek szabad belátására bíznák.

Különösen ügyelne arra, hogy a tulajdon megoszlását minél arányosabbá tegye. Szociálpolitikájának legfőbb törekvése közvetlenül nem a nemzeti termelés helyes fölosztása lenne, hanem a gazdaságilag önálló elemek szaporítása.

Fontos következménye lenne e rendszernek, hogy benne a „rangnak” és állásnak megfelelő életmód fogalma ismét konkrét tartalmat nyerne, mivel a korporatív gondolat ellensége minden ugrásszerű fejlődésnek, azért szükségképen megszüntetné az életszínvonal emelésének korlátlan lehetőségét. Ennek a mozzanatnak a népesedési mozgalomra lenne igen üdvös hatása, amennyiben gátat vetne az igények betegesen szertelen fölfokozásának, amit a kapitalizmus intézményesen üzött és az eredmény az lett, hogy az emberek, a helyett, hogy igényeiket mérsékelték volna, a születek számát korlátozták.

Nem szabad az itt vázolt korporatív gondolatot összetéveszteni vagy nagyon szoros kapcsolatba hozni a középkori rendiséggel, mert annak fölidézéséről és följúításáról szó sem lehet. A középkor társadalomszervezete ugyan tartalmazott egyes hasonló elemeket, de egészében véve egyáltalában nem volt gazdasági jellegű, hiszen merőben születési, vagyoni és hatalmi kiváltságokra volt építve. Ezzel szemben a gazdasági rendiség alkotmányának vezérelve a személyes teljesítmény és szolgálat a közösség érdekében: szabad egyének társulása s azért kimondottan *demokratikus jellegű*. Igazi demokrácia (népuralom) ugyanis csak ott van, ahol a nemzet minden osztályának jogos akarata alkotmányosan érvényre jut, vagyis amikor az alkotmány elvben elismeri azt a természetjogi alaptételt, amelyet a kereszténység újból szentesített, hogy minden ember egyenlő értékű tagja a társadalomnak és minden munka egyaránt fontos a köz szempontjából, jóllehet az egyiknek más szerepe van, mint a másoknak. Ha pedig továbbá a gazdasági rendiség vezérelve a közösséggel szemben végzett szolgálat, akkor ebből az is világos, hogy ebben a rendszerben ismét a *munka kerül a gazdasági élet középpontjába*, ami a társadalmi béke és általános jólét elemi előfeltétele.

A gazdasági rendek önkormányzata és fölépítése.

1. Nem lehet a szüntelen burjánzó félreértések miatt eléggé hangsúlyozni, hogy az új ren-

diség nem azonos a gazdasággal magával. Valóban gazdasági természetű, de nem az a célja, hogy közvetlenül gazdálkodjon, hanem hogy *rendezze* és megszervezze az egész *gazdálkodó* társadalmat. Amit e téren eddig az állam végzett rendszertelenül és fogyatékosan, azt akarja a rendiség hatékonyabb eszközökkel, szakszerű hozzáértéssel és gazdag tapasztalati tudással tervszerűen csinálni. Ehhez azonban megfelelő cselekvési szabadságra és hatalomra van a rendeknek szükségük.

Mivel a rendek épügy a társadalmi lét természetéből folyó alakulatok, mint az állam, azért jogaikat sem az államtól kapják, hanem azok egyszerűen minden rend létrejöttével adva vannak. Ezeket a jogokat a rendek a közjó miatt élvezik, azért a maguk hatáskörében olyan jogszabályokat alkothatnak, amelyek a rend összes tagjaira nézve kötelező erővel bírnak. *Ebben áll a rendek önkormányzata.* Viszont ennek fejében kötelesek arról gondoskodni, hogy az egész rend és annak összes tagjai a sajátjuk mellett a közérdeket is teljes mértékben szolgálják. A vezetőség felelős azért, hogy a rend érdekeit a többiekével és a nemzeti közjólét követelményeivel teljes összhangba hozza.

Vigyáznia kell elsősorban arra – gazdaságpolitikai intézkedések útján – hogy a szabad versenyt kellően szabályozza.

A legtöbb szociálpolitikai föladatot, amelyek eddig az államot terhelik, magukra vállalják: a munkavédelmet és a társadalombiztosítás összes ágait és mindenek előtt a *munkabér politikát.*

Hatáskörükhöz tartozik saját döntőbíróság fölállítása is, hogy a renden belül egyenlítsék ki az összeütközéseket.

Szavuk kell, hogy az adópolitikában is érvényre jusson, főleg ami az adóterhek elosztását illeti az egyes kereseti ágakra.

Végül gondoskodniuk kell! az ifjúság neveléséről és szakmabeli kiképzéséről.

Magától értetődik, hogy a rendek önállósága és önkormányzata nem abszolút, hanem csak relatív, mert alá van vetve az állam irányításának és ellenőrzésének főleg akkor, ha az önkormányzatok intézkedései az egyetemes nemzeti érdeket sértik.

Az önkormányzat legfőbb törvénye az, hogy a közös ügyeket csakugyan közösen, azaz a teljes egyenlőség alapján intézzék. Első sorban áll ez a munkaadók és munkások kölcsönös viszonyára vonatkozólag. Mivel a korporatív rendszerben az osztálykülönbség megmarad, semmi sem áll útjában annak, hogy bizonyos érdekcsoportok – névszerint a munkások és vállalkozók – saját szakszervezetet alakítsanak. Azonban ezek a szervezetek csak magánjogi jelleggel bírhatnak és érdekellentéteiket a közösség keretében kell nyugvópontra hozniok.

2. A rendek fölépítése is az organikus elv alapján történik. Nem az egyenlősítés, hanem az arányos tagozódás és egyesítés a főcél. A sejt-elemet alkotják az üzemi közösségek, aztán következnek a helyi testületek, majd a kerületi és végül az országos szervezetek. Amit a kisebb el tud

végezni, azt ne utalják a fölötte állóhoz, ezt kívánja az organikus demokrácia elve. A külső formák és elnevezések mellékesek.

Ez az elgondolás nemcsak formális jellegű, hanem benne jut kifejezésre a korporatív rendszer lelke, amit egyszerű állami kényszerrel és hatalmi szóval életre hívni nem lehet. Az állam támogathatja, kezdeményezheti, de mindaddig nem fog sikerülni, amíg alulról fölfelé nem épül, amíg benne az érdekeltek szabad elhatározása és magasabb erkölcsi és nemzeti motívumokból sugalmazott akarása nem ölt testet. Más szóval ez a nagyszerű átalakulás egy nemzet életében csak akkor fog végbemenni, ha azt megelőzi és kíséri egy gyökeres szellemi megújulás, amit létrehozni sem politikával, sem törvényekkel, sem gazdasági szakismeretekkel nem fogunk. Ide teremtő erejű tehetségek kellenek, olyan egyéniségek, akik fölülről adatnak és akik sodró és gyűjtő élménnyé tudják varázsolni milliókban a szolidaritás eszméjét, vagyis ismét lelket tudnak verni a mai lelketlen társadalomba.

Az állam eredete és mibenléte.

1. Mindenütt, ahol több vagy sok ember él együtt, előbb vagy utóbb szervezett közösségbe tömörülnek egy központi tekintély kormányzása alatt. Ez a történelmi jelenség annyira általános, hogy teljesen érthetetlen lenne, ha alapja nem az ember természetében lenne. Bármennyire különféle legyen egyes törzsek vagy népek államformája, társadalomszerkezete, jogszokásai, vallása és kultúrája, a politikai szervezet lényege mindegyiknél ugyanaz, mert ugyanaz a létesítő oka: a közös emberi természet. Az állam tehát a természetjog erejénél fogva fönnálló társaság.

Egyes családok azért egyesülnek törzsekbe, mert csakhamar belátják, hogy vagyonukat, szabadságukat és biztonságukat a kívülről fenyegető veszélyekkel szemben egyedül megvédeni nem tudják és mert magukra maradva az emberhez méltó jólétet el nem érhetik. Más szóval az emberek az egyéni szükség hajtja ellenállhatatlan erővel a társulásra, hogy az együttműködés útján megvalósítsák a közjót, az egyéni jólét és boldogulás nélkülözhetetlen eszközét. Ámde az együttműködés csak akkor lesz eredményes, ha az rendezetten, egységes elgondolás szerint történik, ami

szükségszerűen megkívánja a központi tekintélyt, amelynek mindenki engedelmességgel tartozik.

Ha az állami lét teljesen az ember kiegészítésre szoruló, társas természetében bírja gyökerét, akkor az is nyilvánvaló, hogy végeredményben az állam alkotója maga az Isten, minthogy olyan-
nak teremtette az emberi természetet, mint amilyen. Ebből nem szabad persze azt következtetni, hogy minden államot Isten maga – különös beavatkozással – alapított. Egyes államok létrejöttében az emberi természet és a benne megnyilvánuló isteni akarat csak az általános ok szerepét játsza, míg az alapítás időpontja, formája és egyéb részlet-körülményei teljesen az emberek szabad elhatározásától függ. Azért mondhatjuk, hogy az állam részben természetes és szükséges, részben pedig önkényes és szabad közösség. Minthogy nem a vak ösztönök, hanem az észszerű belátás hozzák létre, egész mivoltában és lényegénél fogva szellemi, erkölcsi és jogi közösség, mint minden észszerű társulás. Természetalkotta eleven, soktagú, szerves egység, amely annyiban hasonlít más, fizikai szervezetekhez, mert állandó és maradandó valami, mint a benne csoportosult családok, közösségek, törzsek és tartományok; mert életelve, vagyis formális oka egy egyetemes lelki tény, a nemzeti lét akarása, a haza szeretete, a ragaszkodás a közös földhöz és otthonhoz, ugyanazon kultúrához és életeszmehez; mert célszerű egység, amelyben minden tagnak megvan a maga helye, föladata és amelyben mindenki az egész céljának szolgálatában áll, természetesen nem úgy, hogy a

maga egyéniségét maradék nélkül föláldozza, hanem a szolidaritás törvénye szerint: mindenki egyért és egy mindenkéért. A szervezetben kell irányító és mozgató erőnek is lenni, amely az egésznek az éltető eleme. Az államban ez az erő a központi hatalom.

Ezek után nem nehéz belátni, miért kell visszautasítanunk a többi anorganikus államelméleteket. Igaz, hogy az államok történelmi eredetében rendesen nagy szerepet játszott az erőszak és uralkodási ösztöne egy személynek vagy pártnak, de ezzel mindent megmagyarázni nem lehet, mint a hatalmi elmélet szerzői, Hegel, Marx, Spengler megkísérelték. Ugyancsak elfogadhatatlan Kelsen tiszta jogelmélete, amely az államban csak egy jogi képződményt lát, amely a törvényhozó hatalomnak köszöni létét. Amint a közösségről szóló fejezetben láttuk, nem lehet az államot egyszerűen kölcsönhatások rendszerének tekinteni, amelyek kiegészítik egymást, ahogy C. Schmitt tanítja intencióos elméletében. Az állam ugyanis lényegesen több valami, mint a polgárok összesége, mivel egy fölöttük álló erkölcsi személy.

2. Minden teremtett dolognak a lényege bizonyos elemekből áll. Első alkotó eleme az államnak a nép. Nép és nemzet nem azonosak egymással. Egy állam népe állhat több nemzetből is, sőt rendesen a valóságban ez így is van. Fontos csak az, hogy minden népelemben meglegyen az egy államhoz való tartozás érzete és akarása. A másik elem a terület, amely lényeges föltétele annak, hogy egy nép állandóan fejlődjön, letelepedhessen és némi kultúrát teremthessen.

Végül a harmadik elem a tekintély, a törvényes államhatalom, amely a legfőbb természetes földi hatalom. Hármaskör joga és hivatása van: törvényeket alkot, bíraskodik és kormányoz. Ezek az állam u. n. „fizikai” alkotórészei.

Mielőtt az állam mibenlétét meghatároznók, lássuk röviden a célját is. Ez a cél csak valami valóságos jó lehet, mert hiszen ennek kedvéért egyesülnek az emberek politikai társasággá. Nem lehet a magánjó, amit kiki a maga erejéből megszerezhet, hanem azok a javak, amelyeket többen, közös munkával tudnak csak elérni, vagyis a közjó és közjólét, még pedig a földi és ideiglenes, amely mind anyagi, mind szellemi javakból áll. Általában két elemet foglal magában: az egyesek és közületek szabadságának és jogainak védelmét, meg a tagok kultúrtevékenységének támogatását. Ez a cél szabja meg az államhatalom korlátait is, vagyis nem semmisítheti meg egyesek szerzett vagy természetes jogait, nem vállalhat magára olyan föladatokat, amelyeket a polgárok maguk is meg tudnak oldani; a közjó örve alatt nem követelhet tőlük fölösleges áldozatokat vagy szolgáltatásokat, mert a hatalom a népért van és nem fordítva.

Mínt hogy az állam lényeges vonása az állandóság, nemcsak arra kell gondolnia, hogy egy nemzedék fennmaradását biztosítsa, hanem arra is, hogy az egész nemzet jövőjét szilárd talajra építse. E miatt az államnak bizonyos öncélúságát is el kell ismerni, ami abban áll, hogy elsősorban és közvetlenül az egész népnek – mint ilyennek

– a javát kell szolgálnia. Tehát, nem egyszerű eszköz az egyes polgárok jólétének előmozdítására.

Mindazonáltal a szó teljes értelmében vett öncélúságot tulajdonítani neki nem lehet, mert különben elnyomorítaná azt a magánál nagyobb értéket, amelyért van, t. i. az emberi személyiséget. Ezért ellenkezik mind Hegel, mind az eredeti fascizmus államszemlélete a helyes állambölcselettel és az etikával, hogy a bolsevizmusét ne is említsem. Mélyebb oka ennek abban van, hogy ha az állam föltétlen és végső cél lenne, akkor fölszabadulna minden erkölcsi kötelék alól, maga lenne önmaga számára az egyetlen törvény és minden jognak forrása, vagyis erőszak és jog azonos fogalmak és valóság lennének. Pedig ő nem teremtheti a jogot, hanem az a hivatása, hogy azt megtalálja és a korviszonyoknak megfelelően alkalmazza, mert a jog az örök törvényből és végső fokon Istentől ered.

Mindebből világos, hogy az állam az a közösség, amelynek keretén belül az ember a maga földi célját tökéletesen megvalósíthatja egy legfőbb tekintély vezetése alatt.

Teljesség kedvéért meg kell röviden emlétenünk az egyház és állam viszonyát. Mindkettő a maga nemében tökéletes társaság, mert önálló, sajátos céljuk van és ennek elérésére minden szükséges eszközzel és hatalommal rendelkeznek. Ebből következik, hogy a tisztán politikai és világi ügyekben az egyháznak semmi beleszólása nem lehet, viszont az államnak sincs joga a merőben lelki ügyekben avatkozni. Az úgynevezett vegyes

ügyekben pedig – házasság, iskola stb. – a lelki hatalom érdekei a mérvadók lényegesen magasabb értéküknél fogva s azért mind a két félnek keresnie kell e téren a megértő és békés megegyezést, amely mindkettőnek hasznára válik. A jövő eszményi állama a keresztény kultúrkörben valószínűleg a laikus keresztény állam lesz (Maritain), amely többé nem „világi karja” az egyháznak, hanem készséges munkatársa az emberiség boldogságának minél tökéletesebb előmozdításában.

Szükséges-e az államhatalom?

Kétféle jelentése van az állam szónak. Vagy azt a politikai társaságot értjük rajta, amely magában foglalja mind a népet, mind az azt kormányzó és legfőbb hatalmat vagy szűkebb értelemben a kormányzó tekintély képviselőit és szerveit. Rendkívül fontos ez a megkülönböztetés, mert állandóan fönnáll a veszély a nemzetek életében, hogy egy uralkodó párt vagy egy hatalmi örületől elkapott cézár egy napon magáévá teszi azt a hírhedt elvet, hogy: az állam én vagyok (XIV. Lajos) és a zsarnoki önkényt törvényerőre emelve, rabszolgaságba dönti a népet. Azt kell tehát meghatározni, hogy milyen legyen a hatalom viszonya a néphez, azaz mi a hatalom célja az államban és meddig terjed jogköre.

1. Az államhatalom a politikai tekintély birtokosa: parancsol, törvényeket alkot, végrehajtja azokat és büntet. Nem egyéb tehát a *tekintély*, mint a *jognak egy neme, amelynek az a célja, hogy*

a társadalom tagjait hatékonyan vezesse a közös cselekvésben, hogy a közjót megvalósítsák. Biztosítéka az egységnek, az állandó fejlődésnek és irányító erő, ez a politikai tekintély. Találón nevezte el P. Medive társadalmi értelemnek, mert a közösséggel szemben ugyanazt a szerepet játssza, mint az egyén életében a gondolkozás.

A tekintély épúgy szükséges valami, mint az állam. Annyira nyilvánvaló ez az igazság, hogy eddig néhány anarchista kivételével – akiket a legjobb akarattal sem tehet józan embereknek tartani – eddig senki sem merte tagadni. Hogy is lehetne egy milliókat számláló tömeget állandóan rendben és fegyelemben tartani, ami az okos együttélés el nem engedhető föltétele, mikor ez a tömeg annyira különböző elemekből és rétegekből áll s állandó érdekharcból hullámszik? Jól mondta Bossuet: nincs rosszabb dolog, mint az anarchia: vagyis az az állapot, amikor nincs tekintély és kormány. Ahol mindenki azt teheti, amit akar, senki sem teszi azt amit szeretne; ahol nincs többség, ahol mindenki úr, ott mindenki rabszolga. Kormány nélkül az állami élet ép annyira lehetetlen lenne, mint amennyire szükséges, (de Maistre) Ez az Egyháznak mindenkori tanítása, amelyet XIII. Leo a Diuturnum és Immortale Dei c. körleveleiben klasszikus szabatosággal fogalmazott meg.

2. Mivel az ember szabad akarattal fölruházott lény, a hatalomnak különösebb tekintettel kell lennie a természetadta méltóságunkra, vagyis a társadalmat nem lehet úgy terelni, mint egy állat-

csordát. Az erkölcsi lényt csak erkölcsi hatalom vezetheti, amiből következik, hogy *az államnak joga van polgárait lelkiismeretben kötelezni a törvények megtartására.* Ebben a pontban a teológusok kivétel nélkül tökéletesen egyet értenek. „Ha a kormány – írja Suarez De legibus c. Művében – csak kényszerítő hatalommal rendelkezik, erőtlenné lesz és a forradalom nagyon könnyen elsöpri. Különben is erkölcsi lehetetlenség olyan kényszerítő hatalom, amely lelkiismeretben nem kötelez, mert a kényszerítés, hogy igazságos legyen, föltételezi a bűnt.”

A liberális iskola az állami tekintélynek csak kényszerítő hatalmat tulajdonított, még pedig az ú. N. emberi jogok deklarációjának nevében. Ed-digi fejtegetéseink után, úgy hiszem, fölösleges e tévedést külön cáfolgatni; tarthatatlan volta első tekintetre nyilvánvaló.

Az államhatalom szerepe a társadalomban.

Semmiféle emberi hatalom nem lehet önmagáért, hanem a közösségért, mert csak azért van, hogy a társadalmat céljának, – a közjónak – elérésében segítse és irányítsa. Ezt bizonyítja a kiségetés elve is, amely szerint az állam semmi olyan tevékenységet és föladatot magára nem vállalhat, amelyet az egyesek a maguk erejéből is el tudnak végezni, ill. meg tudnak oldani. Ugyancsak következik ez a hatalom lényegéből, amit az előbbi fejezetben tárgyaltunk. A hatalom ugyanis bár a közösség felett áll és minden polgár alá

van neki vetve, maga is alá van rendelve a közösség egyetemes céljának és csak annyi joga van, amennyit ez a cél neki enged.

Következőleg az a szerepe, hogy a társadalmat védje és segítse, védje a polgárok jogait, őrizze a külső és belső békét és pozitíve előmozdítsa a földi jólétet.

A liberális iskola az államot csak valami szükséges rossznak tartotta. Arra ugyan följosította, hogy az egyén jogait védje, de már azt nem akarta megengedni, hogy szabadságát is korlátozza, arra meg egyenesen alkalmatlannak ítélte, hogy a polgárokat gazdasági téren is támogassa. Már pedig láttuk, hogy az emberek nemcsak azért zárkóznak közösségbe, hogy jogvédelmet találjanak, hanem azért is, hogy gazdaságilag jobban boldoguljanak, mert az ember mind politikailag, mind gazdaságilag elégtelen önmagának, ha méltóságának és igényeinek megfelelő kultúréletet akar élni.

Megerősíti e tételt az egyház tanítása, amelyet hittudósaink és a pápák állandóan hirdettek. Elég legyen a sok közül csak két kimagasló tekintélyt idézni, szt. Tamást és XIII. Leót. Szt. Tamás véleménye röviden így foglalható össze: a törvény célja a közjó: ez pedig kétféle, azaz önmagában foglalja a közvetlen közjót s aztán a közvetettet, ami nem egyéb, mint a béke és igazság megvédése. „Az emberi törvénynek nemcsak a rosszat kell távoltartania, hanem a jót is elő kell mozdítania. A közjó nagyon sok dolgot magában foglal és különféle lehet a személyek, körülmények és az

idő követelményei szerint. (S. th. I-II. 96.3.) XIII. Leó főleg a Rn.-ban jelöli meg az állam szerepét a közgazdaságban. Az állam köteles megteremteni az általános jólétet mind erkölcsi és vallási, mind gazdasági szempontból: a közterhek legyenek mérsékelték és fölosztásuk igazságos és gondoskodjon az állam arról, hogy az ipar, kereskedelem és főleg a földművelés virágzó legyen. Kívánja a pápa, hogy a nemzet jólétét a kormány egyetemes tevékenysége – *Providentia generalis* – eredményezze. Ha ez mégsem érhető el közvetlenül, a hatalom köteles a gyöngébbekről különösen is gondoskodni – *Providentia singularis*. Arra kell tehát törekednie, hogy a termelt javakból a munkások is bőven részesedjenek, legyen megfelelő lakásuk, ruhájuk és lehetőleg könnyen megélhessenek munkájuk után.”

Lássuk még a dolgot részleteiben is.

A jogvédelem elve nemcsak azt követeli, hogy az állam tartsa tiszteletben az egyesek jogait, hanem azt is, hogy ezeknek megsértését megelőzze és meg is torolja, ami három föladatot tartalmaz:

1. Biztosítania kell a jog szabad gyakorlatát, különben teljes a fölfordulás a társadalomban és a nyers erő elnyomná az igazságot és a ravaszság a becsületet.

2. Mivel a természettörvény nem minden jogot határoz meg pontosan, azért az államra hárul a föladat, hogy a természetjog elveit körülírja és alkalmazza a konkrét életre. Olyan föladat ez, amelyet az egyesek belátására nem lehet bízni,

mert abból szakadatlan nézeteltérés és visszavonás származna.

3. Végül a társadalmi életben a különféle jogok gyakorlata folytonos összeütközésre ad alkalmat, amelyeket meg kell akadályozni vagy ki kell egyenlíteni, még pedig intézményesen, gyors és hozzáértő beavatkozással. Erre szolgál az állami igazságszolgáltatás.

Gazdasági téren az államnak nem az a teendője, hogy maga gazdálkodjon, sem az, hogy mindenkit engedjen szabadon tenni – venni, hanem, hogy támogassa és irányítsa a köz érdekében a magántevékenységet. Amiért is elsősorban arra kell néznie, hogy a gazdasági fejlődést ne akadályozza nyomasztó adókkal, főleg ha azok még hozzá méltánytalanul vannak elosztva.

Pozitíve:

1. Fejlessze akár közvetve, akár közvetlenül a közlekedési lehetőségeket: utakat, vasutakat, víziutakat, csatornarendszert és kikötőket.

2. Kössön előnyös kereskedelmi szerződéseket más országokkal. A vámkezeléssel szabályozza a kivitelt és behozatalt a honi termelés érdekében. Mindkét intézménynek döntő jelentősége van a közgazdasági életben és a nemzet jóléte nagymértékben függ tőlük.

3. Gondoskodjon az ipari, kereskedelmi és főleg a mezőgazdasági szakképzés fejlesztéséről.

4. Mivel a szabad kereseti rendszer természeténél fogva nem törődik a javak és a nemzeti jövedelem közgazdaságilag és erkölcsileg helyes fölosztásával olyan törvényeket hozzon,

ill. a gazdaságot úgy szervezze meg, hogy ez intézményesen biztosíttassék.

Magántulajdon és tulajdonjogrend.

1. Jelenlegi társadalmi és gazdasági életünknek egyik sarkköve a magántulajdon intézménye. Ez a polgári jogrend bástyája, amelyet a szociális forradalom minden áron el akar foglalni, hogy véglegesen lerombolja. Szocialisták és kommunisták a tulajdonban látják minden társadalmi igazságtalanság és gazdasági baj okát és azért jelentette ki egyik közülök, Proudhon, hogy a tulajdon lopás. Marx szerint a tőke is, aminek segítségével állítólag a kizsákmányolás történik, nem gazdasági, hanem jogi tényező. A Qu.a. hivatkozik arra, hogy újabban katolikusok között is felmerültek nézetek, amelyek a társadalmi rend helyreállítását elsősorban a tulajdonjog reformjától várták, amely reform kiterjeszkedne a tulajdon fogalmára is. Szóval a tulajdonnak nemcsak a fönnmaradása, hanem fogalmának helyessége is kérdéses lett.

Minden jog erkölcsi hatalom vagy képesség valamit tenni vagy követelni. *A tulajdonjog is ilyen hatalom, amelynél fogva valaki anyagi javakkal szabadon rendelkezhet, hacsak a törvény vagy másnak a joga azt nem tiltja.* Röviden jog arra, hogy valaki bizonyos anyagi javakkal, mint sajátjával bánjon mások kizárásával. A tulajdonos lehet akár erkölcsi, akár fizikai személy. A teljes és tökéletes tulajdonjog kiterjed a tárgyra éppen úgy, mint annak hasznára, ill. gyümölcseire. A haszon-

élvezeti jog csak a használatra vonatkozik, a pusztá tulajdon csak a dologra magára, míg annak hasznát más élvezheti.

A keresztény etika főleg két okból követeli a tulajdonjogot minden ember számára.

a) Az ember természeténél fogva arra van utalva, hogy életének fönntartására és tökéletesítésére fölhasználja az anyagi világ javait, amelyeket a Teremtő ő érette alkotott. Tehát a természet följogosítja arra legalább, hogy másokat kizárva fölhasználjon és élvezzen egyes javakat, amelyek a napról-napra való megélhetéshez okvetlenül szükségesek. Mivel azonban a szükségletek állandók, a jövőre is gondolnia kell, ha nem akar a vak véletlenre hagyatkozni, azért joga van magának lefoglalni megfelelő termelő javakat és azoknak gyümölcsét fölhalmozva megőrizni. Ha valaki megvonná tőle ezt a jogot, az állatok sorsára kényszerítené, amelyek magukat a jó szerencsére bízva tengődnek.

Azonfölül az ember arra is van hivatva, hogy fáját fönntartsa, azaz családot alapítson. Ez a hivatás új felelősséget és kötelemeket jelent, amelyeket csak úgy teljesíthet, ha elegendő vagyonnal bír.

Ezzel szemben teljesen komolytalan a szocialisták érvelése, hogy a kommunista közösség ügyis ellátná minden jóval tagjait. Az önfönntartás és a család eltartása nem a közösség joga és kötelessége, hanem az egyéné; hogyan bízhatná rá valaki legegységibb érdekeit egy idegen felsőbbségre, hogy az nyújtsa neki és válassza ki számára a

szükségeseket? Mindenkinnek e tekintetben is föltétlenül igénye van bizonyos függetlenségre, amely a kollektív rabszolgasággal össze nem egyeztethető. Továbbá, hogy a kommunista állam bővében legyen az anyagi javaknak, állandó és erős termelésre van szükség, amely az egyéni érdek és a közvetlen haszon ösztönző hatása nélkül el sem gondolható. Aki a magántulajdont eltörli, az egyéni kezdeményezés, felelősség és törekvés rugóját töri el.

Végül, aki nem akarja az embert kevesebbre értékelni, mint a Teremtő, kénytelen elismerni, hogy mindenkinnek jogában áll magával és tehetségeivel szabadon rendelkezni. Ebből pedig nyilván következik, hogy joga van munkájának gyümölcséhez is. Minthogy viszont a munkához anyagi javak – nyersanyag – kell, magától értetődik, hogy birtokába is veheti azt, amit munkájával termelt.

b) Sokkal mélyebb és még meggyőzőbb azonban a szociális argumentum: a földi javakat a Teremtő hozta létre, hogy belőlük minden ember megélhessen és azok segítségével a maga célját elérje. A javak első sorban az egész emberi nemnek adattak, de rendeltetésüket csak úgy érik el, ha az egyesek azokat egyéni szükségleteik kielégítésére fölhasználják. Mivel pedig a természet nem jelölte meg, mekkora rész jusson kinek-kinek, szükség van egy intézményre, amely a helyes fölosztást elvégzi. Ámde ez csak a magántulajdon lehet, amely kizárólagos jogot ad egyeseknek és családoknak az eredetileg közös vagyon egy darabjához. (S. th. II. II. 66. 2.)

Ez biztosítja ugyanis – amennyire emberek közt egyáltalában lehet – a társadalmi békét. Ha a javak mindenkinek egyaránt rendelkezésére állnának, állandó lenne a viszály és marakodás, főleg, amikor többen pl. ugyanazt a földet vagy ugyanazon dolgokat akarnák használni. Ha pedig az állam volna megbízva a fölosztással, teljesen képtelen lenne az összes polgárok igényeit egyformán kielégíteni.

Azután a tulajdon biztosítja a természetjog adta függetlenséget. A felsőbbiségtől mindenben függni természetellenes és egészségtelen állapot lenne. Tapasztalat igazolja, hogy ott uralkodik a legnagyobb rend és megalégedettség, ahol lehetőleg mindenkinek van valami birtoka vagy tulajdona,

Továbbá ez ösztönöz kitartó és serény munkára, ami a jólét első föltétele. Egyedül a személyes haszon reménye képes az emberben a veleszületett munkaiszonyt hatásosan legyőzni. A közösség javára a legtöbbben csak a hivatalos kényszernek hódolva dolgoznak. A kényszermunka pedig nem szokott valami túlságosan kiváló és jövedelmező lenni.

2. Mivel a földi javaknak Isten akarata szerint elsőleges céljuk az, hogy mindenki megélhessen belőlük és mert a tulajdon intézménye szociális jelentőséggel is bír, nyilvánvaló, hogy a mindenkori tulajdonjogrendnek teljesen összhangban kell lennie a közjóval, vagyis a *szociális igazságosság* követelményével is.

Ezért a keresztény erkölcsstan mindig különb-

séget tett a tulajdonjog és annak használata között. „A tulajdonnak tiszteletben tartása, a saját jogának korlátai közt maradás és a más jogának meg nem sértése, a csereigazságosság követelménye. Viszont a tulajdonosoknak az a kötelessége, hogy javaikkal erkölcsösen éljenek, már nem ennek az erénynek, hanem más erényeknek folyamánya, amelyekből folyó erkölcsi kötelességek jogi úton ki nem kényszeríthetők. Helytelen azért az az állítás, hogy a magántulajdonjognak és az erkölcsileg jól rendezett használatnak ugyanazok a korlátai s még inkább ellenkezik az igazsággal az a tan, hogy a visszaélés vagy a nem használás folytán megszűnik vagy elvész a tulajdonjog”. Qu. a. Aki a maga vagyonával él vissza, azt bűnös célokra fordítja, magában véve mással szemben igazságtalanságot nem követ el s azért tulajdonjoga még nem szűnik meg. Nem kell tehát a tulajdonjog fogalmát kibővíteni azzal, hogy az erkölcsileg megengedett használatot is belefoglaljuk, meg azzal sem, hogy egyúttal a tárgyi célt is megjelöljük, mert az emberek határozzák meg, hogy az egyes javakat mire fordítják, pl. hogy a gabonából lisztet őrölnek-e, vagy takarmányozásra használják. A gabona mindkét célnak teljesen megfelel.

Ha a tulajdon jogi intézmény, akkor szükségképpen bele kell illeszkednie a jogrend kereteibe. Ámde a jogrend lényegénél fogva társadalmi jellegű, következésképp a tulajdon is. Innen van az, hogy a tulajdonnak és használatának vannak korlátai, amelyek annak természetével együtt adva vannak. Egyéni és társadalmi jellege a tu-

lajdonnak annyira szoros kapcsolatban vannak, hogy egyiket sem lehet mellőzni anélkül, hogy az intézmény léte kérdésessé ne legyen. Főleg, ha a szociális jelleg nem érvényesül, amire legnagyobb a veszély, a jog maga elveszti értelmét és kultúra-ellenes, társadalmat romboló tényező lesz. A magántulajdont a társadalmi cél hívta létre és tartja fenn.

3. Jóllehet minden társadalmi rend alapja a természetjog, ez mégis sokféle lehet aszerint, amint az egyes államok alkotmánya és pozitív törvényhozása megkívánja. Éppen így a tulajdon is bizonyos változásoknak van alávetve az adott jogviszonyoknak megfelelően. Aza tulajdonjog tehát, amely a közjoggal ellentmondásban lenne nem jog, hanem jogbitorlás és jogtalanság volna, ami annyit jelent, hogy a magántulajdon és az állami jogrend szoros viszonyban vannak egymással. Ezért mondja a Qu. a: „A tulajdon kettős jellegéből – egyénies társadalmi vonatkozásából – világosan következik, hogy annak használatában nemcsak az egyéni érdeket, hanem a közjót is tekintetbe kell venni. Az idevágó kötelezéseket a jelentkező szükségletek szerint közelebbről körülírni az államnak a joga, amennyiben azokat a természetjog már eléggé világosan meg nem határozza. Az állam tehát mindig a természetjog és az isteni jog keretein belül, a közjó valóságos követelményei alapján pontosabban és részletesebben előírhatja, mi szabad a tulajdon használatában és mi tilos. Sőt, amint XIII. Leó találóan mondja: az Isten az emberi okosságra és az államokra bízta a magántulajdon kö-

rülírását.” Ugyancsak XIII. Leó írta: „A tulajdonjogot nem az állami, hanem a természetjog adja egyeseknek. Tehát az államhatalom nem törölheti el, hanem csak szabályozhatja és a közjó érdekeivel összeegyeztetheti.” R. n.

Mindkét körlevél szövegéből világos, hogy az állam hatalma nemcsak a tulajdon használatára, hanem az egész tulajdonjogrendre is kiterjeszkedik, azaz az államnak joga és kötelessége a tulajdonviszonyokat a közjó érdekei szerint alakítani, a nélkül azonban, hogy az intézményt magát megszüntethetné. Azokat, akik ezt egyéni jogaik csorbításának vagy túlzásnak tartják, mély bölcseséggel figyelmezteti XI. Pius: „Mikor az államhatalom a magántulajdont a közjó követelményeihez alkalmazza, a tulajdonosokkal szemben nem ellenséges, hanem barátságos szolgálatot végez, mert ilyen módon megakadályozza, hogy az isteni Gondviselés által az emberi élet megkönnyítése céljából alapított magántulajdon intézménye túrhetetlen állapotokat teremtsen s így önmaga sírját meg ne ássa. Ez nem a magántulajdon eltörlése, hanem oltalmazása, nem a magántulajdon megszüntetése, hanem megszilárdítása.”Qu. a. Amint a család előbb volt, mint az állam, épúgy a tulajdon is, azért az államnak nincs joga sem az egyiket, sem a másikat eltörölni.

A tulajdonjog legfőbb szociális korlátozásait a végső szükség vagy a társadalmi szükség parancsolja. Végső szükség esetében senkinek sem szabad valakit megakadályozni abban, hogy elvegye mástól azt, aminek híjján el kellene pusztulnia.

Semmiféle természetjog nem tiltja azt, hogy az állam köztulajdonná tegyen olyan javakat, amelyeknek birtoklása a velük járó túlságosan nagy hatalom miatt a közjóra nézve veszedelmet jelent. Qu. a.

A társadalmi béke szempontjából rendkívül fontos a javak helyes fölosztása is. „Azért minden erőfeszítéssel azon kell lenni, hogy a termelt javak csak méltányosan halmozódjanak föl a tőkéséknél, ellenben bőségesen jussanak a munkásoknak” Qu. a., mert a természetjog nem tiltja azt sem, hogy az állam megfelelő és ügyes beavatkozással megakadályozza rendkívül nagy vagyon fölhalmozódását egyes családok kezén. Nagyon üdvös hatása van e téren egy jó örökösödési törvénynek.

Ha Spanyolország és Mexikó kellő időben gondoskodott volna a földreformról, minden valószínűség szerint elkerülhette volna a forradalom örültségeit. „A proletárok számát növeli a földmunkások óriási serege, akik a legalacsonyabb életszintre szorultak és a legkisebb reményük sincs, hogy valaha is egy darabka földet a magukénak mondhassanak, tehát örökre a proletársorssal vannak eljegyezve, ha jobb belátás nem érvényesül és hatásos intézkedések nem történnek.” Qu. a. XI. Pius megfontolt és hatásos intézkedéseket tart szükségesnek. Vakmerő, elhamarkodott vagy tisztán politikai érdektől diktált birtokreform több kárt okoz, mint hasznot. A megoldás módjának megválasztásában az egyes országok adott viszonyaihoz kell alkalmazkodni. Ami az egyik helyen üd-

vös lehet, másutt csak fölfordulást okozna. Mint főntebb kifejtettük, az államnak e tekintetben messzemenő hatalma van és ha szükséges, mint végső eszköz, a nagybirtok kisajátítása is jogában áll.

„A proletárok igen nagy tömegei a dúsgazdagok csekély számával szemben, meg nem cáfolható bizonyítéka annak, hogy a földi javak a mi korunkban, az industrializmus korában, amikor oly bőségesen termelnek értékeket, nincsenek helyesen elosztva és nem megfelelően szolgálják a különböző osztályokat.” Qu. a.

Nem a magántulajdon fogalmát kell tehát revízió alá vetni vagy a tulajdonjogot megszüntetni, hanem az uralkodó tulajdonjogrendet kell megváltoztatni úgy, hogy lehetőleg mindenki szerény vagyona tehessen szert. A társadalomellenes birtokviszonyok igazi okai a forradalomnak és megsemmisüléssel fenyegetik a tulajdon intézményét is.

A reform lényege

Teljességgel tévednek azok, – talán elsősorban éppen a „szakértők” – akik a forradalomban csak politikai jelenséget, a gazdasági válságban csak gazdasági rendellenességet látnak, akik azt hiszik, hogy társadalmi lét és gazdaság az emberi élet egyéb területeitől „légmentesen” elzárt önálló valóságok. Mindkettőről, mint holmi személytelen gépezetről tárgyalnak, mint az egyének fölött álló szinte kozmikus méretű nagyságok-

ról, amelyek sorsunkat intézik. Kétségtelen, hogy minden tudománynak törekednie kell arra, hogy saját tárgyát és módszerét tüzetesen meghatározza és a többitől elhatárolja, de végzetes hibába esik, ha teljesen elszigetelődik. A társadalmi és gazdasági élet az egyetemes emberi kultúra lényeges részei, amelyek az egésztől sem a valóságban, sem elméletben el nem választhatók. A társadalmat emberek alkotják és alakítják, emberek építik, fejlesztik vagy rombolják. Hogy átmeneti zavar támad benne elég gyakran, az egészen természetes, mert a véges létnek szükségszerű következménye, ha azonban teljes bomlásnak indul, akár csak napjainkban, akkor az annak a jele, hogy a személyi kultúra hiányzik, vagy legalább is gyors sorvadásban van.

1. A kultúra alanya, hordozója és célja az egyén, a minél teljesebb értékű személyiség. A személyiség értékét pedig annak erkölcsi műveltsége határozza meg. Lelkileg és erkölcsileg jelentéktelen és elnyomorodott egyénekből álló társadalom alig nevezhető emberi társadalomnak. Éppen ezért a történelemben ismeretes minden igazi reformmozgalom első sorban lelki és erkölcsi mozgalom volt. Mivel pedig az egyéniséget formáló erkölcsi normák és erők antropocentrikus világnézetből sohasem fakadhatnak, a társadalmi reformtörekvések nagyszabású eredményt csak akkor érhetnek el, ha egyúttal ugyanolyan arányú vallási reformot is jelentenek. Ez a mélyebb oka annak, hogy a közösség ügyét szolgáló komoly és nagy szellemek ösztönösen irtóztak a forradalom-

tól, mert ez csak a hatalmat játssza át építésre teljesen alkalmatlan elemek kezébe, amelyek leginkább arra törekszenek, hogy a bomlást siettessék és általánossá tegyék.

2. Egy nemzet zömének erkölcsi megújítása – amelyre a bomlás korszakának vezető rétege rendszeren nem eléggé fogékony, még kijózanító megrendülések után sem – a reformmunkának csak fele. A társadalmi lét ugyanis több, mint az egyének számszerű összege, több, mint azoknak tetszés szerinti egyszerű csoportosulása, mert megvan a maga sajátos, egyéni érdekek” fölött álló célja, megvan a célnak megfelelő szervezete és vannak törvényei, amelyek e szervezet állandóságát, egészségét és fejlődését biztosíthatják. Amíg a közösség életében ezek a törvények nagyjában érvényesülnek, legfőljebb arra van szükség, hogy az időnkint fölmerülő zavarokat elsimítsák. Ez a szociálpolitika tulajdonképeni feladata. Ha azonban a zavarok állandósulnak, az annak a jele, hogy a rend felbomlott, a nagy egész széthullott és a helyzet megérett a forradalomra. Ha pl. a gazdasági magán- vagy testületi érdekek intézményesen szembefordulnak a legegységesebb emberi életigényekkel, ha az államhatalom nem az egész közösséget szolgálja, hanem csak egy osztály uralmi vágyainak eszközévé süllyed, ha a jogrendszer alapjai tévesek, ha az együttműködés szervei megbénulnak vagy hiányzanak, a teljes anarchia veszélyét csak reformmal lehet elkerülni és nem a pusztá szociálpolitikával. Amint ma rengeteget írnak és beszélnek a pedagógiáról és az öregek

mégsem tudják, minek neveljék az ifjúságot, ép-
 úgy rengeteget tárgyalnak a társadalmi rendről
 anélkül, hogy tisztában volnának az ember meta-
 fizikájával, a társadalmi lét előfeltételeivel, törvé-
 nyeivel és erőforrásaival. Legalább lényegében egy-
 séges és egészséges társadalomszemlélet és alkotó
 akarat azonban föltételezi azt, hogy a vezető osz-
 tály világnézete helyes metafizikai alapon álljon.
 Nem lehet tagadni, hogy a nemzeti öntudat rend-
 kívüli felébredése is megindíthatja a reformfolya-
 matot, de ez tartóssá az előbbi föltétel teljese-
 nélkül alig lehet.

A társadalom és állam elsősorban erkölcsi
 szervezet, amelyet a sorsközösség és érdekazonos-
 ság teremt meg. A közösség életét formáló és sza-
 bályozó elvek az igazságosság elemi követelmé-
 nyéből sarjadnak és meghatározzák a kor visz-
 onyainak megfelelő jogrendet. A jogrend mindig az
 uralkodó szellemi és erkölcsi műveltségnek vagy e-
 kettő kisebb vagy nagyobb mérvű hiányának ve-
 tőlete. Éppen ezért a jogrend nagyon könnyen le-
 het igazságtalan, hézagos, sőt egyenesen közös-
 ségromboló, amire világos bizonyítékot szolgálta-
 tott a múlt század liberális törvényhozása és a
 jelenlegi orosz alkotmány. A mai magyar jogrend
 a hanyatló szabadelvűség és a halványan pirkadó
 szociális állameszme alkotása, amelyben a fejlő-
 dést biztosító ellentétek összhangja és egysége
 hiányzik. A jogrendnek az a föladata, hogy a közjó
 és az általános jólét kívánalmainak érvényt sze-
 rezzen az egyéneknek nagyon sokszor közérdeket
 veszélyeztető törekvéseivel szemben. A szabadelvű

állam jogalkotása a gazdasági hatalmat képviselő osztály szolgálatában állott és ezzel mintegy intézményesítette az osztályharcot. Védte a tulajdont, de nem törődött azzal, hogy szociális jellegének is érvényt szerezzen és azért lett a tulajdonjog gyakorlata társadalomellenes, mert elhanyagolta a korviszonyoknak megfelelő tulajdonjogrendszer megteremtését. Védte a társulási jogot, de arra nem gondolt, hogy a mögötte földuzzadó kollektív önzés csakhamar a forradalom melegágya lehet. Védte az általános szabadságot és nem akarta észrevenni, hogy ez nagyon könnyen veszélyezteti a többség szabadságát. Megkövetelte az általános teherviselést, de az arányosításról megfeledkezett. Az ilyen joggyakorlat és rendszer természetesen nem állhatta ki a történelmi fejlődés könyörtelen kritikáját, amely a szocializmusban és bolsevizmusban jutott eléggé erőteljes kifejezésre.

A reform második főadata tehát az uralkodó szabadelvű jogrendszer gyökeres átépítése legyen a természetjogi társadalometika szellemében.

3. Hogy azonban ez a szellem és a tőle sugalmazott törvényalkotás ne csak szépséges vágy és gyönyörűen megírt szöveghalmaz maradjon, gondoskodni kell a társadalom újjászervezéséről is. A mai társadalom ugyanis alaktalan tömeg, marakodó érdekcsoportok kényszerű együttélése, amelynek látszólagos békéjét jóformán egyedül a közbiztonsági szervek rátermettsége tartja fenn. Ez a rendőr- és csendőrállam! Olyan rendet kell teremteni, amelyet a nemzet többsége helyesnek, természetesnek és igazságosnak tart, olyan rendet,

amelyben minden osztály megtalálja a maga boldogulási síkját és mindenkitől megbecsült helyét. Ez pedig nem lehet más, mint a kölcsönös szolgálat, az egyetemes felelősség, az általános emberi szolidaritás rendje. A szerves egész a különféle funkciójú tagok egységéből áll, míg a tagok részeit az azonos szolgálat kötelessége és ténye, a hivatás kapcsolja össze. Az osztálykülömbőség szükségképpen megmarad az új társadalomban, sőt az osztályellentét is, de meg kell szűnnie az osztályharcnak és uralomnak, mert ez természetellenes állapot. A most meglevő osztályoknak nemcsak ellentétes, hanem közös érdekeik is vannak és ez utóbbiak a dolog természeténél fogva fontosabbak, mint az előbbiek. Erre a tényre és etikai követelményre épül föl az új társadalmi rend. A tagok elemeinek egymásközti és az egészszel való élet- és érdekközösség elve szerint kell minden egészséges társadalomnak tagozódnia és egységbe olvadnia. A szerves tagozódás és egyesítés megvalósítása a reform harmadik főladata. A hivatásrendi vagy szaktestületi alkotmány egyrészt mindenkit a közösség tevékeny szolgálatára kényszerít, másrészt minden egyénnek természetadta jogait védi és érvényesíti a többiekkel szemben. Így tölti be aztán a hatalom is a maga igazi szerepét, azaz szolgálja a legfőbb társadalomalkotó életelvet, a szociális igazságosságot. A forradalmi félelmektől és örült ábrándoktól gyötört emberiségnek egyetlen mélységes vágya van: a rend. A rendet teremtő energiák azonban nincsenek meg bennük, hanem felülről áradnak, az Ősrendező végtelen bőségéből.

Gazdaság és társadalom.

Gazdálkodás és gazdaság.

Az ember számára a létfontartás kemény szükség és erkölcsi parancs és mivel a természet maga nem gondoskodik rólunk, azért gyötör majdnem mindenkit a megélhetés gondja. Ezt a gondot a szükségletérzet tartja ébren állandóan. Gazdálkodni annyit tesz, mint előteremteni azokat a javakat, amelyek anyagi szükségleteinket kielégítik. Mivel ezek a javak csak korlátozott mennyiségben találhatók és mivel megszerzésük fáradsággal és költséggel jár, a gazdasági tevékenységet cél- és tervszerűen kell kifejtteni.

Jóllehet a gazdaság előfeltétele az életnek és kultúrának, öncélnak mégsem tekinthető, mert nem azért élünk, hogy gazdálkodjunk, hanem azért gazdálkodunk, hogy élhessünk. Lényegesen tévedett a klasszikus gazdaságtudomány, amikor az emberi életet és társadalmat is csak annyiban értékelte, amennyiben ezek a gazdaság szolgálatában állnak.

Gazdaság kétféle van: magángazdaság és közigazdaság. Önálló közigazdasági egység a nemzetgazdaság, de lassankint már ennél nagyobb gazdasági egységek kialakulásáról is beszélhetünk. Ha pedig a magángazdaság természeténél fogva

az egyén és család életének szolgálatában áll, akkor magától értetődik, hogy a közgazdaság viszont az egész társadalom egyetemes kultúrcéljának van alárendelve.

Gazdaságtudomány és etika.

1. Amint a kapitalizmus folyton irtózott attól, hogy az állam vagy a társadalom beavatkozzon a közgazdaságba, épúgy a nemzetgazdaságtan szakemberei is szüntelenül tiltakoztak az ellen, hogy más szellemtudományok, – főleg az erkölcsstan - normákat állítsanak föl a gazdasági élet részére. Minden félreértés elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy még Sombart is, aki a gazdaságtan függetlenségi harcának egyik vezéralakja volt, hangsúlyozta azt, hogy az erkölcsnek igen mély kapcsolatai vannak a gazdasági élettel, A modern közgazdászok túlnyomó többsége szintén ezen az állásponton volt, csak azt nem akarták megengedni, hogy bizonyos iskolák a gazdaságtudományt a teológia hűbéresévé alacsonyítsák. A katolikus közvélemény sem volt teljesen tájékozódva erről a kérdésről és míg az integralisták szívesen beszéltek „katolikus pénzről”, „üzletről”, „földről”, mások viszont majdnem teljesen a liberális fölfogásnak hódoltak és a gazdaság „örök” törvényeire hivatkoztak túlbuzgó hitszónokokkal szemben. XI. Pius a Qu. a.-ban nem mehetett el szó nélkül e vita mellett és azt oly módon döntötte el, amely ellen a közgazdászok sem emelhetnek komoly kifogást. E megoldás lényege a következő:

Gazdaságtudomány és erkölcsstan két különböző tudomány, amint gazdaság és erkölcs sem azonosak egymással, mert mindegyiknek megvan a maga sajátos, önálló területe, A közgazdaság főadata az, hogy a társadalom anyagi jólétét biztosítsa, az erkölcsé pedig, hogy az ember életét az isteni törvények szerint irányítsa. Az elsőnek a célja az ideiglenes és földi jólét, a másiké az örök boldogság. Mindkettő más és más létalapon nyugszik és az ennek megfelelő sajátos törvények alatt áll.

A gazdasági törvények az anyagi javak és az ember természetéből folynak és meghatározzák, hogy a gazdálkodó embernek és nemzetnek milyen célokat kell követnie és ezek elérésére milyen eszközöket kell felhasználnia. Vagyis azt határozzák meg, hogy gazdasági téren mi *lehetséges és mi nem*. Más szóval a gazdasági törvények analitikus elvek, amelyek vagy igazak vagy tévesek, de önmagukban véve erkölcsileg se nem rosszak, se nem jók, amiből önként következik, hogy a gazdasági és erkölcsi törvények között ellentmondás nem lehet.

2. *A gazdasági életben azonban nemcsak azt kell tudnunk, mi lehetséges és mi nem, hanem ami ennél még fontosabb, hogy t. i. mi a gazdálkodás értelme, vagyis van-e olyan tárgyi célja, amelyet a dolog természete követel?* A liberális gazdaságtudomány tagadta azt, hogy ilyen tárgyi célt meg lehet állapítani és csak azzal az egyetlen ténnyel számolt, hogy az emberek általában nem töreksenek egyébre, mint hogy a piacon csere útján

minél nagyobb nyereségre tegyenek szert. Már pedig világosan látjuk, hogy a gazdasági tevékenységnek van egy, a nyereszkedésnél mélyebben fekvő értelme is, amelyet az anyagi javak, meg az ember egyéni és társadalmi természetéből kiolvashatunk. Senki nem vonhatja kétségbe, hogy az anyagi szükségletek kielégítése csak előfeltétel és eszköz, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom magasabbrendű kultúréletet folytathasson. Mivel pedig az ember társadalmi lény, gazdasági tevékenységének szükségképpen társadalmi vonatkozásai is vannak, vagyis a nemzetgazdaságnak az a főadata, hogy az egész nép emberhez méltó életének anyagi föltételeit megteremtse.

Így kerül azután a gazdasági élet szoros kapcsolatba az erkölccsel és a gazdaságtudomány az etikával. Az erkölcsi törvény az emberi természet törvénye és arra kötelez bennünket, hogy minden cselekvésünkben szem előtt tartsuk az élet végső célját és az ennek alárendelt közvetlen célokat. Ez utóbbiak közé tartozik a közzgazdaságé is. *Tehát az erkölcsi rend, – ami egyúttal a Teremtő akarat is – azt parancsolja, hogy mindenki alkalmazkodjék a gazdasági élet léttörvényeihez, amelyek így eo ipso kellőségi törvényekké lesznek.* Természetesen az erkölcsi törvény tilthat is bizonyos gazdasági tevékenységet pl. ünnepnapon vagy olyan üzemekben, amelyek kimondottan az erkölcselenség előmozdításából akarnak hasznot húzni.

Mindezekből kitűnik, hogy az etika nem követ el semmi határsértést a gazdaságtudománnyal szemben, mert csak azt tanítja, hogy a gazdaság-

tudomány a gazdasági élet tárgyi célja és törvényei alapján építse föl a maga rendszerét.

Törvények és rendszerek.

1. Szüntelenül halljuk és olvassuk, hogy a gazdasági életet meg nem másítható, örök törvények irányítják. A gazdaságtudomány kezdettől fogva arra törekedett, hogy ezeket a törvényeket fölfedezze és így a bonyolult jelenségek belső összefüggéseit és végső okait megmagyarázza. Egyes iskolák és neves gondolkodók hosszú ideig meg voltak győződve arról, hogy a gazdasági életet épp oly kivételt nem ismerő törvények irányítják, mint az anyagi világot. Ilyen módon alkotta meg Malthus a maga törvényét, a liberális közgazdászok, a piac törvényeit, Gossen és Menger a határhaszon-elméletet, Cassel a költségelméletet, Marx a kizsákmányolási stb. elméleteket. Igen nagy könnyelműség lenne ezeket a nagyszabású szellemi erőfeszítéseket lebecsülni csak azért, mert a valóság meglehetősen rájuk cáfolt, hiszen nekik köszönhetjük azt, hogy a gazdasági élet igazi természetét egyre világosabban megismerhetjük. Lassankint azt is meghatározhatjuk, hogy ez elméletek mennyi igazságtartalommal rendelkeznek, jóllehet teljes egészükben nem fogadhatjuk el őket. Ma már tudjuk, hogy azok a sokat emlegetett törvények inkább csak *törvényszerűségükéért* a gazdasági élet – éppúgy, mint a történelmi és társadalmi fejlődés – nagy részben szabad és következőleg kiszámíthatatlan emberi cselekedetek eredője. Szilárd

alapjuk az a tény, amelyet a statisztika megerősít, hogy az emberek nagy többsége azonos vagy hasonló körülmények között hasonló eljárásmodot követ, amint pl. erős kínálat alkalmával általában senki sem hajlandó magas árakat fizetni. Ezek a törvényszerűségek a szokásokban és természetes hajlamokban gyökereznek s a tömegre vonatkoztatva úgynevezett „erkölcsi” bizonyosságot nyújtanak, míg az egyesekre vonatkoztatva csak több vagy kevesebb *valószínűséggel* érvényesek.

A gazdaság az emberi életkörnek egy sajátos, bizonyos mértékig önálló cikkelye, tehát nem szabad idegen törvényeket mesterségesen rákényszeríteni, hanem amennyiben vannak törvényei, azokat annak sajátos természetéből kell gondolkodás és tapasztalat útján meghatározni. A gazdálkodás kultúrtevékenység, amelynek lényegéből folyó célja az, hogy az embert a műveltség bizonyos fokának megfelelő anyagi jóléthez segítse. Ez az analitikus lényegfölismerés világosan utal arra, hogy a gazdasági létjelenség az egyetemes kultúréletnek egy kiegészítő, lényeges része és mivel természeténél fogva társadalmi vonatkozású, szükségképpen alkalmazkodnia kell a társadalom léttörvényeihez. Ezek a törvények pedig minden korban érvényesek! Tehát a gazdaságtani megismerés első forrása a társadalombölcselet.

Továbbá mivel a gazdálkodás bizonyos föladatak megoldását célozza, a gazdaságtan a célok és eszközök tudománya, azaz gyakorlati tudomány. Éppen azért föl kell használnia mindazokat az ismereteket, amelyeket a természettudományok és

a lélektan az anyagi világról és az emberről szereztek. Főleg ismernie kell az ösztönök természetét és játékát s csak arra kell vigyáznia, hogy ezek magukra hagyva nem képesek a gazdasági folyamatot szabályozni

Végül nagyon fontos ismeretforrás a közgazdász számára a jelen és a múlt tapasztalatanyaga: a történelem sokat tud mondani a népek gazdasági fejlődéséről és hanyatlásáról. A tudomány ezen jelenségek okainak kutatásából sok igen értékes következtetésre juthat.

E megismerések alapján építi föl a gazdaságtan a maga tételeit és normáit a gazdaságpolitika részére, majd föltétlen, majd föltételes formában.

2. A tudomány azonban nem érheti be azszal, hogy helyes ismereteket halmoz egymásra, azokat rendszerbe is kell foglalnia. A rendszer lényegéhez tartozik az, hogy zárt gondolatépület legyen, amelynek egyik *tétele* a másikból szükségszerűen következik, amelyben az egyik gondolata másiknak útját egyengeti és mind együttvéve egy teljes egésznek alkotnak. A rendszernek az egységet az alapvető szemlélet adja meg.

A mai gazdaságtanban két uralkodó szemlélet áll egymással szemben: az egyik a kauzális, mechanikus vagy klasszikus, a másik talán kissé lesajnálóan romantikusnak nevezett teleologikus. Az első a közgazdaságban nem lát egyebet, mint gépies történést, hatások és okozatok szüntelen egymásutánját, amely főképpen a piacon játszódik le. Az idetartozó rendszereknek közös vonása,

hogy mind az individualizmusból indulnak ki és a gazdálkodó társadalomban nem akarnak mást látni, mint a legnagyobb nyereségért versengő egyedek tömkelegét. Vizsgálódásuk középpontjában az árelmélet áll és az áralakulás megértését tartják a gazdaságtudomány majdnem egyetlen főadatának. Fölfogásuk szerint az ártörvények szabályozzák a termelést, a fölosztást és általában az egész gazdaságot. Az értékelmélet előttük idegen és mivel azt látják, hogy a történelem folyamán a gazdálkodás mindig más és más jogi és erkölcsi rend keretein belül ment végbe, arra törekszenek, hogy ezeket a változó és azért viszonylagosnak tartható formákat mellőzve megállapítsák azt, ami a gazdaságban „örök” és változhatatlan. Módszerük jellemző vonása a szigetelés, azaz minden nem gazdasági mozzanat eltávolítása a tudományos érdeklődés köréből.

Ezzel szemben a teleologikus szemlélet a gazdaságot az egyetemes emberi kultúra egy részterületének tekinti, amelyet legkevesebbé lehet úgy megérteni, ahogyan a mechanikus és kauzális elméletek próbálták. A gazdasági élet ugyanis nemcsak anyagi, hanem szellemi valóság is, nemcsak lélektani, hanem erkölcsi vonatkozásokkal átszőtt folyamat, amely mind egyéni, mind tárgyi célok szolgálatában áll. Amíg a klasszikusok csak az egyén gazdagodásának problémáit ismerték, mert szerintük a nemzet nem több, mint a polgárok számszerű összege, a teleologikus szemlélet a társadalomban szerves egészet lát és következőleg ilyennek látja a nemzetgazdaságot is, amely a leg-

bensőbb és figyelmen kívül nem hagyható kapcsolatban van az ember nem gazdasági érdekeivel. Amíg a mechanikus szemlélet középpontjában az árelmélet áll, a teleologikus azt keresi, hogy milyen legyen az a rendszer, amely minden gazdasági teljesítmény értékét úgy meghatározza, hogy abból az egésznek tűrhető összhangja álljon elő. Ha szükséges azt tudnunk, hogy az adott viszonyok között milyen az agrárrolló, még fontosabb azt kutatni, vajjon lehet-e annak nyilasát úgy szűkíteni, hogy a forgalom ismét egészséges legyen. Több, mint nevetséges ugyanis pl. szüntelenül arra hivatkozni, hogy minden bajnak oka a szabad kereskedelem elvének föladása, amikor ezen a tényen már úgysem lehet változtatni. Elvégre a klasszikus iskola is lehet annyira független, hogy a maga álláspontjait revízió alá veszi és komolyan foglalkozik azzal a lehetőséggel, hogy talán a telosznak, a célnak és a jognak is van gazdasági jelentősége. Egy helyes rendszer nem elégzik meg sem az egyoldalú kauzális, sem a kizárólagosan teleologikus szemlélettel, hanem a kettőt összekapcsolva a gazdasági folyamatot a maga sajátos kultúrcéljának, a társadalmi jólét normájának rendeli alá. Neves gondolkozók is tévednek abban, hogy a normát és a motívumot összetévesztik egymással. Azzal ugyanis, hogy a közgazdaság normáját a társadalmi jólétben látjuk és azt megvalósítandó célnak tartjuk, nem akarjuk az önérdék nagyerejű motívumának jogosultságát tagadni. Az eszményi állapot az lenne, amikor az egyéni és közérdek teljesen egybeesik, mivel azonban ez

gyakran nem áll fönn, olyan rendszerről kell gondoskodni, amely a két érdeket a legtermészetesebben és a legkevesebb súrlódással tudná meg egyeztetni.

Végeredményben tehát egyik rendszer sem képes elvonatkoztatni egy bizonyos társadalomszemlélettől és a tiszta gazdasági elméletben is éles ellentétben érvényesül három nagy társadalmopolitikai irányzat: individualizmus, egyenlősítő kollektívizmus és organikus szolidarizmus.

A termelés.

A gazdasági élet első fázisa a termelés, a társadalmi jólét alapja. Mivel a létfenntartáshoz szükséges javak nem állanak készen rendelkezésünkre, az embernek bizonyos erőfeszítést kell tennie azok előállítására. Ez pedig vagy úgy történik, hogy nyers anyagoknak munkával új formát adunk: vasérből acéldrótot készítünk vagy magukban kész anyagokat új javak előállítására használunk föl: pl. a magokat elvetjük, a szénből vilamosáramot fejlesztünk. A technikai termelés új dolgokat állít elő, a gazdasági termelés új értékeket pl. egy új kereskedelmi szerződés kötése. Legszűkebb értelemben termelő tevékenységet fejtenek ki a földműveléssel, iparral és bányászattal foglalkozó egyének. Tágabb értelemben termel a kereskedelem és forgalom, sőt közvetve a szabad és u. n. értelmiségi pályán működő egyének is, orvosok, tanárok, tanítók, lelkészek, mert különben azt kellene mondani, hogy aki lovakat tenyészt, az produktív s aki igazságot szolgáltat vagy embereket nevel, improduktív tagja a társadalomnak.

Különös jelentősége van a közgazdaságban *produktivitás* fogalmának, amelytől megkülönböztet-

jük a *rentabilitás* elvét. Egy mezőgazdasági vagy ipari üzem akkor rentábilis, ha tiszta hozadékot vagy nyereséget biztosít tulajdonosának, a produktivitás viszont csak a nyers hozadéokra vonatkozik. A klasszikusok mint pl. Liefmann is, akik a nemzetgazdaságot csak magánüzemek egyszerű összegének tekintik és a magángazdasági szemponton kívül mást nem ismernek, következetesen azt tanítják, hogy rentabilitás és produktivitás azonos fogalmak vagyis ahol tiszta haszon vagy haszontöbblet keletkezik, ott (termés)és is folyt. Ilyen értelemben bátran beszélhetünk produktív rombolásról is, ha az áremelkedést idéz elő. Ez a fölfogás teljesen ellenkezik a helyes gazdaság szemlélettel és következésképpen az erkölccsel is, mert nem ésszerű és nem gazdaságos eljárást akar elméletileg igazolni. A gazdasági életnek ugyanis, bár nem a legelső motívuma, hanem a legelső normája a közjólét elve s aki ezt mellőzi, az a közgazdasági érdeket is sérti.

Hogy a rentabilitás és produktivitás nem azonosak egymással, abból is nyilvánvaló, hogy egy vállalkozás lehet nagyon produktív és mégsem rentábilis, pl. a mezőgazdasági üzem olyan esztendőben, amikor bizonyos termények árai a piacon hirtelen felére csökkennek. Az ilyen jelenség azonban már rendellenesség, mert valójában a jól megszervezett nemzetgazdaságban produktivitás és rentabilitás teljes összhangban vannak egymással. A produktivitás ugyanis közgazdasági, míg a rentabilitás elsősorban magángazdasági mozzanat s ha egy gazdasági rendszerben a kettő nem találkozik, akkor a rendszerben van lényeges hiba,

vagyis az árpolitikában nem érvényesül a közgazdasági szempont.

A gazdaságosság elve.

Nem egyéb, mint a legkisebb erőfeszítés elvének alkalmazása a gazdasági életre, amely szerint gazdaságosan az jár el, aki a legkisebb költségbefektetéssel a legnagyobb hasznot éri el. Elsősorban érvényes a magángazdaságra, de alkalmazandó a közgazdaságra is. Nagy tévedés lenne azonban ezt az elvet minden viszonylatban uralkodónak tekinteni és elfogadni. Pl. az egyénnek igen előnyös lehet egy sikeresen kiharcolt monopólium, ami azonban a köznek tetemes hátrányt vagy kárt jelent. Ilyen esetekben a nemzetgazdasági szempont kell, hogy háttérbe szorítsa a magánérdeket, mert a gazdaságosság elve csak eszköz és az eszköznek mindig a cél szolgálatában kell állnia és nem fordítva.

A fogyasztó akkor jár el gazdaságosan, ha jövedelmét úgy használja föl, hogy azzal összes szükségleteit fontosságuk mértékét mindig betartva lehető legtökéletesebben kielégíti. A termelő akkor, ha a vevők igényeihez úgy tud alkalmazkodni, hogy amellet magá is jelentékeny nyereségre teyen szert. A közgazdaságban akkor érvényesül igazán a gazdaságosság elve, ha az összes javak célszerűen felosztatnak az egész nép jólétének állandó biztosítására,

A szociális és gazdasági elv között főnálló ellentét egészen természetes valami és mind a ter-

melésnek, mind a fogyasztásnak egyformán előnyére válik, sőt a haladásnak és anyagi kultúrának előfeltétele. Baj csak akkor van, amikor egy társadalmi osztály a két elv közül valamelyiket egyoldalúan akarja érvényesíteni.

Társadalmi jólét, mint a nemzetgazdaság célja.

1, A jólét az az állapot, amelyben az anyagi javak valakinek kellő minőségben és mennyiségben állandóan rendelkezésére állanak. Mivel az ember nemcsak testi, hanem lelki életet is él, a teljes jóléthez nem elégséges az anyagi javak bősége, sőt jól tudjuk, hogy kivételes egyének a szegénységben találták meg tökéletes boldogságukat. Általában véve azonban bizonyos anyagi jólét szükséges föltétele annak, hogy valaki emberhez méltó életet folytathasson. Tudomány, vallás, erkölcs, műveltség szoros összefüggésben vannak ugyan a gazdasági étellel, de azért a gazdaságtan csak az anyagi jólét mibenlétével és ismertetőjeleivel foglalkozik, mert ez sajátos föladata.

A gazdagság a jólétnek egy magasabb foka, amelynek forrása rendszeren valami nagyobb értékű, állandóan birtokolt vagyontárgy. Egyszerű jólét vagyon nélkül is elérhető abban az esetben, ha valakinek *állandó és biztos* jövedelme van nem túlzott igényeinek kielégítésére. Fölösleges különösebben hangsúlyoznunk, hogy ezek a fogalmak meglehetősen viszonylagosak és tartalmuk változik történelmi korok, társadalmi helyzet és műveltségi fokok szerint. A törzsbeliek szemében gazdag esz-

kimó az Egyesült Államokban csak szegény ember lenne. Szüksős viszonyok között él az, aki életét ugyan fõnn tudja tartani, de különösebb, fõleg egyéni vagy társadalmi állásának megfelelő igényeit nem képes kielégíteni. A szegénység olyan állapot, amelyben a megélhetéshez szükséges anyagi javak is hiányoznak, anélkül azonban, hogy a végsõ szükség esete forogna fõnn. A gyámoltalan és magára utalt szegény a nyomorgó.

A magángazdaság az egyén és családjának jólétét szolgálja, a nemzetgazdaság fõadata, hogy az egész nép anyagi boldogulását biztosítsa. Erõsen meg kell különböztetnünk az általános jólétet a közjólétõl, jóléhet a valóságban el nem választhatók egymástól. Az elõbbi kinek-kinek magánjára, amelyet saját fáradtságával szerzett, de úgy, hogy a közjólét nyújtotta eszközöket és lehetőségeket fõlhasználta. A közjólét magában foglalja mindazokat a gazdasági elõnyöket és lehetőségeket, amelyek az adott társadalmi fõltételek mellett mindenkinek rendelkezésére állnak, hogy azoknak segítségével – a maga erejébõl – jólétre tegyen szert.

Mivel pedig a közjólét az államcélnak egy lényeges alkotórésze, azért elsõsorban az államhatalom viseli érte a felelõsséget, meg az állampolgárok az elõbbinek irányítása alatt.

A társadalmi jólét magában foglalja mind az általános, mind a közjólétet, de a nemzetgazdaságtan közvetlenül csak a közjólét problémáival foglalkozik – különös tekintettel az általános jólét közzgazdasági jelentõségére.

Mivel a közgazdaság a társadalmi életnek egyik legfontosabb része, a közjólét tartalmát is csak a társadalomfilozófia segítségével határozhatjuk meg. *Ennek alapján a közjóit az az állapot, amelyben a nemzet minden egyes tagjának, családjának és osztályának rendelkezésére állanak azok a közös javak, amelyeket egyesek a maguk javának előmozdítására fölhasználhatnak.* Ide tartoznak általában a szellemi és testi munka olyan alkotásai, amelyeket az egyesek nem képesek létrehozni, iskolák, forgalmi eszközök, biztosító intézmények, a jogvédelem és főleg megfelelő mennyisége az anyagi javaknak, még pedig úgy, hogy azokban az egész nép részesedjen, legalább munkája árán. Már ebből a rövid elemzésből is kitűnik, hogy a vagyon- és jövedelemelosztás problémája szorosan összefügg a közjóléttel.

Amíg így a közérdek biztosítva nincs, általános jólétre gondolni sem lehet, éppen ezért a magánosok kötelesek érdekeiket a közjólét követelményeinek alárendelni. Viszont a közjólét nem önmagáért való érték, hanem a nemzet egyetemének, tehát az általános jólétnek szolgálatában áll.

2. Általános jólétben él egy nép akkor, ha közte nagyon kevés a szegény ember és a túlnyomó többség nemcsak legegyszerűbb igényeit tudja kielégíteni. Pontosabban körülírva nemzeti vagy társadalmi jólét ott van, ahol egy számban gyorsan fejlődő nép a műveltség fejlődésével emelkedő szükségleteinek fedezésére anyagi javakkal teljesen el van látva, ami csak akkor lehetséges, ha nagyobb számú mérsékelt gazdag ember mellett a

nemzet zöme a vagyoni középosztályhoz tartozik és az alsó népréteg is emberhez méltó sorsban él, azaz *állandó* szegénységben vagy nyomorban nem szenved. (Pesch). Ez a meghatározás arra az ősi tapasztalatra támaszkodik, amelyet sz. Tamás így fogalmazott meg: *medii in civitate maxime obediunt rationi*, a társadalom élete leggazdagabban bontakozik ki a középosztályban. Erkölc, tehetőség, szorgalom ebben a rétegben érvényesül szinte természetes módon, A társadalom rétegződése föltétlenül szükséges, mert ahol emelkedésre nincs lehetőség, ott megáll a fejlődés és az élet.

Közgazdasági szempontból nem az úgynevezett „úri” középosztály számít, hanem az, amelynek tagjai sem gazdagnak, sem szegénynek nem mondhatók. Ide tartoznak a szabad foglalkozási ágak, a hivatalnokok nagy része, nagyüzemek állandó alkalmazottai, a jobban fizetett szakmunkások, önálló kiskereskedők, iparosok és birtokos gazdák. Társadalmi életünknek legnagyobb betegsége az, hogy ez a középosztály egyre jobban sorvad és nagyon sokan – főleg a szocialisták – meg vannak győződve arról, hogy a technika teljes győzelme a termelésben hamarosan megsemmisíti ezt az osztályt, mert gazdaságilag megsemmisíti a független közép- és kisüzemeket. Nagyon könnyen lehet, hogy a gazdaságpolitika kénytelen lesz egyszer a technika fejlesztését és a többtermelést háttérbe szorítani a középosztály fönntartása érdekében. (Schmoller).

A háború előtt Európában és Amerikában a munkásság nagy része ment volt ugyan a sze-

génységtől és nyomortól, mégsem tartozott az „új” középosztályhoz megélhetésének állandó bizonytalansága miatt és így lett a proletármozgalomban a főnálló rend ellensége.

Néhány szóval meg kell említenünk még a társadalmi jólét ismertetőjeleit is, amelyek egyenként nem elegendők arra, hogy helyes ítélet alkossunk egy nép jóléti viszonyairól, de együttvéve igen megbízható tájékoztatást nyújtanak. Mivel ezek a kérdések más fejezetekben részletesebben tárgyaltnak, itt csak felsoroljuk őket. Ez ismeretőjelek általában a következők: Az évi termelés eredménye, a külkereskedelem nagysága, a kereskedelmi és fizetési mérleg, a nemzeti vagyon és jövedelem, a munkásság foglalkoztatottsága, a népesség jövedelmi viszonyai, az alsó néposztályok életszínvonala, a reális munkabér nagysága, fogyasztási statisztika, lakásviszonyok.

A nemzetgazdaság főadata megteremteni a társadalom anyagi jólétét s azért a gazdaságpolitikának is csak ez lehet egyetlen irányító elve.

Termelési tényezők.

A tényező (faktor) fogalma tágabb, mint a létesítő oké. Termelési tényezőnek tekintjük mindazt, ami valami módon hozzájárul új javak előállításához.

Teremteni az ember nem tud, hanem csak az anyagi világ adottságait alakítja át vagy rendez el a maga céljainak megfelelően. Tehát a vagyon a munka és a természet egyesítéséből

és együttműködéséből származik. Azért logikusan azt kell mondanunk, hogy csak két eredeti, másra vissza nem vezethető termelési tényező van: a munka és a természet. A tőke ugyanis valahogy a kettő között foglal helyet, mert úgy tekinthető, mint a munka eszköze és egyúttal a természet egy része, mivel anyagi erőket képvisel.

Tágabb értelemben és egyszerűség kedvéért fogadjuk el a klasszikus felsorolást: a termelésnek három tényezője van: a munka, a természet és a tőke.

A termelés törvényei.

A közgazdasági érdek a nyershozadék növelését kívánja, hogy minél több jó álljon a fogyasztók rendelkezésére olcsó áron, a magángazdasági érdek viszont a lehető legnagyobb nyereséget követeli. Ez utóbbi követelménynek minden jogossága mellett is határt szab a szociális szükségesség. Ez az első törvény, amely a gazdasági élet társadalmi vonatkozásaiból adódik.

Vannak azonban más, a termelés természetéből származó törvények is. Ilyen a csökkenő hozadék törvénye, amely azt a tapasztalati tényt fejezi ki, hogy a mezőgazdaságban a hozadék növekedése bizonyos határon túl nem áll egyenes arányban a termelés intenzitásának növelésével. Más szóval, bármennyire fokozzuk egy meghatározott területen a munka- és tőkebefektetést a terméshozam növelése céljából, elérkezik az idő, amikor a föld a folyton szaporodó lakosságot többé nem

képes táplálni. Ennek következménye az is, hogy külterjesen gazdálkodó országok a belterjesekkel szemben előnyben vannak, mert olcsóbban termelnek és ezzel a költségesebben termelő országok agrárlakosságának megélhetését veszélyeztetik. Ilyen esetben kötelessége az államnak a földművelés jövedelmezőségét vámokkal megvédeni, annál is inkább, mert az agrárlakosság a nemzeti élet-erő tartaléka. Ha a föld nem képes a szaporodó népet eltartani, akkor a népfölösleget iparfejlesztéssel kell kenyérhez juttatni s ha ez a megoldás sem segít, nem marad más hátra, mint gyarmatosítani vagy a kivándorlást úgy megszervezni, hogy a kivándorlók új hazájukban tisztességes megélhetéshez jussanak s ha lehet, el ne vesszenek az anyanemzet számára.

Második törvénye a termelésnek az optimális hozadék törvénye, ami azt jelenti, hogy nem a maximális termelés a legfontosabb, hanem az optimális, azaz, hogy a költségek és a haszon kedvező viszonyban álljanak egymással.

Harmadik a tömegtermelés törvénye, amely szerint a termékek számának emelkedésével együtt csökkennek az előállítási költségek. Világos, hogy ez a törvény is csak bizonyos határon belül érvényes, amelyen túl a termelés fokozása semmi hasznot nem jelent.

Gazdaságpolitikai szempontból rendkívül fontos az a törvény, hogy a termelés közvetlenül a termelő javát szolgálva egyúttal a közjót is előmozdítsa, vagyis hogy a termelés összhangban legyen a fogyasztással, mert a túltermelés tönkre-

teszi a termelők egy részét, a gazdasági folyamatot megakasztja s viszont a termelés túlságos csökkenése (kontingentálás!) megsarcolja a fogyasztókat. A túltermelés válságba dönti a gazdaságot és milliókat foszthat meg kenyerüktől.

A termelési láz végül az erkölcsi színvonalat is csökkenti és a nyereségvágy az embert munkagéppé alacsonyítja.

A termelés etikája.

Célok és célokból eredő normák tudománya az etika és a gazdaságtan egyaránt. A termelés erkölcsi szabályait is annak céljából olvashatjuk ki. Kétségtelenül igaza van a klasszikus iskolának abban, hogy a termelőnek legfőbb célja, hogy a piacon minél nagyobb nyereségre tegyen szert, azonban tévedés lenne azt gondolni, hogy a termelő más érdekre nincs tekintettel, mert nyeresége csak akkor van, ha a fogyasztók igényeit kielégíti. A fogyasztást a szükségletek parancsolják és irányítják, t. i. a lét-, a kultúr- és a fényüzési szükségletek. Erkölcsileg minden fogyasztás megengedett, amely *ésszerű*, erkölcsileg kifogástalan szükségletet elégít ki. Ebből következik, hogy e határokon belül a termelőnek is szabad keze van, csak arra kell néznie, hogy főleg nehéz viszonyok között fényüzési cikkek előállítására ne fordítson olyan tőkét, amely nélkül a létszükségleteket biztosító termelés nem boldogulhat vagy az elsőrendű szükségleti cikkek ára a fogyasztók vásárlóképességének megfelelően nem csökkent-

hető. Mivel ez a kérdés szorosan összefügg a fogyasztás okszerű irányításával és a hitelelosztással alább még bővebben foglalkozunk vele. Teljesen tilos olyan cikkek előállítása, amelyek a bűn szolgálatában állnak, amilyenek például a btörőszerszámok és a fogamzást megakadályozó szerek, bármekkora legyen is ezek után a kereslet.

Az sem kifogásolható magában véve, hogy a termelés új szükségleteket ébresszen, mondjuk reklám útján (rágógumiipar) föltéve, hogy ez nincs kárára az elsőrendű szükségleti cikkek előállító üzemeknek. Mivel pedig korlátlan gazdasági szabadság mellett ezek a szempontok nem érvényesülhetnek, a közjó őrének, az államnak kötelessége megfelelő szervek útján a termelést ellenőrizni és ha kell, irányítani.

A munka.

Gazdasági szempontból tekintve a munka tervszerű tevékenység, amellyel valami gazdasági értéket állítunk elő. A munka a megélhetés előfeltétele és minden jólét és kultúra alapja. Azért mondja XIII. Leo, hogy „a dolgozók munkájából származik az államok gazdagsága” R. n. Következésképpen a munka az ember számára kemény és fárasztó szükségesség és erkölcsi kötelesség, mint a létfontartás maga.

Legáltalánosabban kétféle munkát különböztetünk meg: testi és szellemi. Közgazdászok nem fogadják el ezt a megkülönböztetést, mert tisztán testi és tisztán szellemi munka nincs. Bár ez a fölfogás helyes, mégis igaz az, hogy az egyes emberi tevékenységekben vagy a szellemi vagy a gépies testi erőnek jut az uralkodó szerep. Brauer v Theodor a gazdasági munkát két csoportra osztja, helyettesíthető és nem helyettesíthető munkára. Az utóbbi gazdasági szempontból a fontosabb és értékesebb, mert tetszés szerint nem áll rendelkezésre és teljesen egyéni jellegű. Ilyen a vállalkozó, a föltaláló, az irányító és szervező munka. Mind-egyik föltételezi a szellemi önállóságnak, a tehetségnek magas fokát, amelyet tanulással és gyakor-

lattal sem lehet egészen elsajátítani vagy pótolni. A helyettesíthető munkából ezek a vonások hiányoznak: teljes mértékben mások akaratától függ, mások terveinek és parancsainak gépies végrehajtója, aminek következtében a tőke önkényének majdnem korlátlanul ki van szolgáltatva.

A termelésben a vezetőszerp a nem helyettesíthető munkát illeti meg. Ebben érvényesül teljesen az ember fölénye és uralkodói joga a természettel és az anyagi világgal szemben. Az etika csak azt követeli, hogy a vállalkozó, föltaló és szervező erő az egyetemes emberi kultúrcélok szolgálatában is álljon. Az embert nem szabad mint üzemi anyagot kezelnie; vállalata ne gépszerkezet, hanem rendezett emberi közösség legyen, amelynek jólétéért és termékeinek minőségéért ő felelős, Élete és becsülete ezekhez van fűzve. A mai vállalkozó a legtöbb esetben nem tulajdonosa az üzemnek és a befektetett tőkének, mivel azonban a nem helyettesíthető munka legfőbb és első forrása a nyereségnek, az igazságosság azt követeli, hogy bére is arányban legyen a teljesítménnyel. Azért sokkal nagyobb jogos igénye van a haszonban való részesedésre, mint azoknak, akik pusztán megtakarított tőkéjüket bocsátják rendelkezésére.

Az alárendelt, helyettesíthető munka szerepéből a termelésben sokkal nehezebb, sőt mérhetetlenül súlyos etikai problémák fakadnak. A kézi munkaerőt, főleg azt, amelyiktől semmi szakképzettséget az üzem nem követel, tetszés szerint lehet kicserélni. Ezek a munkások ki vannak szol-

gálatva a véletlennek, a tőkésék kénye-kedvének, sőt egyszerűen a gép járulékai és a társadalom futóhomokját képviselik, egy szóval proletárok. Az erkölcsi törvény azt követeli, hogy ezekre külön gond fordítottassák, hogy a testi és szellemi elnyomorodás a forradalmi örület lázával meg ne fertőzze őket, E föladat megoldása a társadalompolitikára vár,

A dolgozó ember helye a közgazdaságban.

A termelés megszervezésében szüntelenül tekintettel kell lennünk – már magának a termelésnek eredményessége és folytonossága miatt is – hogy a dolgozó embernek a közgazdaságban azt a helyet biztosítsuk, amely őt igazán megilleti. *Ő a legfőbb forrása és egyúttal célja a termelésnek és jólétnek.* A természet szolgáltatja hozzá az anyagot és eszközöket, ahol pedig maga is termel, (földművelés) ott az ember irányítása alatt áll, tehát csak mintegy passzív szerepe van. A gyár, a műhely szükséges előfeltétel, a gép, a szerszám meg eszköz a dolgozó kezében. Ezért írja XI. Pius is: „Saját szemekkel láthatjuk, miként nőnek ki az emberiség vagyonát alkotó nagy értékek a munkások kezéből, akik vagy pusztán vagy szerszámokkal és gépekkel termelő erejüket kifejtik. Köztudomású, hogy minden nép a szegénységből és nyomorúságból a magasabb és boldogabb sorsba összes tagjainak vállvetett munkája folytán emelkedett” Qu. a. Ehhez járul még az a

szempont is, hogy a dolgozó ember jóléte célja az egész gazdaságnak.

Ha már most a munka a legfőbb létesítő oka az anyagi javaknak, a gazdasági érdek követeli, hogy a fölosztásnál is Övé legyen az oroszlán-rész. Ezért a szolidarizmusnak egyik alapvető tétele, hogy a dolgozó ember áll a gazdasági élet középpontjában és nem a tulajdon ill. a tőke.

A dolgozó ember fogalma felöleli természetesen nemcsak az u. n. munkásosztályt, hanem a szellemi és vezető tevékenységet kifejtő középosztályt is. Azonfelül az embernek nemcsak anyagi, hanem magasabbrendű szellemi és erkölcsi igényei is vannak, amelyeknek kielégítése nélkül életünk százalmasan szegény és szerencsétlen lenne minden anyagi jólét mellett is. Következőleg a magasabb kultúrát szolgáló társadalmi réteg különösen megérdemli, hogy a maga munkájából meg is élhessen. „Két embert becsülök én és másokat nem – mondotta Carlyle. Először azt a munkást, aki fáradságával a természetet meghódítja és az ember tulajdonává teszi, aztán azt a munkást és ezt jobban, mint az előbbit, aki a lélek nélkülözhetetlen javáért dolgozik, nem a mindennapi kenyéréért, hanem az élet kenyéréért.”

Közgazdasági szempontból teljes értékű az a nemzet, amely az összes foglalkozási ágakat, tehát a földművelést, ipart és kereskedelmet magában egyesíti, mind a hármát egyenrangúnak tekintti és úgy megszervezi, hogy egyik se hatalmasodjon el a többiek kárára.

Jóllehet a munka a kereset legfőbb alapja,

mégsem az egyetlen. A magántulajdon elvén föl-
 épülő társadalmi rendben ez utóbbi is kereset-
 forrásnak tekintendő, anélkül, hogy más jogait és
 a közérdeket veszélyeztetné. A tárgyi teljesítmények
 – kölcsönnyújtás, bérbeadás – is igényt tarthat-
 nak megfelelő ellenszolgáltatásra, a fontos csak
 az, hogy a nemzeti jövedelem túlnyomó része a
 munkának jusson, mert a nemzetgazdaság munka-
 tér és nem rablóterület. Aki dolgozni tud, ne él-
 jen más fáradságából: ez súlyosan kötelező er-
 kölcsei törvény. A „herék” csak akkor szaporodnak
 el, amikor a társadalmi szervezet megbomlik,
 (Pesch.)

A munkafelosztás.

Eredetileg a család összes szükségleteiről
 maga gondoskodott; maga művelte a földet, álla-
 tot tenyésztett, edényeket gyártott, fegyvereket ké-
 szített, ruhákat szőtt – (görög királynők a szövő-
 szék mellett!). Azonban csakhamar belátták az
 emberek, hogy sokkal jobban boldogulnak, ha
 mindenki azzal foglalkozik, amihez legjobban ért
 és ha mindenki lehetőleg egy foglalkozást üz,
 mert így sokkal tökéletesebb dolgokat tud előállí-
 tani. Ebből neki és a többieknek is nagyobb hasz-
 nuk van. Ez a munkafelosztás első állomása. Mi-
 nél jobban fejlődött a technika és minél inkább
 előtérbe nyomult az olcsó és tökéletesített tömeg-
 termelés eszméje, annál nagyobb arányokban ér-
 vényesült a munkafelosztás is. Az eredetileg egy-
 séges munkafolyamatot részekre bontották és ma

egy munkásra, sőt egy üzemre és vállalatra csak egy teljesítmény elvégzése jut, vagyis munkás, mérnök és vállalkozó specializálódik. A munkás teendője e rendszerben néhány egyszerű mozdulatban merül ki, amelyet a gép tökéletességével és pontosságával hajt végre. Mindezt együttvéve nevezük a termelés racionalizálásának vagy okszerű termelésnek. Akkora a fejlődés ebben az irányban, hogy pl. a varrótűgyártást 72-92, a szövetgyártást 34, a cipőkészítést 16 különféle részre bontották. E módszer föltalálása és nagyvonalú alkalmazása Taylor és Ford nevéhez fűződik.

A racionalizálás jelentős gazdasági előnyökkel jár: nagy megtakarítást jelent munkaerőben, pénzben, időben és szerszámokban, aztán jobban kihasználja a munkás ügyességét és egyéb képességeit, célszerűbb módszereket alkalmaz, a számított egyszerűsíti vagyis egy szóval lényegesen emeli a rentabilitást, az üzem jövedelmezőségét. Ám ezeket az előnyöket nemcsak a termelő, hanem a fogyasztó is élvezzi, ha arányosított áralakulás mellett az utóbbi vásárló ereje növekszik. Ha a racionalizálás megfelelő határok között marad, erkölcsi szempontból nem lehet ellene kifogást tenni, hiszen nem egyéb, mint az emberi ész objektíválódása anyagban, szervezésben és módszerben. Azonfelül a népesség szaporodása egyenesen követeli, hogy a munka produktivitása fokozódjon, aminek egyetlen útja az okszerű munkafelosztás.

Ez a módszer azonban súlyos erkölcsi veszélyeket, az emberi személyiséggel való visszaélés alkalmait rejti magában. Ha ugyanis a racionaliz-

zálás a munkással űzött rablógazdálkodássá fajul, ha a munkás testi és lelki erejét kíméletlenül kiszarolja, mint a rossz bérlő a tulajdonos földjét és állatállományát, – az újabb taylorizmus ezt eredményezte – akkor a munkafelosztás a nemzetgazdaság első törvényével fordul szembe. Így a népjólét nagyobb kárt szenved, mint amekkora tárgyi haszna van a termelésből. Minden olyan eljárás, amely az embert egyszerű eszközzé és rabszolgává alacsonyítja, súlyos erkölcsi eltévelyedés és a büntetőjog területére tartozik.

Azt a kifogást is szokták hangoztatni a racionalizálás ellen, hogy a munka gépies leegyszerűsítése a munkás szellemi eltompulását idézi elő és mivel napról-napra érzi, hogy ő csak lelketlen alkatrész az üzemben, szükségképpen a forradalmi hangulat áldozata lesz. Ezzel szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy az ember, ha különben emberségesen bánnak vele és tisztességesen megfizetik, a legegységesebb munkát is megelégedetten végzi, hacsak mesterségesen nem táplálják benne az elkeseredést. Sőt komoly szakértők azt állítják, hogy a ford munkás egyenesen akarja az egyhangú, állandó ütemet és ha gondolkodásra hajlamos, szelleme szabadon foglalkozhat bármivel intenzív testi munka mellett is. Azt végeredményben semmiféle haladással elérni nem fogjuk, hogy a munka ne legyen fárasztó teher és az emberiség nagy része a jövőben, úgy, mint a múltban is tette, kénytelen lesz alacsony, egyszerű munkával megkeresni kenyerét. Ezen a meg nem kerülhető tényen a szocialista forradalom sem fog változtatni.

A munkáskérdés lényege nem is itt van, hanem a munkajogban, amely gyökeres reformra, ill. kiépítésre szorul.

A munka szociális jellege és a munkaszerződés.

1. A gazdasági munka tudatos szellemi vagy testi tevékenység, amelynek célja a szükségletek kielégítése. Amint az emberi természetnek és a magántulajdonnak, épúgy a munkának is kettős jellege van – egyéni és társadalmi. – Mindenki nemcsak önmagáért dolgozik, hanem másokért is, vagyis minden munkateljesítmény természeténél fogva szerves része a közgazdasági egésznek. E társadalmi jelleg kifejezésre jut a családgazdaságban, ahol az egyesek nemcsak maguknak, hanem az egész családnak „keresnek”, aztán a munkafelosztás általános érvényű törvényében, továbbá a munkabérekérdésben és a munkaszerződésben.

A magántulajdon elvére épült gazdasági rendszerben a termelés nagyon gyakran úgy történik, hogy egyesek a tőkét, mások munkaerejüket bocsátják egy vállalat rendelkezésére. Így jön létre az a jogi viszony, amelyet munkaszerződésnek nevezünk. Ez a szerződés akkor érvényes, ha mind a két fél szabadon, jogilag megengedett formák között köti meg. Érvénytelen pedig akkor, ha a felek egyike a lényeges tárgyi föltételek megállapításában téved vagy erkölcsi és esetleg fizikai kényszer nyomása alatt cselekszik. A szerződés úgy sem érvényes, ha tartalma sérti a felek valamelyikének

magasabb érdekeit és kötelezettségeit. Jog- és erkölcsellenes föltételek mellett kötött munkaszerződés nem kötelező.

A szerződés tartalma kölcsönös megállapodás abban, hogy az egyik fél munkájáért a másik a kialakult bért megfizeti. Nagy a nézeteltérés, ha a munkaszerződés tárgyáról van szó. A kérdés az, hogy mit kap a vállalkozó a bér fejében a munkástól vagy mit nyújt a munkás alkalmazójának?

Egyesek azt állítják, hogy ez a tárgy a munkás maga, annak fizikai és szellemi képességei, szóval egész személyisége. Ez a fölfogás erkölcsellenes, mert ellenkezik az ember méltóságával és jelenleg uralkodó jogi helyzetével. Gyakorlatilag nem jelent semmit az elméleti megkülönböztetés személy és munkaerő között. Azt sem lehet mondani, hogy e szerződés tárgya a holt munka, azaz a munka tárgyi haszna, mert ilyenről nem lehet szó olyan esetekben, amikor az eredmény nem piacon értékesíthető árucikk. Azonfelül az ilyen szerződést egyszerű eladásnak kellene tekinteni és nehezen érthető, hogy milyen címen követelhetné a munkás a maga részét olyan áruból, amelyek másnak a tulajdonában vannak.

Tehát sem a munkás személye, sem a munkaerő, sem a teljesítmény, sem az árucikk nem lehet tárgy a munkaszerződésnek, hanem közvetlenül csak a vállalkozó *jogi igénye* az alkalmazottal szemben bizonyos teljesítmény elvégzésére és közvetve a teljesítmény maga. A munkás részéről ez a tárgy ismét egy *jogi igény* a kialakult bérre

vonatkozólag és közvetve a bér maga. Ebből az is világos, hogy a vállalkozó közvetlenül nem rendelkezik az alkalmazott munkaerővel, mert az a munkás kizárólagos joga marad, hanem csak közvetve a jogi kötelem erejénél fogva.

2. Ezek után könnyen érthető, hogy a munkaszerződés természetéről is eltérő véleményekkel találkozunk. Egyesek csereszerződésnek, mások bérleti és ismét mások társasági szerződésnek tartják.

Főleg a „keresztény demokrácia” mozgalom hívei tanították azt, hogy ez a szerződés természeténél fogva csak társasági szerződés lehet, amely azt követeli, hogy munkás és munkaadó a teljes egyenlőség alapján tárgyaljanak és egyezzenek meg egymással abból a célból, hogy az egyik a tőkét és üzleti ügyességet, a másik a munkaerőt szolgáltatassa a termeléshez. A termelés eredménye közös tulajdon lenne, amelynek árát a hozzájárulás mértéke szerint kellene a felek fölött fölosztani. Ez a szó teljes értelmében vett társasági viszony lenne. Erre vonatkozólag írja XI. Pius: „Akik a munkabérszerződést már magában véve igazságtalannak tartják és helyébe a társasági szerződést követelik, tarthatatlan álláspontot vallanak.” Azért ítéli el a keresztény erkölcs ezt a túlzó idealizmust, mert a tiszta bérszerződésben is megkaphatja a munkás azt az ellenértéket, amely a munka természetes rendeltetésének és a végzett teljesítménynek megfelel. Azonkívül ez a szerződés könnyen alakítható úgy, hogy az alkalmazott emberi méltósága és személyes jogai csorbát ne szenvedjenek.

Nem tekinthető továbbá a munkaszerződés egyszerűen csereüzletnek sem. A jogtudomány és közfelfogás már megegyezett ebben a pontban a keresztény erkölcstannal, azonban a klasszikus gazdaságtan nem egy képviselője tanította Ricardóval, hogy a munkának is, mint minden más dolognak, amit veszünk és eladunk megvan a maga piaci ára. Szerintük a munkaerőnek a munka számára használati értéke nincs, tehát csak csereértéke lehet, azaz merőben árúnak tekintendő. A munkabér kialakulásában az előállítási költségek teljesen olyan szerepet játszanak, mint bármely tetszés szerinti mennyiségben termelhető árunál. A proletárság forradalmi hangulatának ez az elméleti és gyakorlati munkaértékelés egyik legmélyebb oka, ami önmagában is eléggé világosan bizonyítja, hogy a munka nem pusztán árucikk, mert el nem választható az ember személyiségétől. A személyi érték pedig sohasem azonosítható az anyagi javakkal,

Végül nem lehet azt sem állítani, hogy a munkaszerződés a bérlet egyik faja, amelyben a vállalkozó vagy tőkés magának a munkaerő használati jogát megszerzi. Egy bérelt lakást, földet, gépet csakugyan a bérlő használ személyesen, de a munkaerőt mindig a munkás használja mások hasznára, tehát annak használatát nem is engedheti át, hanem a szerződés értelmében jogilag és erkölcsileg kötelezi magát arra, hogy képességeit meghatározott módon gyakorolja más szolgálatában.

Ezért a *munkaszerződés egy egészen sajátos természetű szerződés, lényegénél fogva minden*

dologi szerződéstől, csereüzlettől, bértettől különböző kétoldali jogi viszony, amelynek alapján az egyik fél munka végzésére kötelezi magát megfelelő bér fejében. E szerződés alapján a munkavállaló köteles lelkiismeretben a vállalt föladatot pontosan teljesíteni az üzemvezető vagy helyettesének utasításai szerint. Ezen túlmenő alárendeltségről nem lehet szó. Azzal, hogy valaki egy üzem szolgálatába lép, kötelezve van arra is, hogy kenyéradója érdekeire mindenben tekintettel legyen és főleg az üzemi és üzleti titkokat megőrizze. A vállalkozó viszont fizesse meg a kialakult vagy az általános díjszabásban megállapított bért. Ha tanoncról van szó, gondoskodnia kell annak szakszerű kiképzéséről. Azonfelül vigyáznia kell arra, hogy a szakma sajátos veszélyeivel szemben tőle telhető módon védje alkalmazottait.

Ámbár – mint láttuk – a tiszta bérszerződés magában véve erkölcsi kifogás alá nem eshet, „a mai társadalmi viszonyok közt mindenestre tanácsos a munkabérszerződésnek a lehetőség szerint bizonyos közeledése a társasági szerződéshez. Valamelyes kezdeményezések történtek is már a munkások és a munkaadók nem csekély előnyére. Ilyen módon ugyanis a munkások és a tisztviselők bizonyos fokig társbirtokosok, a kezelésben és a haszonban részesek lesznek,” írja a Qu. a. Nagy tévedés volna azonban azt gondolni, hogy ezen az úton sikerül majd a munkáskérdést teljesen megoldani. A társasági szerződés az eddigi tapasztalatok szerint távolról sem felelt meg azoknak a vérmes reményeknek, amelyeket egyesek

hozzáfűztek, amiből persze nem következik, hogy most már teljesen el kell hanyagolni.

A munkajog.

Minden elfogulatlan szemlélő előtt világos, hogy a liberális gazdasági rendnek legnagyobb hibája az volt, hogy a dologi jogokat fölébe helyezte a személyi jogoknak és a munkaerőt úgy kezelte, mint bármely más tárgyi értéket, tekintet nélkül annak személyi jellegére és társadalmi vonatkozásaira. Ebben a rendszerben a munkaerő mint termelési eszköz szerepelt és a munkás olyan kereskedő volt, aki erejét, mint árucikket viszi a piacra, ahol annak árát a kereslet és kínálat szabja meg. Amíg a polgári jogrend a magántulajdont mindig védte és főleg a pénztőkének korlátlan érvényesülési lehetőséget biztosított, addig a munkát a gazdaságilag erősebb fél, a tőke önkényének szolgáltatotta ki, mert a munkajog rendezését elvben teljesen elhanyagolta. Ez az állapot szükségképen ellenhatást váltott ki a proletárság részéről, amely a politikai szabadság birtokában, miután tömegerejének tudatára ébredt, szakadatlanul küzdött azért, hogy gazdasági téren a birtokos osztállyal egyenrangú félnek ismertessék el. A proletárság azonban a maga szabadságharcában még itt sem állt meg, hanem mivel elnyomatásának legfőbb eszközét a magántulajdon intézményében látta, megváltását, ennek eltörlésétől várta és nem gondolt arra, hogy helyzete nem változik meg akkor sem, ha a termelő javak köztulajdonná lesznek.

A modern állam a múlt század második felében egyre komolyabban foglalkozott a munkáskérdéssel és életre hívta a szociálpolitikát, amely lerakta a munkajog alapjait. Ez a jognak az a része, amely a más szolgáltatásban végzett munkával természetszerűen összefüggő társadalmi viszonylatokat szabályozza. Ide tartozik a munkaszerződés, a szakszervezkedés, a kizárás és sztrájk, a tarifaszerződés, az üzemi megállapodások, a munkásvédelmi intézkedések, a különféle biztosítások kérdése. Bár el kell ismernünk, hogy mindezek a jogi reformok a proletárság sorsán nagyot könnyítettek, végleges megoldást mégsem hoztak, mert az osztályharcot meg nem szüntették, hanem csak lerögzítették. Sőt mivel az állam maga csinálta a szociálpolitikát, ezzel olyan anyagi terheket vállalt magára és rakott az érdekelt felekre, amelyek már alig viselhetők és egyre jobban sürgetik a végleges megoldást. Nem arról van itt szó, hogy egyes munkásokon segítsenek, hanem hogy az egész munkásosztálynak biztosítsák a társadalomban és a gazdaságban azt a helyet, amely azt az emberlét jogán megilleti.

A megalkotandó teljes munkajog irányelvei a szolidaritás törvényéből folynak, amely szerint a munkás, mint alkalmazott is elsősorban öncélú lény, aki ugyan a termelés zavartalansága érdekében alá van vetve a munkaadónak, de mint ember, vele egyenrangú valaki, tehát sohasem tekinthető egyszerű eszközhöz. Ebből következik, hogy:

1. Jogilag meg kell akadályozni, hogy a tőke a munkaerőt tetszése és önkénye szerint használ-

hassa ki, mint a személytelen termelő eszközöket.

2. A munkaviszonyt teljes jogvédelemben kell részesíteni, ami szükségessé teszi egy általános, egységes és mindent fölölelő munkajog megalkotását.

3. Olyan önkormányzati szervek fölállításáról kell gondoskodni, amelyek az egyéni megegyezés helyett a kollektív megállapodás útján szabályozzák a két fél viszonyát.

4. A munkaerő minden nemzetnek legdrágább vagyona, amelyet jobban kell védeni, mint a magántulajdont.

5. A munkást nemcsak a politikai, hanem gazdasági egyenjogúság is megilleti és a forradalom csak akkor fejeződik be, amikor ez az egyenjogúság nemcsak elvi, hanem hatékony és tényleges elismerésben részesül.

A munkaviszony és a foglalkozási ágak sokfélesége nem engedi, hogy a munkajogot az állam részletekbe menően megalkossa s azért a végleges rendezés csak a társadalom újjászervezésétől várható a teljes kooperáció, az együttműködés alapján, amely a demokratikus rendiségben fog testet ölteni.

Joga van-e mindenkinek munkához?

Forradalmi és válsággal teljes időkben újra meg újra fölmerül a közvéleményben az a főleg szocialistáktól hangoztatott jelszó, hogy minden embernek joga van munkához. Az 1848-as francia forradalom Louis Blanc javaslatára törvénybe iktatta ezt az elvet és a nemzeti műhelyek (ateliers

nationaux) fölállításával mindjárt gyakorlatban is alkalmazta. A vállalkozás természetesen csődöt mondott. A szocialisták abban tévedtek, hogy követelésüket így fogalmazták: minden munkaképes egyénnek joga van arra, hogy munkanélküliség esetén az állam neki munkaalkalmat teremtsen. A tétel ilyen formában nem állja meg a helyét, mert az állam nem gazdálkodó közület, hanem a jogrend és a közjó őre. Innen érthető aztán, hogy sokan kétségbevonják még ma is, hogy mindenkinek joga van magának munkaalkalmat követelni a közösségtől.

Már pedig világos, hogy a munkanélküli embernek joga van valamilyen emberhez méltó megélhetéshez és hogy a munkátlan tengődés természetellenes állapot. Az államnak közvetlenül semmi köze a gazdasági munkához, csak arról kell gondoskodnia, hogy a gazdaság teljesítse nemzeti föladatát. A helyesen szervezett gazdaságnak lenne súlyos erkölcsi kötelessége a társadalom összes tagjait elegendő anyagi jóval ellátni.

Rendkívüli szükség esetén, amikor az gazdasági élet válságba kerül, kell az államnak átmenetileg munkaalkalmakról gondoskodnia (közmunkák) azonban ilyenkor is első sorban arra törekedjen, hogy a gazdaságot újjászervezze, mert a szükségmunkák rendszeresítése az államot is pénzügyi romlásba sodorhatja.

Minden jognak megfelel egy bizonyos kötelesség. Sokan azért vetik el a munkához való jog elvét, mert állítólag nem lehet megjelölni azokat, akiket a neki megfelelő kötelesség terhel. Ez a

kötelesség a gazdaságot terheli, még pedig azokat az egyéneket, akik fölös anyagi javakkal, azaz tőkével rendelkeznek. Isten ugyanis nem a birtoklás kedvéért teremtette a javakat, hanem hogy az életet szolgálják. Akinek tehát fölöslege van, tartozik válságos időben azzal gazdálkodni vagy a gazdálkodóknak segíteni.

Azt sem lehet állítani, hogy ennek a jognak elismerése a társadalmi rendet megzavarja. Ez csak akkor állana fönn, ha a munkanélkülinek szabadságában állna bárkivel szemben érvényesíteni jogát. Elsősorban a megfelelő gazdasági rend vagy testület hivatása ezt az ügyet elintézni és ha kell, a tőkét kényszeríteni a közösség szolgálatára. Ha pedig ilyen közületek nincsenek még, ez a kötelesség az államra hárul.

A munkaidő.

Az angol ipar már korán fölfödözte, hogy rövidebb munkaidő és magasabb bér mellett a munkás teljesítőképesége úgy növekszik, hogy azzal a vállalat haszna is lényegesen gyarapodik. Ilyen tapasztalatok nyomán vetődött föl a normális munkanap kérdése. A közgazdásznak ma azt kell kutatnia, hogy mekkora az a munkaidő, amely a nemzetgazdasági, a munkás egészségügyi és az üzem jövedelmi érdekeinek legjobban megfelel. Minden termelési ágra érvényes és számtanilag pontosan meghatározható, ilyen normát fölállítani nem lehet. Főleg az iparban nagyon kívánatos, hogy a 48 órás munkahetet mindenütt bevezessék,

ami természetesen csak nemzetközi megegyezés útján érhető el, mert különben a kisebb óraszámú dolgozó országok a versenyben lemaradnak. Arra is nagyon kell ügyelni, hogy a munkaidő csökkentése a munkaerő kiuzsorázására ne vezessen.

A női munka.

Sok szempontból lehet a kapitalizmust jogosan bírálni, de a legkeményebb vád, ami ellen ez a rendszer védekezni nem tud, mindig az marad hogy a családot intézményesen rombolta és züllesztette. Nem szabad általában és eleve kifogásolni azt, hogy az üzemek bizonyos munkákra női munkaerőt alkalmaznak, főleg ha a nő keresetere a családnak szüksége van. A rendszer főbüne az volt, hogy az *anyákat* kiszakította természetes életkorukból és a gép mellé kényszerítette. A keresztény erkölcs súlyosan elítéli ezt az állapotot s azért mondja a Qu. a.: „Szégyenletes és mindenáron kiírandó visszaélés az, hogy családanyák az apa elégtelen munkabére miatt a házi teendők és különösen a gyermeknevelés elhanyagolásával bér-munkába menni kényszerülnek. Tehát mindenképpen azon kell lenni, hogy a családapák munkabére az egész háztartás költségeit fedezhesse.”

A nő gyengébb testi alkatánál fogva kevésbé alkalmas a nagy izom megfeszítést kívánó termelő munkára, azonban a technika diadala mindenütt annyira megkönnyítette a munkát, hogy azt ma már a legtöbb esetben – a nehézipart kivéve – a nők is elvégezhetik. Sokan hi-

vatkoznak arra, hogy egyes iparágakban a női munka egyenesen nem nélkülözhető. Ugyanakkor tudjuk, hogy a münstervidéki textilgyárakban és Hollandiában aránylag és feltűnően kevés női munkást alkalmaznak és nem lehet mondani, hogy ennek következtében a termelés károsodik meg. Az igazi ok abban a tényben rejlik, hogy a férfi nem keres annyit, amiből a családot eltarthatja s a tőkének a munkabérek csökkentését lehetővé teszi az a körülmény, hogy a női munka az uralkodó fölfogás szerint olcsóbb, mint a férfié, tehát az üzemek ezen az úton is igyekeznek minél több költséget megtakarítani. így kerül azután a munkásosztály kegyetlen zsákutcába, mert a nő kényszerül versenyt támasztani a férfinak. Sokan foglalkoztak már azzal, hogy megfelelő bérpolitikával orvosolni lehetne a bajokat, Ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy a mai gazdasági rendszerben ez a megoldás eredményre nem vezethet. Ahol a tőkeérdek az uralkodó szempont, ott a vállalkozó kénytelen a lehető legolcsóbban termelni és kénytelen a munkát csak üzemi anyagnak tekinteni, mert különben tönkre kell mennie. Ha pedig a rendszer lényegében rossz, akkor más nem segíthet, mint a gyökeres rendszerváltozás. Az asszony gyári foglalkozása veszélyezteti a nő legdrágább adottságát, az anyaságot. A munkásnők nagy része vérszegénységben, tüdőbajban szenved, ami a szülési képességet csökkenti. Míg 1000 szülésre Németországban 1912/13-ban 30 halva született esett, addig ez a szám a női szervezetnek ártalmas iparágakban dolgozó anyák-

nál 150- 170-re emelkedett. Nem csoda aztán, hogy az ilyen anyák egyre jobban és nagyobb számban menekülnek a gyermekáldástól is, mert a kettős terhet nem bírják viselni. Mivel az ilyen anya gyermekeivel sem törődhet, azok valósággal vadon nőnek föl és a fiatalkorúak bűnügyi statisztikája meg nem cáfolható módon igazolja, hogy gyermekbűnözők 80-90%-a olyan családból kerül ki, amelyekben az anya meghalt, beteg, vagy kereső. Olyan nép, amely közömbösen nézi az anyaság nagyszerű élményének és akarásának ezt a barbár pusztítását és a nemzet lelki vagyonának leggazdagbb forrását hagyja elapadni, megérdemli azt a sorsot, ami rá vár, mert a sorssal alkudni és ravaszul kiegyezni nem lehet.;

Olyan rendszerváltozásra van tehát szükség, amely a munkaérdeket állítja a tőkeérdek helyett a gazdasági élet tengelyébe és elismeri, hogy a családanya „foglalkozása” a legjövedelmezőbb munka a társadalom számára.

A természet.

Bármennyire igaz az, hogy a nemzetek gazdagságának legfőbb forrása a vállalkozó szellemű és szorgalmas munka, nem szabad elfelejteni hogy a termelő munkának csak ott lehet eredménye ahol a természet nyersanyagokban gazdag. Legelőnyösebb helyzetben vannak azok az országok amelyekben ipar és földművelés egyaránt virágzik! Az új korban nagy jólétre azok a népek tettek szert, amelyeknek földje gazdag volt szénben, vasban és újabban olajban, mint Anglia, Németország és az Egyesült Államok példája mutatja. E gyorsan elhatalmasodó industrializmus s annak tagadhatatlan sikerei azt a látszatot keltették a közvéleményben, hogy az őstermelés csak másodrangú jelentőséggel bír a gazdaságban. A szocialisták egyenesen tagadják, hogy a természetnek a munkával és a tőkével egyenrangú szerepe van a termelésben.

Pedig a természet maga is valóban tevékenyen részt vesz a termelésben. Elsősorban azzal hogy bizonyos nyersanyagokat szolgáltat, szenet, ércet, olajat, vizet, gázt; aztán szüntelenül ontja a szerves anyagokat, amelyek az állati és emberi élet fönntartásához szükségesek. Természetesen

mindezt nem ingyen adja, hanem csak nehéz munka árán. A természet erői vak erők, amelyeket fegyelmezni, irányítani és szervezni kell.

Jelentékeny hatást gyakorol az éghajlat is. Ahol a természet nagyon pazarul szórja kincseit az ember elé, ott rendesen kevesebbet is dolgoznak, ahol pedig igen szegény, ott még a gyér lakosság is nehezen él meg. Ezért legjobb a mérsékelt éghajlat és a kultúra mindig ezen az övön vagy ennek közelében virágzott, mivel itt folyik a legserényebb munka is. Jóllehet a csökkenő hozadék törvénye fönnáll, de bizonyos mértékig hatástalanná tehető új találmányok, a szervezés és a termelési technika tökéletesítése révén. Mind a mellett az ember a természettől nem tudja magát függetleníteni, sőt teljesen annak működéséhez kell alkalmazkodnia. A természet munkáját alig lehet siettetni, mert saját törvényei vannak, amelyek erősebbek az emberi akaratnál. Innen van az, hogy a földműves szüntelenül érzi, hogy egy magasabb hatalom előtt meg kell hajolnia s azért vallásosabb is, mint a gyári munkás, aki folyton a mérnöki ész alkotásait látja maga előtt és fölültes benyomásai alapján szinte vakon hisz (bolsevizmus!) a fejlődés és kultúra mindenhatóságában. A föld népe állandó természetközében élve organikusan és mélyebben gondolkodik, aminek következtében fogékonyabb is az egyetemes világnézet befogadására.

Ahogy lelkileg, úgy testileg is egészségesebb a falusi lakosság, mint a városi. Az elemek szabad és nem egyszer szertelen játékával küzd éj-

jel-nappal és így teste is jobban megedződik; aztán a földhöz láncolva az otthon és család szeretete benne erősebben kifejlődik. Innen van az, hogy a parasztság minden nemzet életerejének tartaléka, amelynek megőrzése és gondozása kell, hogy az államnak legfőbb föladata legyen.

A tőke.

1. Ma már majdnem lehetetlen a tőke fogalmát teljesen egyértelműen meghatározni. Mint termelési tényező valahogy a munka és természet között foglal helyet. Van személyi vonatkozása, mint a munkának, mert az utóbbi hozza létre, de van tárgyi jellege is, mint a természetnek, mert a termelés eszközéül szolgáló dologi javakból áll. Jóllehet a közfelfogás első sorban bizonyos pénzmenyiségre gondol, amikor tőkéről van szó, mégis a tőke alapjában véve nem egyéb, mint jelentős készlete olyan termelt javaknak, amelyek újabb használati vagy termelési javak előállítására szolgálnak, amilyenek pl. a gépek, félgyártmányok, nyersanyagok, erőforrások stb. vagy egyszerűen kitermelt termelő eszközök. Egyesek tőkén csak ingó javakat értenek, mások a jövedelmező ingatlanokat is ideszámítják. Mások ismét különbséget tesznek tőkejavak és tőke között és az utóbbin csak pénzben vagy más fizető eszközben kifejezett vagyonértéket értenek: ez az elvont vagy formális tőke szemben a konkrét ill. reális tőkével. A tudományban és a mindennapi élet nyelvhasználatában ez a fölfogás jut egyre erősebben uralomra. Általában véve azt kell mondanunk, hogy

az összes tőkefogalmak nem egyszerűen bizonyos gazdasági javakat jelentenek, hanem ezeknek a javaknak szerepét, teljesítményét a gazdasági folyamatban jelölik meg. A tőke tehát nem tárgyfogalom, hanem funkciófogalom (Salz Arthur), mert pl. egy új gyár, amelyet megfelelő piac hiánya miatt üzembe helyezni nem lehet, tárgyi tőkét képvisel ugyan, de vagyonértéke már nincs. Ha pedig a tőkejavaknak ez a funkciójellege lép előtérbe, minden gazdasági jó tőkének tekinthető, amennyiben a kapitalista gazdasági rendben értékesíthető. Ebben az értelemben a tőke ugyanaz lenne, mint egy bizonyos értékesítési módja a javaknak, ami abban áll, hogy általuk a vállalkozó, a tulajdonos, a kereskedő nyereségre tesz szert. Eszerint a tőke benne rejlik az összes javakban és nemcsak arra törekszik, hogy új javakat állítson elő, hanem arra is, hogy állandóan pénzben értékesíthető, azaz nyereséget biztosító vásárlóerő legyen.

Mindenki könnyen belátja, hogy a tőkének ez a fölfogása veszedelmesen hasonlít Marx elméletéhez, aki a technikai termelő eszközöket élesen elválasztja a tőkétől és az utóbbiban csak jogi viszonyt lát, amely az uralkodó osztálynak lehetővé teszi az értéktöbblet eltulajdonítását és a munkásság kizsákmányolását,

2. Bármennyire kifinomodik is a tőkeelmélet, mindig igaz marad az az egyszerű tény, hogy vannak bizonyos termelő javak, amelyek sem a munka, sem a természet kategóriájába nem tartoznak, és amelyeknek minden gazdasági rendszerben

lényeges szerepük van, vagyis olyan tartalékolt eszközök, amelyek a termelést fokozzák. Közgazdasági szempontból ez a jelentősége a tőkének a legfontosabb. A magángazdaság természetesen első sorban nem a produktivitásra, hanem a keresetre ill. a nyereségre néz.

A pénz önmagában véve nem produktív, hanem csak vásárló erő, amely lehetővé teszi a termelést és nyereséget.

Álló tőke az, amely az egész termelési folyamat alatt változatlan marad, – gépek, épületek, talajjavítás – és lassan elhasználódik, a forgó tőke viszont egy és ugyanazon termelési időszakaszban változik, főleg pénztőkévé lesz, hogy a vállalkozó nyersanyagot vásárolhasson és munkabért tudjon fizetni.

Tőke csak ott képződik, ahol a termelt javak egy részét nem fogyasztják el, hanem megtakarítják. A kapitalista rendszernek tehát egyik lényeges vonása és kelléke a takarékoság.

A tőkével kapcsolatban a jogi és erkölcsi problémák egész hadserege támad föl. Tudjuk, hogy ez a termelési tényező áll a mai közgazdasági viták és társadalmi mozgalmak középpontjában.

Mindenekelőtt le kell szögezni azt, hogy a tőkegazdálkodásnak rengeteget köszönhet az emberiség. Ennek köszönjük az okszerű és nagyvonalú termelést, Európa népességének szinte hallatlan arányú megnövekedését, amelyre az előbbi századokban gondolni sem lehetett, a jólét nagymérvű növekedését még az alsóbb néposztályokban is; a kapitalizmus fejlesztette ki a gyors és könnyű köz-

lekedést, amely nemcsak az iparnak, hanem a mezőgazdaságnak is föl nem becsülhető szolgálatakat tett. Neki köszönjük továbbá, hogy széles néprétegeket takarékosagra szoktatott és ezzel ismét csak a jólétet emelte. E tények oly beszédesek és kényszerítő erejűek, hogy az orosz kommunizmus a tőkét ma valósággal vallásos tiszteletben részesíti, mint valami modern istenséget (gépkultusz!).

A kapitalizmus igazi problémája először az, hogy vájjon megengedhető-e, hogy a szédületesen megnövekedett termelés haszna azoknak jusson, akik a tőkét a nemzetgazdaság rendelkezésére bocsájtják? A szocialisták tagadják ezt, mert szerintük a tőke csak a munkából származik azzal, hogy a kapitalista a munka gyümölcsének egy részét jogtalanul kisajátítja magának. Ez pedig csak olyan társadalmi rendben lehetséges, ahol a magántulajdon elve uralkodik. Már láttuk, hogy a tulajdon – a termelő javak tulajdona is – a természetjogban gyökerezik és egyenesen társadalmi szükségesség. Aztán téved a szocializmus abban is, hogy a gazdasági értékek egyetlen forrásának a munkát tekinti, holott a természet és a tárgyi értelemben vett tőke is önálló termelési tényező.

A tulajdonjog alapján álló gazdasági rendben, sőt általában véve is a nyereségre való törekvés erkölcsileg és jogilag teljesen megengedett. Ez még a közjó szempontjából is szükséges, mert állandóan sarkal a munkára és vállalkozásra. Ha tehát valaki a kapitalizmust úgy határozza meg, mint a Kölner Richtlinien szerzői, hogy t. i. az a

gazdasági rendszer, amely a tőke alkalmazásán és gyarapításán nyugszik vagyis amelyben a gazdasági tevékenység és folyamat közvetlen mozgatója és irányítója a tőkeérdek és a nyereségvágy, akkor ez ellen a rendszer ellen önmagában véve kifogást emelni nem lehet. A kapitalizmus mint termelési módszer tehát erkölcsileg közömbös. Ellenben mint társadalompolitikai irány, mai történelmi formájában a legsúlyosabb kifogás alá esik, ahogy alább kimutatjuk.

A magában véve közömbös kapitalista termelési rendszerrel azonban velejáró lehető legnagyobb mozgási és szerződési szabadság nagy erkölcsi veszélyeket rejt magában, mind a gazdálkodó alanyokra, mind a közösségre nézve. Ha valahol, hát itt érvényesül az a régi igazság, hogy a demokrácia a legeszményibb államforma, de a legnehezebben megvalósítható, mert föltételezi azt, hogy a polgárok túlnyomó többsége az erkölcsi törvények szerint él. A szabad nyereséggazdálkodásban ugyanis szükségszerűen bekövetkezik az, hogy a gazdálkodó ember egyéni célja teljesen háttérbe szorítja a gazdaság tárgyi célját. Mint a teológia mondja a finis operantis, a kereset a nyereség, a tőkeérdek lesz a finis operis is, vagyis a nemzetgazdaság egyetlen értelme és rendeltetése. A liberális iskola mesterei, főleg a manchesterizmus hívei nyíltan bevallják, hogy a társadalom szükségleteinek kielégítése vagyis a közösség szolgálata ebben a rendszerben csak melleleg és annyiban érvényesül, amennyiben a kapitalista csak úgy tud nyereségre szert tenni, ha olyan cikkeket állít elő,

amelyeket a vásárló közönség kíván. Ennek az irányzatnak nem kívánatos következményei, hogy a termelés és fogyasztás nagyon sokszor nincs arányban egymással, mert a vállalkozó nem megrendelésre, hanem a piac számára dolgozik. Aztán a tőke és munka közti természetes kapcsolat megszakad, mivel a munkás az üzemben csak annyiban van érdekelve, amennyiben megélhetését ott megszerezheti, különben semmi köze hozzá. Végül a kapitalizmus kiharcolhatta magának a teljes szabad verseny elvi elismerését, ami a gazdasági élet oly fontos etikai törvényeit hatályon kívül helyezte.

E rendszer tehát lényeges reformra szorul. Ha az önérdék, mint hajtóerő önmagában helyes és társadalmilag szükséges, azt teljesen elfojtani nem szabad, sőt szükségtelenül korlátozni sem. Erkölcsi szempontból sem esik kifogás alá, amíg kapzsisággá nem fajul és az egyén cselekedetének uralkodó motívuma nem lesz, mert ahol a vagyon és gazdasági hatalom legfőbb értékke lép elő, ott az erkölcs meghal. Továbbá a közgazdasági érdek és a szociális igazságosság azt is követeli, hogy mindenki a maga hasznát úgy keresse, hogy azzal a közösségnek is szolgáljon. Ha pedig a gazdálkodó társadalom e törvénynek nem hajlandó magát önként alávetni, az államnak kötelessége olyan gazdasági alkotmányt létrehozni, amely az egyeseket ellenőrzi és a közjó tiszteletére kényszeríti. Erre szolgálna az új, demokratikus ill. gazdasági rendiség, mint a társadalmi életnek legtermészetesebb szervezeti formája és kiegészítő része.

Vállalat és vállalati formák.

Egyik legjellemzőbb vonása a kapitalizmusnak, hogy ebben a rendszerben általában véve más szolgáltatja a termeléshez a munkát és más a tőkét. A tőke és a munka egyesítése a vállalatban történik, ami egy viszonylag állandó és önálló gazdasági szervezet és az a célja, hogy a belefektetett tőke megfelelő kockázat mellett a piacon nyereséget hozzon. Lehet magán- vagy társasvállalat. Mindkettőben fontos, hogy a vezetőség nagy szervező és kereskedői képességgel rendelkezzen. Mivel a modern gazdaságnak olyan föladatokat kell megoldania, amelyek az egyesek tőkeerejét meghaladják, azért egyre jobban előtérbe lépnek azok a vállalatok, amelyekben több vagy sok ember tőkéjét egyesítik. Az ilyen társas vállalatnak többféle formája van. Ilyenek a közkereseti, a korlátolt felelősségű, a részvénytársaság, a tröszt, a szövetkezet, stb. Ezek közül legnagyobb jelentősége a részvénytársaságnak van.

A részvénytársaság olyan magánjogi testület, amelynek tagjai rendszeren csak tőkéjükkel vesznek részt egy vállalatban. A vállalat vezetése fizetett igazgatók kezében van, akikkel a részvényesek a nyereségen osztoznak. A veszteségért pedig még a hitelezőkkel szemben is csak befektetett tőkéjük arányában felelősek.

Előnye a részvénytársaságnak, hogy nagymennyiségű tőkét tud gyűjteni a vállalat számára és a tőkét állandó hatalommá növeli. Erősebben kihasználja a nép tőkeerejét és ezzel a gazdasági

élet ütemét fokozza; lehetővé teszi, hogy kis emberek is részesedjenek a legnagyobb vállalatok hasznában. Igazi demokratikus intézmény. Munka-teret nyújt tehetséges egyéneknek, akik saját tőke híján boldogulni nem igen tudnának. Nagyobb vagyoni erejénél fogva a részvénytársaság jobban fizetheti alkalmazottait és munkásait, nekik biztosabb kenyeret ad és a munkásjóléti intézményekre is jobban áldozhat.

Mégis a részvénytársaságok ellen állandó a panasz, a kritika és a támadás a közvéleményben, sajtóban, parlamentekben és a szakirodalomban egyaránt. És a kritika nem alaptalan.

Már alapításuk nem egyszer súlyos kifogás alá esik, mert olyanok végzik, akik az alapításon magán jogtalanul nyerészkednek (gründolás!). Ilyen vállalatok, hogy minél nagyobb osztalékot adhasanak, gyakran túlterhelik magukat tőkével és adósággal, majd idegen pénzzel gazdálkodnak. Mivel a vezetőség könnyen jut hitelhez, túlságosan merész vállalkozásokba bocsátkozhat, amelyek nem jövedelmeznek, a hitelezők és nem ritkán az egész ország kárára. Az igazgatók és a hivatalnoki kar aránytalanul magas jövedelmet élvez, ami az üzemet igen terheli. Ilyen üzem vezetősége intézkedéseiben nehézkes és lassú, nincs elég szabadsága és önállósága. Gyakran a részvényesek sem találják meg számításaikat, mert az osztalék meglehetősen bizonytalan jövedelem és állandó hullámnak van kitéve.

Mindezek azonban csak a kisebb kifogások a részvénytársaság intézménye ellen.

Jogilag ugyan az igazgatóság nagy mértékben függ a közgyűléstől, a valóságban azonban független a részvényesektől, sőt még a vállalkozói érdek sem fűzi közvetlenül az üzemhez. A legtöbb kisorosztványesnek semmi betekintése nincs az üzemvezetésbe, mert nem is ért hozzá és mert csak annyit tud annak üzletmenetéről, amennyit a vezetőség közöl vele. Ez a vezetőség pedig nincs annyira az üzemhez kötve, mint a tulajdonos. Egyszerű hivatalnokok, akik nagy idegen vagyont kezelnek igen enyhe, sőt majdnem lehetetlen ellenőrzés mellett, ami tág teret enged mindenféle visszaélésnek és csalásnak.

Bár elvben a részvénytársaság előmozdítja az egészséges vagyonmegosztást, a gyakorlatban ennek ellenkezője történik, mert mindenütt uralomra juttatja a nagyüzemet, még olyan termelési ágakban is, ahol a technika egyáltalában nem követeli. Növeli tehát a gazdaságilag önállóan egzisztenciák számát és azzal intézményesen duzzasztja a munkanélküli jövedelmet, ami az osztályharcot még jobban elmérgesíti.

Végül a részvények szabad forgalma lehetővé teszi a korlátlan spekulációt, ami a közgazdaságnak inkább árt, mint használ. A részvény legfőbb árucikk az értéktözsde, ahol olyanok forgatják azokat, akik a vállalatban érdekelve nincsenek és csak az árfolyamhullámból akarnak nyereszketni, így azután a gyors és fáradság nélküli meggazdagodás reményének láza nagy rétegeket magával ragad, aláássa a nép erkölcsi öntudatát és akárhányszor egy „fekete napon” hosszú évek

munkájának gyümölcse pusztul el aljas játékosok kezén.

Számos államban a törvényhozás igyekezett újtát vágni a visszaéléseknek, Első sorban gondoskodni kell a részvényesek védelméről. Erre szolgál a felügyelő-bizottság, amely azonban csak akkor felel meg a kívánt célnak, ha *szakavatott* és *független* egyénekből áll. Több ellenőrzést, nyilvánosságot és pontos információkat követel minden reformjavaslat. Vannak, akik lényeges javulást remélnek a névre szóló részvények bevezetésétől is.

Fogyasztás és termelés - a fogyasztás etikája.

1. A liberális közgazdaságtant a fogyasztás problémái nem érdekelték. Stuart Mill egyenesen kijelentette, hogy a gazdaságtannak csak két része van: az egyik a termelésről, a másik a javak fölosztásáról szóló. Már tisztán logikai szempontból is téves ez a fölfogás, mert ha minden tudománynak teljességre kell törekednie, akkor a gazdaságtan sem nélkülözheti egészen a gazdaság céljának szakszerű vizsgálatát.

Az ember cselekedeteit a szándék irányítja, a szándéknak pedig tartalmat a cél ad. Láttuk ismételtén, hogy a gazdaság végső ontológiai célja a nemzet egészének ellátása a szükséges anyagi javakkal. Ez a gazdasági életnek legfőbb etikai és léttörvénye. Annyira valóság ez a törvény, hogy a termelés csak akkor kecsegtet nyereséggel, ha alkalmazkodik a fogyasztók igényeihez, más szóval végeredményben az egész gazdasági életet a fogyasztó közönség irányítja ill. irányíthatná. Magán-gazdasági szempontból a fogyasztó magatartását három tényező szabályozza:

a) a szükségletek, amelyek fontosak, sürgősek vagy nem sürgősek lehetnek;

b) az illető összjövedelme, amely egy bizonyos időszakban a szükségletek fődözésére rendelkezésre áll; és

c) a piaci árak.

A közgazdasági szempont pedig azt követeli, hogy a termelés bőven vagy legalább is megfelelő mértékben szolgáltatassa az igényelt javakat és hogy a nemzet tagjainak túlnyomó többsége akkora jövedelmet élvezzen, amivel az adott árak mellett azokat meg is vásárolhassa.

Az általános jólét egyik föltétele, hogy a termelés és fogyasztás összhangban legyen és hogy a gazdaság teljesen az egyetemes kultúra szolgálatában álljon. Ehhez pedig nem elégséges az, hogy sokat termeljünk és sokat fogyasszunk, nem törődve azzal, hogy mit termelünk és mit fogyasztunk. Nem lehet szó egészséges gazdaságról ott, ahol a tőkének és munkának jelentékeny részét elpazarolják, a helyett, hogy a megélhetés javítására fordítanak. Rathenau szerint ma a munkának egyharmadát arra tékozoljuk, hogy mérgeket, ártalmas élvezeti cikkeket, kábítószereket, ostoba és értéktelen divatárut, fölösleges dísz tárgyakat gyártunk és aztán mindezt még forgalomba is hozzuk. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a művelt világ munkájának fele arra szolgál, hogy a kultúrszemetet, felnőtteknek való csecsebecsét és a bűnözést előmozdító utálatosságokat termeljen és nemzeti jövedelmünk felét ezeknek megvásárlására pazaroljuk. A liberális gazdaságtan, amely csak mennyiségekkel számol és csak az ösztönök mechanizmusát ismeri, erre természetesen azt feleli, hogy

gazdaságilag nem fontos, mit termelünk és mit fogyasztunk, mert a fő az, hogy a piac ne pangjon és a pénz forogjon. Mit törődik a munkás azzal, hogy mivel foglalkoztatják, ha egyszer állása és megfelelő keresete van! Nem mindegy ugyanis sem erkölcsi, sem közgazdasági szempontból, hogy a nemzeti jövedelemből lakóházakat vagy sportpályákat, olcsó szállodákat vagy mozikat, fölösleges és drága műemlékeket vagy gazdasági iskolákat építünk-e. Az sem mindegy, hogy az egyszerű ember hús helyett inkább pálinkát, jó meleg ruha helyett idegen divatrongyot vesz.

Nagyon helyesen jegyzi meg Nell-Breuning, hogy éppen olyan esztelenség haszontalan és értéktelen dolgok termelésére időt, pénzt és munkát pazarolni, mint a sivatagnak egyik végéből a másikba hordani a homokot, csak azért, mert ez munkaalkalmat teremt és kenyérhez juttatja az embereket. Ha erre valaki azt feleli, hogy a cigaretta, a műselyem, a mozi, a pálinka pénzértéket jelent, míg a homokszállítás nem, annak csak azt válaszolhatjuk, hogy mindez sajnós pénzérték, de mégsem egyéb, mint a vásárló közönség tőkésített butasága és műveletlensége. igaz, hogy a vállalkozó jól kereshet belőle, mert ki tudja aknázni, de mind erkölcsi, mind közgazdasági szempontból igen nagy kár és veszteség.

2. Mi lenne már most a következménye, ha a tőke csak az észszerű, az igazi jólétet emelő, valóban hasznos és az életet gazdagító vagy nemesítő szükségletek fődözésére fordíthatna? Ha pl. – hogy a számtalan honi eset közül csak egyet

említsek – azt a kétmillió pengőt nem 4 ízléstelen szoborra tékozolták volna el, abból 200 család számára emberi lakóhelyet lehetett volna építeni, ami az iparnak is hozott volna némi keresetet. Alkalmazzuk ezt az elvet az egész gazdaságra s akkor kiviláglik, hogy az észszerű termelési és fogyasztási politikának első következménye a reális munkabér lényeges emelkedése lesz, mert így az elsőrendű tömegszükségleti cikkek bőséges mennyiségben kerülnek piacra, az árak egészségesen csökkenek, a munkásosztály vásárlóereje ugyanazon névleges bér ellenére is gyarapszik, míg a fényűzési cikkek ára emelkedik.

A piaci forgalom mai zavara, a kereslet és a kínálat közötti egészségtelen eltérés lényegesen enyhülne, az u. n. válság lényegesen kisebb válság lenne, ha a termelés nem a fizetőképes csekélyszámú vevőközönseget elégítené ki, hanem a szerényebb vásárlóerejű széles néprétegeket szolgálná ki olcsó áruval.

Ebben áll a gazdaság észszerű] irányítása, vagyis a tervszerű gazdálkodás.

Azonban ez az irányítás nem indulhat ki a vállalkozóktól, mert a kapitalista vállalkozó kénytelen elsősorban a nyereségre nézni, ha nem akar a „kerekek alá” kerülni és mert ő is egy nagyobb úrnak a szolgálatában áll. Ez az úr a fogyasztó. Ő az igazi munkaadója a nemzetgazdaságnak. A fogyasztóközöniség, ha úgy akarja, olyan hatalmas, hogy egész vállalatokat halálra ítélhet. A divat története számos ilyen eset emlékét őrzi. Persze a mai fogyasztó arra még nem érett, hogy saját el-

határozásából lépjen erre az útra, ő még a tőke-
 érdek diktálta hangulat hatása alatt áll. Sőt az
 egyes fogyasztók sem képesek a helyzeten változ-
 tatni, hanem csak a *nagyhatalommá szervezett és
 nevelt* fogyasztóközönség, amely szükségleteinek
 minőségi rangsorát jól ismeri és a piacon is ér-
 vényesíteni akarja. Nem lehet ezt a célt bürokra-
 tikus úton, rendeleti szabályozással sem elérni. A
 főadat mindenekelőtt azokra hárul, akik a lélek-
 nevelés és iskolázás hivatott mesterei. Mivel a fo-
 gyasztás problémái erkölcsi és lelkiismereti pro-
 blémák, a lelkészkedő papságnak is komolyan kell
 velük foglalkoznia.

Végeredményben azonban a döntő szó a fo-
 gyasztási szövetkezetet illeti meg. *E szövetkezetek
 vezetőinek kell a kellő erkölcsi magaslaton állni,
 hogy a közönség Ízlését és hangulatát átalakítsák
 és a helyesen iskolázott kollektív akaratot a tőkére
 is rákényszerítsék.*

A forgalom.

Nem elég a javakat kitermelni, azokat szét is kell osztani, vagyis forgalomba kell hozni. Kétféle értelme van ennek aszónak: közgazdasági és technikai. Technikai értelemben a javak fölosztását, ill. szétosztását jelenti a forgalmi eszközök segítségével. Közgazdaságilag nem egyéb, mint a kereskedelem. Kereskedni annyit tesz, mint hivatásszerűen foglalkozni a javak forgalombahozatalával, hogy ezáltal valaki nyereségre tegyen szert: olcsóbban vásárolni és drágábban eladni. Megkülönböztetünk nagy és kiskereskedelmet. A nagykereskedő közvetlenül a termelőtől vásárol nagy tételekben és a kiskereskedőnek ad el, míg a kiskereskedő a fogyasztó közönséget szolgálja ki. A kereskedelem munkatere a piac: az értékesítési lehetőségek összesége valamely áru számára, vagyis a vásárlók és árusítók találkozása. Konkrét értelemben az a hely ahol az üzletet lebonyolítják.

Mi a gazdasági érték?

1. A forgalomban legnagyobb szerepe az árnak van, az ár pedig föltételezi az értéket s azért előbb az értékelmélettel kell foglalkoznunk. Mo-

dern közgazdászok általában nem tudnak mit kezdeni ezzel az elmélettel s azért egész figyelmüket az áralakulásra fordítják. Nehézséget nem annyira a tárgy maga okoz, mint inkább a vélemények ködfelhője, amibe a problémát szükségtelenül burkolták.

Az érték többjelentésű szó. Bölcséletileg azonos a jóval, ami vagy ontológiai vagy erkölcsi érték lehet. A gazdaságtudományban különbséget teszünk a jó, az érték és az ár között. Gazdasági jó az, aminek gazdasági értéke van és a gazdasági érték viszont az árban jut kifejezésre. Tehát az ár számszerű mértéke az értéknek, még pedig nem akármilyenek, hanem csak az u. n. csereértéknek. Ámde a csereérték nem Önmagában áll, hanem a használati értékből adódik.

Egyes javak azért hasznosak, mert alkalmasak bizonyos szükségletek fődözésére. Nem az alkalmasság egyszerűen, hanem az abból folyó értékelhetőség tulajdonképpen a használati érték. Mivel pedig a hasznosság nem valami mennyiség, hanem minőség, azért egyedül ennek alapján nem lehet a fajilag különféle javakat egyértelmű rangsorba állítani, még kevésbé lehet a használati értékből közvetlenül a csereértéket levezetni és meghatározni.

Két szélsőségtől kell óvakodnunk. Az egyik az értéknominalizmus: az a fölfogás, amely szerint az érték csak puszta szó tartalom nélkül. A gazdaság nem is törődhet az értékkel, hanem csak az árral, amelyet a ritkaság és a kereslet-kínálat szabályoz.

A másik tévedés a naiv értékrealizmus, amely a használati és csereértéket némi módosítással azonosítja egymással. Azt tartja, hogy a használati érték a csereértékben mennyiségileg is megvan határozva. Az igaz, hogy az emberek azért cserélnék ki javakat egymás közt, mert azok hasznosak és ezért téves az értéknominalizmus, de viszont a naiv realizmus is teljesen elhibázott elmélet, mert egyrészt a használati érték sohasem mértéke a csereértéknek, másrészt pedig azért, mert végzetesen megreked az individualizmusban és nem képes belátni, hogy a gazdaság lényegénél fogva társadalmi jelenség.

A levegő, a tengervíz, a Szaharában élőknek a homok, az őserdőbe vándorolt telepesnek a fa stb. mind hasznos dolgok és még sincs értékük, mert korlátlan mennyiség van belőlük. Csak amiből aránylag kevés van, nevezhető gazdasági értéknek. De még ezek a javak is többféle célra használhatók: hogy valóban mekkora hasznot tulajdonítunk nekik, függ attól, hogy milyen mennyiségben állnak rendelkezésre és mennyire alkalmasak bizonyos gazdasági lehetőségek kiaknázására. Mivel pedig a gazdálkodás kultúrtevékenység, végeredményben az emberi belátás dönti el, hogy milyen célok valósuljanak meg. Ezek után világos, hogy gazdasági érték objektív és szubjektív elemekből tevődik össze, amelyek általában a következők: a) a tárgyi használhatóság és a ritkaság, b) az egyéni szükséglet erőssége és a vásárló erő.

2. Mivel a javak nemcsak arra szolgálnak,

hogy azokat használjuk, hanem arra is, hogy más javakat szerezzünk velük csere útján, azért kettős értékük van: a használati és csereérték. A használati érték individuális jellegű – anélkül, hogy megszűnne objektív lenni! – és azt fejezi ki, hogy milyen jelentősége van egy gazdasági jónak személyi használatban. Viszont a csereérték azt fejezi ki, hogy mennyire alkalmas egy tárgy arra, hogy a piacon általa más jó birtokába jussunk. Nem függ tehát sem az egyéni, sem egyedül a tárgyi használati értéktől, hanem más, főleg szociális tényezőktől. Csak olyan rendszerben érvényesül, ahol munkafelosztás és szabad kereskedelem van. Ez azonban merőben formális meghatározása a csereértéknek. Meg kell állapítanunk tehát annak anyagi konkrét tartalmát is.

A nemzetgazdaság célszerű törekvések rendszere, azaz kultúrtevékenységek összesége, amelynek célja az, hogy a társadalom megélhetését biztosítsa, ami csak akkor lehetséges, ha az emberek tudatosan igyekeznek arra, hogy a szükségletek állandóan és tartósan kielégítést nyerjenek. Ez a cél pedig megköveteli azt, hogy a javak meghafározott viszonyban legyenek egymással. A csereérték tehát az a *tárgyi viszony, amelynek alapján kell a javakat kölcsönösen kicserélni, hogy a társadalomgazdaságra nézve fontos hasznosságuk lehetőleg teljes mértékben érvényesüljön*. Más szóval a csereérték bizonyos „igénye” a javaknak arra, hogy a jelzett viszony alapján más javakban a maguk ellenértékét megtalálják (Nell-Breuning.).

Tehát a csereérték nem pusztán szubjektív,

hanem teljes mértékben objektív valami. Nem az egyéni értékelés határozhatja meg, hanem a társadalomgazdaság tárgyi célkitűzései. Ha pedig ezek a célszerűségek – „célérvényességek” – nem valósulnak meg, a csereértékek folyton ingadoznak és a gazdasági életen a bizonytalanság és nyugtalanság lesz úrrá.

Következőleg utolsó normája a csereértéknek a közjó, amiért is a javak forgalmát szabályozó csereigazságosság tartalmát a közjó törvénye, a szociális igazságosság adja meg.

Ezek után könnyű belátni, mit kell tartanunk a hatáshaszon elméletről, amely teljesen a lélektani szubjektivizmus áldozata és a szocialista és egyéb munkaértékelméletekről.

Mivel pedig a csereértékek társadalmilag szükséges összhangja nem áll elő automatikusan, a most vázolt értékelmélet és értékrealizmus a legszilárdabb alapja lehet a jövő egészséges gazdaságpolitikájának.

Árelmélet és igazságos ár.

1. Minden gazdasági jónak csereértéke az árban jut kifejezésre. Mivel a gazdaság nem fizikai szabályossággal lejátszódó életfolyamat, hanem történelmi jelenség, ennek megfelelően a csereérték és az ár is a nemzetgazdaság tárgyi célja által megszabott kereteken belül bizonyos hullámnázásnak van kitéve. Ez a hullámnázás az általános értékelés változásában nyilatkozik meg.

Csere alkalmával egy jónak ellenértékét ren-

desen pénzben kapjuk meg. Arról csak olyan rendszerben beszélhetünk, amelyben a magántulajdon, a munkafőosztás és szerződési szabadság elve uralkodik. Döntő jelentősége van az árnak és cserének a mai piacgazdaságban, ahol mindenki elsősorban a piac számára termel, hogy ott nyereségre tegyen szert. Itt minden árúnak minden időben megvan a maga pénzben kifejezett ára, azaz minden jót piaci ára szerint értékelnek, még akkor is, ha eladásról szó sincs. Továbbá ebben a rendszerben az egész termelés eredménye ár útján kerül elosztásra. Még szembetűnőbbé teszi az árprobléma jelentőségét az a tény, hogy a kapitalista gazdaságban az emberi munka is csere-szerződés tárgya és épúgy ára van, mint bármely más cikknek: ez az ár a munkabér. Világos, hogy a főosztást nem az egyes árak végzik el, hanem az egész árrendszer, vagyis az áraknak kölcsönös viszonya. Nemzetgazdasági szempontból semmit sem jelent az, ha az *összes* árak egyszerre *emelkednek*, vagy *süllyednek*, nemzetközi viszonylatban azonban igen nagy szerepet játszik az egyes országok árszínvonala, mert ettől függ a külkereskedelem alakulása, az üzemek foglalkoztatottsága és a nemzetgazdaság versenyképessége a világpiacon, innen van pl., hogy ma több állam versenyt fut egymással a legolcsóbb valutáért.

Lényeges hatással vannak az árak nemcsak a főosztásra, hanem a fogyasztásra és a termelésre is. A fogyasztók mindenkori jövedelme mellett az árak szabják meg a fogyasztás mennyiségét és minőségét is. Ugyancsak az áralakulástól

függ egyes termelési ágak és üzemek fönnmaradása, bevezetése vagy megszüntetése is. Ha az árak nem fődözik a költségeket, az üzem tönkremegy, ha pedig nagy nyereséget biztosítanak, az üzem erősödik és bővül.

Azt szokták mondani, hogy a klasszikus iskolának, amely a gazdasági mechanizmus szemléletének hódol, legerősebb oldala az árelmélet s hogy ezen a téren vele más iskolák versenyezni nem képesek. Ez iskola összes irányai megegyeznek abban, hogy az áralakulást tartják a gazdasági élet legfontosabb elemének, amely az egész folyamatot szabályozza: termelés, forgalom és fogyasztás merőben ennek függvénye. Az újklasszikus Cassel meg egyenesen azt állítja, hogy az árképződésben és árszabályozásban van a gazdaság igazi értelme. Továbbá megegyeznek ezek az irányok abban is, hogy az áralakulásnak csak az okait vizsgálják, de annak objektív céljával és rendeltetésével a közgazdaságban nem törődnek. Ez az elmélet merőben kauzális és a finalitást teljesen mellőzi. Mindennapi tapasztalat bizonyítja, hogy az ár nem az egészet mozgó tengely a gazdaságban, sőt, hogy az árat magát számos más tényező határozza meg, többek között az emberi akarat és önkény is. Az igaz, hogy az áralakulás nem függ tisztán az önkényes beavatkozásoktól, de az is igaz, hogy nem fizikai törvények pontosságával megy végbe. Pl. az u, n. határhaszonelmélet (bécsi iskola) szerint a kereslet és kínálat mindig szabatosan meghatározza az árat, mert üzletet csak az a vásárló csinál, aki

megadja azt a minimális árat, amelyért a másik még hajlandó eladni és viszont: így az ár teljesen a szubjektív értékelés határai szerint irányodik. Ezek a közgazdászok föltételezik azt, hogy minden ember mint homo oeconomicus a csere által a lehető legnagyobb hasznot akarja elérni. Tévedés azonban, hogy a piacon egyedül a szubjektív becslés vagy a határhaszon mérvadó, mert pl. a kereskedő nem azért vásárol, hogy a maga szükségletét fődözze, hanem, hogy minél nagyobb tőkéje legyen. Aztán valóban legtöbbször olyan árakat fizetünk, amelyek a határhaszon alatt maradnak. Végül azt sem lehet megállapítani, vajjon a vásárló vagy eladó úgy keresi-e a legnagyobb hasznot, hogy a tényleges piaci helyzetet, mint adottságot elfogadja vagy pedig azt magát is megváltoztatni igyekszik. Nagyon gyakran az ár nem a piaci helyzettől függ, hanem azoktól, akik a piacot a kezükben tartják (monopolár!)

Cassel elmélete megfeneklik az árnominalizmusban, mert a szabad versenyt teljesen ki akarja küszöbölni.

A kereslet-kínálat törvénye annyiban igaz, hogy ennek alapján áll elő a piaci ár. Hogy azonban a kereslet és kínálat miképen jön létre, erről a törvény nem mond semmit, pedig épen ebben rejlik az egész probléma.

Általában azt kell mondani, hogy a kereslet függ az áraktól és viszont épúgy, mint a kínálat és termelés is teljesen az árak szerint alakul. *A szabad piaci árra nézve, kétségtelenül mérvadó a*

termelési költség, úgy, hogy huzamosabban a piac azt számításon kívül nem hagyhatja.

A modern piac többé nem helyi piacok összeségéből áll, hanem egy összefüggő egészet alkot, amelyen belül a különféle javak ármozgalmi egymásra kölcsönös hatással vannak. Azonfelül az árak belső viszonyban vannak az emberi étellel és a mindenkori kultúrával. Az árakban tükröződik vissza a társadalom életfölfogása, értékelésmódja és érzéke a szociális igazságosság iránt vagy ezeknek hiánya.

Ha az árak egészségtelen hullámzásban vannak, ha értékes dolgokat potom pénzen vásárolnak, ha a vacakot és szemetet drágán megfizetik, az annak jele, hogy az igazi kultúra erősen hanyatlik vagy már pusztulófélben van. Az áralakulás dinamikus folyamat, amelyet nemcsak mechanikus, hanem magasabbrendű, szellemi erők is irányítanak jó vagy rossz irányban.

2. Egyrészt meghatározza az árakat a fogyasztók szükséglete és vásárlóereje, a rendelkezésre álló árúmenyiség és a termelési technika, másrészt pedig és igen nagy mértékben, az emberi akarat és cselekedetek. Az a kérdés vajjon *szabad-e* mindenkinek teljesen önkényesen belenyúlni az áralakulásba vagy tárgyi normákhoz kell igazodnia? Ez az igazságos ár problémája. Az árpolitika tényei szabad emberi cselekedetek s alá vannak vetve az erkölcsi törvénynek, az utóbbi pedig a létrendben gyökerezik. Hogy a csereviszonynak milyennek kell lennie, azt a gazdasági élet lényegéből olvashatjuk ki. A gazdaság a társadalmi

életnek egyik alkotó eleme, amelynek tárgyi célja az egyén és közösség megélhetésének biztosítása. A csere is kell, hogy ennek a célnak a szolgálatában álljon. Ez a cél határozza meg, hogy az adott termelési viszonyok mellett milyen javakat tekintsünk értékben egyenlőknek. Amiből következik, hogy az igazságos ár elsősorban közgazdasági fogalom és csak aztán erkölcsi követelmény. Az áralakulásnak ugyanis nemcsak magán- hanem közgazdasági szerepe is van, mert ez szabályozza a fogyasztást, a termelést és a jövedelemelosztást. Tehát akkor igazságosak az árak, ha gazdaságilag is helyesek, ez pedig csak ott valósul meg, *ahol a javak kicserélése oly módon és olyan arány szerint történik, hogy a gazdaság életrendjében semmi zavar nem áll be*, vagyis ahol termelők, kereskedők, munkások és fogyasztók egyaránt megtalálják számításaikat, azaz többé-kevésbé könnyen megélhetnek. Más szóval az adásvételi szerződés konkrét tartalmát a közjó, az általános jólét, tehát a szociális igazságosság törvénye adja meg.

Nem az egyes árak fontosak elsősorban, hanem az árak kölcsönös viszonya, az egész árhálózat vagy árrendszer, amely csak akkor mondható igazságosnak, ha az egész nemzet gazdasági jólétét biztosítja. A csereigazságosság azt követeli aztán, hogy hogy az egyesek minden adásvételnél úgy állapítsák meg az árakat, hogy azok szervesen beilleszkedjenek a közgazdaságilag helyes árrendszerbe. Gazdaságpolitikánknak pedig az a kötelessége, hogy az árakat úgy alakítsa és arányosítsa, hogy a gazdaság menete egészséges és zavartalan legyen.

Hogy milyen javak és azoknak mekkora mennyisége egyenlítse ki egymást a piacon, függ az adott termelési föltételektől és egyéb körülményektől.

A csereigazságosság maga nem határozza meg az igazságos árat, hanem csak arra kötelezi a feleket, hogy az általános értékelés vagy hivatalos szabályozás által megszabott árak alapján kössenek üzletet.

Nem az erkölcsan föladata megállapítani, melyek a közgazdaságilag megfelelő árak, hanem a gazdaságtudományé. A probléma lényegében megoldódik, mihelyt a kalkuláció néhány fontos árviszonyt megközelítően leszögez, mint sarokpilléretet, mert a többi árak aztán szükségképen ezekhez fognak igazodni. Egy ilyen biztos kiindulópont lehet a munkabér, amelynek abszolút nagysága a családi bér s a szaktudománynak csak arra kell törekednie, hogy annak relativ nagyságát is *megközelítően* meghatározza egy bizonyos időre vonatkozóan, tekintetbe véve a gazdaság összes adottságait. Ugyancsak jó kiindulópont lehet a legfontosabb mezőgazdasági és iparcikkek ára. Természetesen nem arról van szó, hogy számtanilag egészen pontos adatokat szolgáltatassunk, ami fizikailag is lehetetlen. Teljesen elég, ha megközelítően helyes útmutatást nyújt a szakvélemény, ami annál könnyebb lesz, ha a gazdálkodó társadalom olyan szervezetekre tagozódik, amelyeknek vezetői a szaktudást a közjóért való felelősséggel párosítva intézményesen képviselik.

Erkölcsei szempontból teljesen elítélendő az olyan árpolitika, amely mások kényszerhelyzetét

kihasználva, meg nem érdemelt hasznot sajátít ki magának, jóllehet ez a gyakorlat ma az egész vonalon. Az árak mindenható diktátorai ne felejtsek el, hogy itt nem lehet alkalmazni a „volenti non fit injuria” elvet, mert a kényszert a brutális szükség gyakorolja és a csereigazságosságot már az is megsérti, aki a jogosnál nagyobb nyereséget akar elérni.

Ha valaki azért szab a vevőnek magasabb árat, mert tudja, hogy az egy bizonyos dolgot pusztán személyi érdekből a piaci árnál magasabban is hajlandó megvásárolni, vétkezik az igazságosság ellen.

Az erkölcsstan tanítása szerint a piaci ár általában az igazságos ár, ha a szabad és tisztességes versenyt semmi beavatkozás nem akadályozza. Mindenki lelkiismeretben köteles a törvényesen megszabott árakat betartani, míg világosan be nem bizonyul, hogy azok igazságtalanok.

Az uzsora.

1. Régente, főleg a középkorban az uzsora kétértelmű szó volt. Általában tőkekamatot jelentett. Miután különbséget tettek megengedett és tilos kamat között, a túlagos és igazságtalan kamatot nevezték uzsorának (usura), míg a méltányos kamat neve „foenus” lett. Ma uzsorának mondjuk a más kizsákmányolásával történő meggazdagodást. Nem szabad összetéveszteni sem a csalással, sem a zsarolással. A csaló más tudatos félrevezetése útján tesz szert anyagi előnyre. Itt igazi jogügy-

létről nem is lehet szó, mert a megkárosított fél tudta és beleegyezése hiányzik. Zsarolás esete ott forog fön, ahol az egyik fél a másikat erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszeríti. A mai gazdasági rendben uzsora akkor történik, amikor *valaki szerződési alapon, szerződésszerűen tulajdonít el nyilvánvaló értéktöbbletet*. Gazdasági életünk rendje megköveteli, hogy csere alkalmával mindig érvényesüljön az értékegyenlőség elve. Az uzsorás ezt az elvet sérti meg és erkölcsileg vétkezik a csereigazságosság ellen. Szabad kereseti gazdaságban a jogrend egyik alapköve a kiegyenlítő igazságosság, amelynek tartalmát a főntebb kifejtett objektív értékelmélet adja meg. Ha a mérvadó közvélemény és a joggyakorlat előtt az igazságos ár fogalma elhalványul, az uzsora fogalma is bizonytalan és elmosódott lesz. A liberális közgazdaságtan és a hatása alatt álló törvényhozás nem tudták, mit kezdjenek az uzsorával. Jóllehet a nép józan erkölcsi érzéke gyakran észrevette vagy legalább is sejtette, hol és mikor jelentkezett az uzsora mindig újabb és újabb formában, azonban az individualista gazdaság szemlélet és politika elvből tagadta annak lehetőségét is.

Ebből érthető aztán, hogy az igazságszolgáltatás is teljesen tanácstalan és tehetetlen volt az uzsorával szemben és csak akkor lépett föl ellene, amikor kiáltó volt a visszaélés és annyira szembezőkő, hogy még az erősen eltompult lelkiismeret is föllázadt ellene. A magyar törvény (1932. VI. t.-c.) is abban lát uzsorát, hogy „valaki olyan anyagi előnyt köt ki, vagy szerez a maga vagy harmadik

személy javára, amely a saját szolgáltatásának értékét feltűnően aránytalan mértékben meghaladja (uzsorás anyagi előny).”

Ezzel a meghatározással a gyakorlat jóformán semmit sem kezdhet, mert hiányzik a világos és szabatos tárgyi norma, amely szerint az aránytalanságot meg lehetne állapítani. A fentebb jelzett „nyilvánvaló értéktöbblet” fogalma egyáltalában nem azonos a „feltűnő aránytalanságéval”, mert az előbbi élesen meghatározott tartalommal rendelkezik, míg az utóbbi nem. Természetesen nem is lehet a törvény föladata, hogy ezeket a normákat önkényesen megszabja. Ez a munka az gazdaságtanra és közvetlenül a gazdaságpolitikára hárul, a jognak innen kell irányítást kapni a maga számára.

2. Rendesen a könnyelműség és tapasztalatlanság szolgáltat alkalmat az uzsorára. Ravasz ügynökök és lelkiismeretlen ügyvédek ezen az úton mérhetetlen károkat okozhatnak tájékozatlan, egyszerű embereknek. Azonban nemcsak egyesek, hanem egész társadalmi rétegek, sőt maga a nemzet is áldozata lehet az uzsorának. Azt az uzsorát, amely egyes osztályok kényszerhelyzetét aknázza ki aljas nyereszkesedésre, nevezzük szociális uzsorának, mert a közérdeket is nagy mértékben veszélyezteti. Ilyen kényszerhelyzetbe kerülhetnek majd a hitelezők, majd az adósok, majd a fogyasztók, továbbá a lakásbérlők, mezőgazdák, a városi lakosság, a munkások stb.

Aszerint, amint az uzsora dologi vagy személyi szolgáltatásokkal kapcsolatban jelentkezik,

megkülönböztetünk dologi és szolgáltatási uzsorát. Az előbbi csoportba tartozik az ár, a telek-, a lakás- és kamatuzsora, az utóbbihoz a béruszora. Béruszorát gyakorolhatnak még a munkások is, amikor hatalmas szervezeteik, politikai súlyuk révén nekik kedvező körülmények mellett olyan béreket kényszeríthetnek ki a vállalkozóktól, amelyek az igazságos bér mértékét meghaladják. Béruszorát követnek el szabadfoglalkozású egyének pl. orvosok és ügyvédek, ha mértéktelenül nagy honoráriumot követelnek műtétekért, kezelésért ill. jogsegélyért betegeiktől vagy ügyfeleiktől.

Magánjog és büntetőjog elsősorban a magánuzsora ellen küzdenek, a szociális uzsorával szemben teljesen elégtelennek bizonyultak. Ezt megakadályozni csak nagyszabású és egyöntetű, a szolidarizmus alapján álló és ettől sugalmazott gazdaságpolitikával lehet. Ennek keretében aztán a magán- és büntetőjog igen jelentős szerephez jut, mert szabályainak megalkotásához biztos és részletes útmutatást nyerhet a gazdaság részéről. Amíg a gazdaságpolitika az állam nélkülözhetetlen kezdeményezése mellett és annak segítségével nem gondoskodik egy szerves és megfelelően rugalmas árrendszer kiépítéséről, társadalom és állam az uzsorával szemben védtelen marad.

A gazdasági liberalizmus – főleg a manchesteri iskola – nagy bűne a kultúra és az emberiség ellen az volt, hogy tudományosan törvényesítette az uzsoraszabadságot. Ma a gazdasági szabadság nagyon gyakran egyértelmű az uzsoraszabadsággal.

A pénz.

1. Forgalom és fölosztás valamennyire fejlett gazdaságban nem mehet végbe természetbeni csere útján, hanem szükség van egy csereeszközre, amit pénznek nevezünk. Maga a gazdasági élet és tárgyi szükségesség teremtette meg a pénzt és nem az állam, jóllehet az állam, mihelyt észrevette annak politikai és társadalmi jelentőségét, törvényhozással avatkozott be a pénztechnika és pénzügy szabályozásába és így jött létre a törvényes pénz, mint egyetlen törvényes fizetőeszköz. Nagyon téved azonban az, aki a pénzben nem lát mást, mint hivatalosan hitelesített ércdarabot vagy papírlapot. Ezek magukban véve nem lényeges anyagi tényezők, amelyeket tetszés szerint lehet megállapítani vagy változtatni. Lényegében véve a pénz az értékek és árak közgazdasági mértéke és ezért a *cseregazdaság szervező eszköze*. Tehát nem a pénz anyagi része adja annak tulajdonképeni jellegét, hanem a közgazdasági szervező szerep, ami egyáltalában nem valami anyagi, hanem szellemi tény. Ez a szerep vagy funkció pedig abban áll, hogy a pénz teremti meg a csereforgalom általános lehetőségét. Mivel a cseregazdaság nagyon változatos formákat ölthet, következésképp a pénzrendszer, mint szervezési eszköz is különféle lehet a gazdaság adott szervezetének megfelelően. Pénzügyi és gazdasági rendszer között belső összefüggés van. Hogy a pénz ezt a szerepét betölthesse, kell, hogy értéke állandó és minél nagyobb vásárlóereje legyen.

A pénz értékét rendszeren nemesfémalapon határozzák meg. Ha több állam ugyanazt a fémeket használja alapnak, akkor könnyű a pénzegységek értékét összehasonlítani. Nem szabad azonban gondolni, hogy az arany- vagy ezüstoffedezetű országokban a bankjegy egyszerűen utalvány a bankjegy pincéjében fölhalmazott bizonyos arany mennyiségre. A forgalomban levő pénz igazában már közvetlenül nem az aranyra vagy ezüstre támaszkodik, hanem nagy mértékben önálló gazdasági tényező és csak valami viszonyban van az aranyfödézzel. Ma ugyanis mindenki tisztában van azzal, hogy 100 P. értékű bankjegyért nem kaphat megfelelő mennyiségű aranyat és azért mégsem tartja senki a pengőt papírrongynak, hanem igazi pénznek. A pénz lényege az, hogy általánosan elismert fizetőeszköz, amellyel árút, munkát, adósságot stb. lehet megfizetni. Nem az a fontos, hogy mennyi aranyat kap valaki érte, hanem mennyi gazdasági értéket tud rajta venni. A pénz értéke tehát vásárlóerejében rejlik. Ahol az árúk és javak ára túrhetően egységes és állandó, ott a pénz értéke is az. Ez azonban – főleg ma – csak az egyes nemzetgazdaságokon belül valósítható meg, mert az egyes javak ára a belföldi piacokon rendszeren más szokott lenni, mint a külföldön. Sőt még a belföldön is változik a vásárlóerő, aminek az árindexek beszédes tanúi.

2. Ámbár az aranynak, mint fizetőeszköznek ma látszólag semmi szerepe nincs a mindennapi forgalomban, nem szabad azt gondolni, hogy a pénzügyből egyhamar ki lehetne kapcsolni.

Először is nagy az arany jelentősége a nemzetközi politikában, mert a nagy készlettel rendelkező állam éppen ezzel igen nagy nyomást gyakorolhat a szegényebbre.

Azonfölül a nemzetközi kereskedelemben maradnak mindig bizonyos tartozások, amelyeket sem közönséges pénzzel, sem váltókkal nem lehet kiegyenlíteni. Ilyenkor az adós állam kénytelen aranykivitelhez folyamodni. Ennek persze az a föltétele, hogy aránylag csekély összegről legyen szó, az aranyforgalom szabad legyen és hogy a jegybankok készségesen beváltsák a bankjegyeket.

A pénzügy története azt bizonyítja, hogy a világ gazdaság csak akkor működik zavartalanul, amikor a szabad aranyvalutaforgalom föltételei adva vannak. Pénzügyi szakemberek ma is főleg azért foglalnak állást az aranyvaluta mellett, hogy az aranyban biztos támpontjuk legyen, amely lehetővé teszi a pénz manipulálását. Napjainkban ugyanis még a nagyjában meg nem rongált aranyvaluták is manipulált valuták. Ez pedig annyit jelent, hogy ma egy ország sem teheti meg azt, hogy az egyszer törvényesen föllállított pénzrendszert minden további beavatkozás nélkül átengedje a forgalomnak, hanem a nemzeti bankok folytonosan arra vigyáznak, hogy megfelelő rendszabályokkal a pénz értékét és vásárlóerejét, meg nemzetközi paritását tervszerűen fönntartsák. Ebben áll a manipulálás.

A mai gazdasági helyzet szinte emberfölötti föladatok elé állítja a pénzügyi politika irányítását.

További kötelessége az államnak arról is gondoskodni, hogy elegendő pénzmennyiség álljon

a gazdaság rendelkezésére. Gondoskodnia kell arról, hogy se túlságosan sok, se nagyon kevés pénz ne legyen a forgalomban. Az a pénz, amely kivonul a forgalomból „holt” s azért minden eszközzel mozgósítani kell. Leginkább pedig arra kell vigyázni, hogy az infláció veszélyét kikerülje, mert ez által csak az állam nyer és gazdagodik átmenetileg a nemzetgazdaság nagy kárára.

Mióta világválság dühög, tucatjával születnek fantasztikus elméletek, amelyek új alapokon, új földözettel akarnak pénzt teremteni. Ezekre vonatkozólag csak azt a megjegyzést tesszük, hogy nagyon kockázatos minden olyan vállalkozás, amely a jövőben kamatozó befektetések útján akarja a pénzmennyiséget növelni. Arra meg semmi szükség nincs, hogy a pénznek új földözetet (föld, búza) keressünk. Aki ennyire materiális értelemben gondolkodik a pénzről, annak fogalma sincs a pénz lényegéről. A nemzetközileg elfogadott aranymagvalutát pedig egyelőre mással helyettesíteni nem lehet. Végül ne felejtsük, hogy a pénz magában csak csereeszköz, amely tehát a maga erejéből nem tud több vagyont és jólétet termelni. A bank- és hitelrendszer csak készülék, amely a javak folyamatát, a forgalmat szabályozza; az egyik termelési ágat erősítheti, a másikat gyöngítheti, de csak azt szabályozhatja, ami van. Hiába a sok szabályozó, ha a gép maga elromlott és gyökeres javításra szorul.

Szabad verseny.

Verseny ott van a gazdasági életben, ahol

többen ugyanazt a tárgyi előnyt vagy hasznot a lehető legkedvezőbb körülmények közt akarják elérni. Előfeltétele a kereseti szabadság és jogi egyenlőség, hajtóereje az önérdék.

A szélsőséges individualizmus a föltétlen és korlátlan verseny jogos voltát hirdette, mert benne vélte fölfödözni a gazdasági élet egyetlen és hatékony elvét, mint a legnagyobb jólét biztosítékát. Ez az elgondolás nem egyéb, mint a darwini „struggle for life,” a létért való könyörtelen küzdelem elvének alkalmazása a gazdaságra. Végzetes optimizmus jellemzi ezt a tételt és társadalomellenessége nyilvánvaló abból a tapasztalati tényből, hogy ahol az erős féktelen szabadságot élvez, ott a gyöngének pusztulnia kell.

Mindamellet nem szabad tagadni, hogy a szabad verseny bizonyos határok között jogos, megengedett, sőt társadalmilag szükséges. Megengedett azért, mert a jogos önérdék keresése erkölcsi kifogás alá nem eshet.

Elvi előnyei a szabad versenynek:

1. Föllendíti a termelést és a kereskedelmet. Hathatós és kényszerítő indítást ad arra, hogy a vállalkozó minél jobbat, többet és olcsóbban termeljen.

2. Kiegyenlíti és leszállítja az árakat, a nélkül, hogy a termelést csökkentené. Kényszeríti a vállalkozót, hogy minél nagyobb mennyiséget vigyen piacra olcsó áron, mert a versenyt csak így bírja és nagy nyereségre csak így tehet szert.

3. Ezzel egyúttal lehetővé teszi, hogy széles

néprétegek is hozzá jussanak olyan javakhoz, amelyeket régen csak vagyonosok élvezhettek.

4. Fokozza a kivített, új piacokat nyit meg, új módszereket alkalmaz, a találmányokat gyorsan értékesíti.

Hátrányai:

1. A korlátlan verseny tönkreteszi a gazdaságilag gyöngébbet, előnyben részesíti a lelkiismeretlent a lelkiismeretessel szemben. Az üzleti erkölcsöt teljesen aláássa.

2. Veszélyezteti a munkás egzisztenciáját, személyi szabadságát és emberi méltóságát. Arra kényszeríti vagy csábítja a vállalkozót, hogy minél alacsonyabb munkabérral dolgozzon és a munkakerőt kiuzsorázza.

3. Nem egyszer a fogyasztók nagy kárára az árakat is drágítja, amennyiben szabad teret enged a teljesen fölösleges közvetítő kereskedelemnek. Kitenyészti az egész vonalon az élősdiséget. A reklám segítségével hitvány, sőt káros cikkeket varr a közönség nyakába,

A gazdaságpolitikának nem lehet érdeke, hogy a versenyt egészen kiküszöbölje, hanem csak az, hogy szabályozza. Első helyen áll a szabályzó tényezők között a piaci felek és versenytársak egyéni lelkiismerete. A gazdasági lelkiismeret olyan, mint az elhanyagolt, rossz föld, ahol csak tüske és bojtortján terem. Ezt kell fölébreszteni és kiművelni. Lelkipásztorkodás, hitoktatás és nemzetnevelés e téren súlyos mulasztásokat könyvelhet el.

Másik szabályozó lenne a szolidarizmus ér-

telmében végrehajtott megszervezése a nemzetgazdaságnak a demokratikus rendiség alapján.

Ezeknek a rendi alakulatoknak lesz föladata tagjaikat a szolidaritás jelentőségének megértésére nevelni és közérdekű gazdaságpolitikát folytatva az egyes foglalkozási ágak együttműködését biztosítani és ha kell, kikényszeríteni. A szabad verseny kinövéseinek ez lesz leghatásosabb akadály. Maga az állam is e szervezeteken keresztül érvényesítse az államcél megkívánta közgazdasági programot.

Népjólét és a javak fölosztása.

Nagyon tévedett a liberális közgazdaságtan, amikor minden alap nélkül hitt. abban, hogy a gazdaságban szükségképpen érvényesül valami titokzatos „harmónia praestabilita,” az erők szabad játékát szükségszerűen irányító, természetes összhang, amelynek eredménye a növekvő és általános jólét, a nemzetek gazdagodása. Bővebb bizonyításra nem szoruló igazság az, hogy a zavartalan és fejlődő termelés lényeges előfeltétele a rendszeres és növekvő fogyasztás. Ez pedig el nem gondolható a javak közgazdaságilag helyes fölosztása nélkül. Ámde a kapitalizmus története világosan mutatja, hogy az erők szabad játéka nem képes a helyes fölosztás problémáját megoldani, mert a jövedelem megosztását nem tudja úgy irányítani, amint a közgazdasági érdek valóban megköveteli. A jövedelem ugyanis a fogyasztás eszköze. Még a Pester Lloyd gazdaságstatisztikusa, Vágó József is elismeri, hogy pl. Magyarországon a jövedelem megosztása „äusserst ungleich ist,” rendkívül egyenlőtlen, azaz közgazdaságilag helytelen, okszerűtlen, ami más szóval annyit jelent hogy igazságtalan.

E ponton is ismét hangsúlyozzuk, hogy ami

közgazdaságilag helyes, az erkölcsileg is igazságos és viszont.

Tehát nemcsak a termelést kell racionalizálni, hanem a jövedelem elosztását is, amire a szabad verseny vagy a kartel önmagában nem képes magasabb irányító elvek és az elosztási politika okos megszervezése nélkül. A következő fejezetekben a helyes és igazságos elosztás főbb törvényeit akarjuk tárgyalni.

A munkabér.

1. Elsősorban annak van joga a termelés eredményéből részesedni, aki abban cselekvőleg részt is vesz. A javak fölosztása a szabad kereseti rendszerben szükségképpen a termelési tényezők szerint történik, amelyek közt, mint már láttuk, legfontosabb szerepe a munkának van.

A klasszikus iskola szemében a jövedelemképződés és fölosztás probléma nélküli tény volt.

Az a kérdés, vajjon a termelési tényezőkből, mint létesítő okokból kiindulva meg lehet-e állapítani, hogy a jövedelemből mekkora rész illeti meg a munkát, a természetet és a tőkét?

Első tekintetre világos, hogy a termékekből magukból se fizikailag, se pusztán a gondolkodás útján nem lehet kielemezni, mennyiben járult hozzá pl. egy mázsa búzának, egy pár cipőnek, egy kiló cukornak létrejöttéhez a munka, a természet vagy a tőke. Azt sem lehet mondani, hogy az árak alapján ki lehet számítani, mivel tudjuk, hogy mit fizettet magának mindenki, aki a termelésben részt

vesz. Ez a megoldás egyszerű logikai hiba, petitio principii, körbenforgó okoskodás, mert hiszen éppen arról van szó, vajjon a tényleges árak a közgazdaságilag helyes és elfogadható árak-e, azaz, hogy milyen árat követelhetnek jogosan közreműködésükért az egyes tényezők tulajdonosai.

Már ebből is látszik, hogy a mi kérdésünk nem egyszerű gazdaságtechnikai, hanem társadalmi és jogi kérdés is. Ha valaki ezt nem akarja belátni, a valóságon semmit sem változtat és a megoldást egy lépéssel sem segíti elő.

A bérelméletnek egyik csoportjának veleje képviselői Lassalle, Ricardo és Marx – a csökkenő bérhányad (Lohnquote) törvényében jut kifejezésre.

Eszerint a kapitalista gazdaságban bizonyos belső szükségszerűségből vagy a hatalmi kényszer következtében a munkabérek állandóan a létminimum alatt maradnak. Vannak viszont, akik az emelkedő bérhányad törvényét hangoztatják. Ide tartozik a szociálpolitikai elmélet, amely szerint a munkásság a maga szakszervezetei segítségével meghódítja a politikai hatalmat vagy legalább annak tekintélyes részét és így kényszeríti ki a béremelést. E fölfogás magában véve helyes, de a kérdés lényegét megkerüli. A vásárlóerőelmélet a gazdaság fölvirágzását a folytonos béremeléstől reméli. Vele szemben áll a költségelmélet, amely viszont a bércsökkenéstől várja az igazi jólétet. Ez utóbbi két fölfogás teljesen egyoldalú, bár van bennük némi igazságmag is. A helyes elmélet az, amelyik mindkét szempontot: vásárlóerőt és költséget összhangba tudja hozni. Tapasztalatból tud-

luk, hogy ha ezt az optimális mértéket nem tartják be, a következménye munkanélküliség lesz.

Szabad gazdaságban olyan adottságok határozzák meg a munkabért, amelyeket figyelmen kívül hagyni nem lehet. Ez a két adottság: a kereslet és a kínálat, amelyeknek hatását még a leg-tökéletesebb szociálpolitika sem tudja egészen semlegesíteni. A keresletet a munka ára irányítja. Ha ez állandóan emelkedik, a vállalkozó a racionalizáláshoz menekül, hogy minél több emberi munkaerőt tudjon nélkülözni. Amikor pedig nagy a kínálat, a bérek a létminimum alá zuhannak, kivéve a szakmunkásokét.

2. Ezek és más adottságok azonban nem lehetnek a munkabér nagyságának kizárólagos és legfőbb mértéke, mert bennük csak a magángazdasági szempontok jutnak érvényre. Már az ár-probléma tárgyalásakor hangsúlyoztuk, hogy az igazságos ár elsősorban nem erkölcsi és jogi, hanem közgazdasági szükségesség: ugyanez áll az igazságos bérről is. A közgazdaság szerves egész, amelynek működését az uralkodó tárgyi cél irányítja s azért egy olyan árrendszer követel, amely a forgalomba kerülő összes javakat és szolgáltatásokat összefoglalalja és a megfelelő rangsorba állítja. Ez a tárgyi cél, a nemzet összes tagjai megélhetésének biztosítása pedig csak akkor érhető el, ha a munkás, akinek a munkaerő egyetlen megélhetési forrása, akkora bért kap, amiből magát és családját eltarthatja. Tehát a munka természeténél fogva legalább is ennyit ér és nem kevesebbet. Magától értetődik, hogy itt nem a

névleges, hanem a tényleges bérről van szó, amelynek a vásárlóereje elegendő a megélhetési költségek fődözésére.

Ugyanez a tétel következik a munka kettős t. i. individuális és szociális jellegéből is. Ha valaki e kettős természetet figyelmen kívül hagyja, sohasem fogja bebizonyítani, hogy a munka annyit ér, amiből a munkás el tudja magát tartani. Azt is láttuk már, hogy a termelés hozadékából nem lehet kielemezni, milyen rész illeti meg abból külön a munkát és külön a tőkét, ami egyébként is teljesen közömbös dolog, mert a vállalatnak első rendeltetése az, hogy belőle az összes érdekeltek emberi módon meg tudjanak élni. A munkás is teljes értékű tagja a gazdálkodó társadalomnak és teljesítménye is tagja az egész gazdasági rendszernek, tehát megérdemli és megéri azt az ellenszolgáltatást, ami minden tagnak szükségképpen kijár. Természetesen a teljesítmény értékének arányában kell a bért is megszabni, mert a szakmunkás, vagy mérnök nagyobb hasznot hajt a vállalkozónak, mint az egyszerű napszámos.

A Qu. a. félre nem érthető módon hangsúlyozza, hogy a családibérminimum a munkást a csereigazságosság – *ad strictissimae justitiae leges* – alapján illeti meg, azaz a teljes egyenlőség szerint.

Látszólag nagy nehézség e törvény ellen, hogy amíg egy részről fönnáll a családi bér követelménye, más részről számolni kell azzal a ténnyel, hogy nagyon sok vállalat, hacsak nem akar megbukni, nincs abban a helyzetben, hogy

családi bért fizessen. Egyrészt tehát megvan a munkának ez az értéke és ezt követeli a gazdaság természete, másrészt ugyancsak a gazdasági érdek igen sok esetben tiltja, hogy azt a bért kifizessék. Szembeszökő az ellentmondás. Mintha a dolgok meg volnának babonázva, hogy az okosság és igazság szóhoz ne jusson. Világos, hogy merőben a csereigazságosság alapján a kérdést tisztázni nem lehet, Azonban már láttuk, hogy a közösség életének legfőbb építő elve nem az individuális, hanem a szociális igazságosság, amely azt követeli azoktól, akik a nemzet jólétéért felelősek, hogy a gazdaságot úgy szervezzék meg, hogy az a maga kultúrszerepét valóban betölthesse. Mindenkinek pedig az a kötelessége, hogy az illetékes vezetőséget ebben a törekvésben hatékonyan támogassa. Sok vállalat azért sem képes családi bért fizetni, mert a női munkaerő kínálata túlságosan nagy, ami a férfimunka árát annyira leszorítja, hogy férfiak és nők együtt nem kereshetnek többet, mint ellenkező esetben a férfiak egyedül. Nem marad más hátra tehát, mint céltudatosan arra törekedni, hogy a nők a munkapiactól távol maradjanak. Úgy sincs ott a helyük. Szakemberek tudják, hogy ezt nem lehet pár rendelettel elérni, hanem először a gazdasági rendszert kell lényegesen átépíteni, ami pedig meglehetősen időbe kerül.

Mivel egyelőre sokszor lehetetlen, hogy a vállalatok minden fölnőtt munkásnak családi bért adjanak, a kiegyenlítő pénztárak intézményét kell általánosan bevezetni, ami Belgiumban és Francia-

országban elég szépen sikerült. A társadalombiztosítás nem vállalhatja ezt a föladatot a teljes összeomlás veszélye nélkül. Ne feledjük azonban, hogy a kiegyenlítő pénztárak is csak mankók és egyik hivatásuk az, hogy a gazdaságot átsegítsék a maga természetes állapotába, ahol aztán már nem lesz rájuk szükség.

A munkabér nagyságának megállapításánál még két más szempontot is tekintetbe kell venni:

1. „Igazságtalan volna túlzott bérek követelése, ami a vállalat tönkremenését okozná a munkásokra is visszaható rossz következményekkel.” Qu. a.

2. „Végül az általános gazdasági viszonyokhoz, a közjóhoz is alkalmazkodnia kell a munkabérnek. Hogy a közjó szempontjából mennyire fontos, ha a munkások és tisztviselők a mindennapi élethez szükségeseken fölül valamit félre is tehetnek és csekély vagyonhoz juthatnak, azt már fentebb mondtuk. De nem szabad elfelejteni azt a napjainkban különösen nagy jelentőségű szempontot, hogy a dolgozni tudók és akarók munkaalkalomhoz jussanak. Már pedig ez a szempont szoros kapcsolatban van a munkabér nagyságával. Mert a megfelelő bér növeli a munkaalkalmat, míg a túlhajtott bér csökkenti azt. Köztudomású, hogy sokszor éppen a kelleténél alacsonyabb vagy nagyobb bérek a munkanélküliség okozói.” Qu. a.

Még egyszer hangsúlyozni kívánjuk, hogy nem a névleges bér számít, hanem annak vásárlóereje. Ez pedig teljesen az áralakulás függvénye, amiből önként következik, hogy eredményes bér-

politikát párhuzamosan futó árpolitika nélkül csinálni előre megbukott vállalkozás lenne.

Munkanélküli jövedelem és járadék.

Már hosszú idő óta, de főleg napjainkban rendkívüli heves harc dúl e két fogalom körül. A szocialisták Max nyomán a társadalmi kérdés lényegét a munkanélküli jövedelem problémájában látják. Az utóbbi években katolikus részről is meglehetősen radikális hangok csattantak föl ellene, amelyek nem kevésbé zavarták meg a közvéleményt.

Hogy a tényállás világos legyen előttünk, mindenképp tisztába kell jönnünk, milyen szerepe van a mai gazdasági jogrendben a járadéknak. Jogi szempontból járadéknak tartunk minden olyan jövedelmet ill. hasznot, amelyet nem közvetlenül munkateljesítmény révén élvez valaki. Tehát ellentéte a munkabérnek, tiszteletdíjnak, fizetésnek és vállalkozói díjnak. Ilyen járadéknak kell tekinteni a nyugdíjat, a társadalombiztosítási segélyt, a régi dotációt, az élet- és kártalanítási járadékot; tágabb értelemben véve továbbá a kölcsön- és jelzálogkamatot, meg az osztalékot.

Gazdasági szempontból járadék minden hozadék és amelynek forrása valami anyagi jó vagy jogviszony. Többféle lehet u. m.:

a) Abszolút v. residuális járadék: azazösszeg, amely az összes termelési költségek levonása után fennmarad. Hogy ezt a járadékot megkapjuk, a költségek közé kell számítani természetesen a

vállalkozó vagy tulajdonos valójában ki nem fizetett munkabérét is.

b) A differenciális járadék, amely akkor áll elő, amikor két azonos természetű vagyontárgy nem azonos gazdasági helyzetben van, pl. két nagybirtok, az egyik a piac közelében, a másik attól (M távol, az egyik vasút mellett, a másik vasút nélkül; egy csemegeüzlet jómódú negyedben és a másik szegények lakta külvárosban; a karteltagok közül az egyik racionalizált üzemmel, a másik anélkül stb.

c) Monopol- és ritkasági járadék. Az első akkor áll elő, ha valaki vagy egy csoport eléri azt, hogy valamely árucikkből az egész készlet birtokába jusson, aminek következtében tetszés szerint szabhatja meg annak árát. A kartelnek rendszeren a monopoljára járadék biztosítása a célja.

Ritkasági járadékot élvezhet a munkás is, ha pl. valahol nagy hiány van szakmunkásokban. Hasonlóképpen a föltaláló, egy operaénekes vagy úszóbajnok.

A tulajdonképpeni járadék legjellemzőbb vonása az, hogy többé-kevésbé állandó forrásból származik. Ha valaki átmenetileg tesz szert járadékra, akkor quasi-járadékról beszélünk. Ilyent rendszeren a tehetséges és mindig résen levő vállalkozó szokott elérni.

Az eddig felsorolt járadékok mind a magán gazdaság körébe tartoznak. Közgazdasági értelemben különbséget teszünk három jövedelemforrás között: a munkának megfelel a bér, a tőkének a kamat és a természetnek a járadék. Ha pl. csak

egy országban fordul elő nagy mennyiségben a bauxitföld, az az ország ebből monopoljárdékot húzhat birtokjoga alapján. A közgazdasági értelemben vett járadék mindig függvénye az uralkodó jogrendnek és föltételezi a magántulajdon intézményének alkotmányos elismerését.

Aki a tulajdont gazdaságilag és társadalmilag szükségesnek tartja, a járadék szükséges és jogos voltát is el kell ismernie. Hiszen még ha a termelő javak a közösség birtokába mennek is át, az élvezeti javak magántulajdonban maradnak és ezzel a járadékképződés lehetősége is adva van, mert ha az egyik háztartás ügyesebben gazdálkodik, mint a másik, szükségszerűen járadékra tesz szert.

Etikai és közgazdasági szempontból csak az a fontos, hogy a gazdaságpolitika minden káros differenciális és monopoljárdékot megakadályozzon, főleg, hogy a kartelek működését erős és hatékony állami ellenőrzésnek vesse alá. Arra azonban nagyon kell ügyelni, hogy az egyik járadékforrás betömésével újat ne nyissunk, amely kártékonyabb lehet a közre nézve, mint az előbbi. Továbbá az államnak arra is legyen gondja, hogy az adókkal elsősorban a járadék- és ne a munkajövedelmet terhelje meg.

A jövedelem körül tomboló vita tárgya pontosan megjelölve az a munkanélküli jövedelem, amely munka által is jön létre és amelyet egyesek mégis munka nélkül élveznek. Ha igaz az, hogy csak a munka minden gazdaság forrása, akkor magától értetődik, hogy a munkának joga van az

egész hozadékra és más jövedelem nem lehet, mint a munkáé. Azonban éppen azt kellene egyszer már bebizonyítani, hogy a munka a hozadéknak egyetlen forrása.

Ha valaki a maga üzemében, a maga földjén dolgozik, természetesen joga van munkájának egész gyümölcsére. Ha azonban valaki más szolgálatában dolgozik, akkor merül föl a kérdés, vajjon joga van-e a munka egész hozadékához, amit mellékesen megjegyezve lehetetlen pontosan körülírni? Ez a modern szociálpolitikai mozgalom, amelyről a Qu. a. is kifejezetten említést tesz, azt követeli, hogy az összes magán- és közüzemek úgy gazdálkodjanak, hogy az költségek fődözése után, amelyek közt legfontosabb tényező a munkabér lenne, semmiféle járadék ne maradjon. Következetlen ez a követelmény, mert egyrészt elismeri, hogy a munkabérviszony társadalmilag helyes és jogos, másrészt valójában tagadja azt, amikor nem akarja elismerni, hogy a tulajdon is lehet jövedelemforrás. Azonfölül téves ez az elmélet azért is, mert félreismeri a jövedelemosztás igazi normáját és teljesen bennreked az individualizmusban. Nem azért van végeredményben joga minden embernek gazdasági javakhoz, mert dolgozott, hanem mert szüksége van azokra és mert Isten azokat mindenkinek szánta. Különbözik a gyermeknek és munkaképtelen öregnek vagy a nem gazdasággal foglalkozó szellemi munkásnak nem lenne joga élni.

Mindent összefoglalva tehát azt kell mondanunk, hogy a munkánélküli jövedelem magában

véve megengedett, nagyon gyakran azonban jogtalan és erkölcstelen lehet, amit esetről-esetre kell megállapítani. Közgazdasági szempontból igen nagy jelentősége van egy nemzetgazdaságon belül a munkanélküli és munkajövedelem arányának. Ahol a nemzeti jövedelem igen nagy része munka nélkül jut egy kiváltságos réteg birtokába, ott általános jólétről nem lehet szó és a társadalmi béke is súlyos veszélyben forog. A helyes arányt megállapítani és érvényesíteni az állam- és gazdaságpolitika legsürgősebb és legnehezebb feladatai közé tartozik.

Hitel és kamat.

1. Tőkehiány, magas kamatlábak, a hitelélet pangása és kamatuzsora megint időszerűvé tették a kamatkérdést. Amíg a liberális korszakban maradisággal vádolták az egyházat, mert hosszú századokon át megtiltotta a kamatszedést, újabban nem egyszer azt vetik szemére, hogy a kor szabados kívánalmával szemben túlságosan engedékenynek mutatkozott. Nemrég katolikus részről is hangok hallatszottak, amelyek a régi kamattilalom visszaállítását követelték és vannak, akik egyenesen a kamatpolitikától várják a gazdasági bajok gyökeres orvoslását.

A kamat a klasszikus kánoni irodalomban usura vagy foenus néven szerepel és mindig olyan esetekben fordul elő, amikor nem tárgyi jövedelemforrásról van szó,

Teljes világosság okából különbséget kell tenni kölcsönkamat és tőkekamat között.

A szó szoros értelmében vett kölcsönügylet lényegileg más, mint egy használati tárgynak bérletszerű átengedése. Egy bérelt föld vagy gép a bérletidő alatt is a tulajdonos birtokában marad, csak annak használati jogát ruházza másra bizonyos szolgálat vagy összeg fejében. A tulajdonképeni kölcsönügylet tárgya csak olyan gazdasági jó lehet, amely fölhasználhatik vagyis az elfogyasztás révén hajt másnak hasznot. Így a tárgy egészében a kölcsönző birtokába megy át. Tehát nem lehet szó ugyanazon dolog visszaadásáról, mint a bérletnél, hanem csak arról, hogy a kölcsönző az eredetivel azonos minőségű és mennyiségű jót szolgáltatson vissza természetben vagy pénzben. Az a kérdés, vajjon ezzel megtörtént-e a teljes értékkiegyenlítés és vajjon a kölcsönvevő nem köteles-e többet is visszaadni? Ilyen értéktöbblet keletkezése három módon gondolható el.

Hivatkozhatna valaki arra, hogy a kölcsönvevő nemcsak egyszerűen birtokába veszi a tárgyat, hanem abból még valami különös, egyéni hasznot is húz. Ámde a kölcsönadott tárgyon kívül másról itt nem lehet szó, mert a személyes haszon nem alkotó eleme annak. Az át nem adott dolog fejében ellenszolgáltatást követelni pedig nem lehet.

Böhm-Bawerk agioelmélete szerint a kölcsönadónak joga van többet követelni adósától, mert az emberek alanyi és tárgyi okból a jelen való értéket többre becsülik, mint az azonos mennyiségű jövő értéket. Az időkülönbözetest kell tehát a kamattal kiegyenlíteni. Hibája ennek az el-

méletnek az, hogy a határhaszoniskola individualizmusában megreked és a közgazdasági érték helyes, tárgyi fogalmához nem tud eljutni. Nem veszi tudomásul a gazdaság társadalmi jellegét, amely pedig döntő szerepet játszik az érték meghatározásában, mint már fentebb láttuk. Böhm-Bawerk vizsgálódásai azt mindenesetre bebizonyították, hogy a kamatkérdés nem túlságosan egyszerű és hogy a félreértések forrása a fogalomzavarban van.

Tehát a tiszta kölcsönkamatról szóló kánonjogi elmélet ma is egyedül helytálló, amely szerint pusztán a kölcsönzés alapján – *ratione mutui* – kamatot szedni nem szabad, mivel a kölcsön lényegénél fogva ingyenes szerződés. Azonban nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy a szerződésen kívül álló jogcímen (*titulus externus*) valaki többet is követeijen, ha t. i. a kölcsön következtében kár érte (*damnum emergens*) vagy számottevő nyereségtől esett el (*lucrum cessans*) avagy komoly kockázatot vállalt magára (*periculum sortis*). Közös vonás ezekben, hogy esetről esetre meg kell állapítani, vajjon csakugyan bekövetkeznek-e, de belőlük állandó szabályt csinálni nem lehet.

2. A teológusok, szienai Bernardin és Antoninus már a középkor végén világosan látták a különbséget az egyszerű kölcsön és a hitel között. Szt. Bernardin többször fölveti a kérdést, mikor köteles valaki felebarátjának ingyen kölcsönt adni? A felelet lényege az, hogy csak abban esetben, ha a kölcsönt igénylő nagy szükségben van és a másik fölösleggel rendelkezik. A tőkehitel viszont: *Non solum habet rationem simplicis pecuniae sive*

rei, sed etiam ultra hoc quendam rationem seminalem lucrosi, quam communiter capitale vocamus. Antoninus hasonlóképpen írja: a pénz magában nem gyümölcsöző, azonban a kereskedő ügyessége folytán, az ő vállalataiban nyereséget hoz.

Ezzel elérkeztünk a tulajdonképeni kamatkérdéshez, amelynek a lényege az, hogy vajjon a tőkeösszeg a birtokos számára lehet-e jövedelem forrása?

Magától értetődik, hogy a tőke, mint termeléssel létrehozott termelő eszköz, produktív, tehát annak használatra való átengedése fejében ellenszolgáltatást követelhetek. Most azonban nem erről van szó, hanem a szó szoros értelmében vett pénztőkéről. Vajjon az is produktív-e? Olyan gazdasági rendszerben, ahol a termelő javakat nem lehet korlátlanul és teljesen szabadon eladni vagy megvenni, mint a középkori gazdaságban, ezeknek valójában nincs ára, jóllehet hasznot hajtanak a tulajdonosnak s éppen azért ilyen gazdaságban a pénztőke mint vásárlóerő nem produktív. Ellenben teljesen szabad forgalom mellett minden termelő eszköz pénzzel megszerezhető, tehát a pénztőke mint ezeknek helyettesítője produktív gazdasági tényező. Nem helyes azonban azt mondani, hogy az újabb korban azért lehet kamatot szedni, mert a pénz természete megváltozott, mert a pénz res frugifera, gyümölcsöző lett. A pénz ma is ugyanaz, mint régen volt, csak a szerepe változott meg. Azon fölül ez a nézet föltételezi azt, hogy a kölcsönnél mindig pénzkölcsönről van szó, holott ma a pénzkölcsön csak egy faja és nem is

a legfontosabb, a hitelügyleteknek. Nem a pénz természete változott meg, hanem a hitelé.

További kérdés, vajjon a tőke jövedelemforrásnak tekinthető-e? A tőke önmagában nem termel, hanem csak a munkával egyesülve. Míg a munka az aktív létesítő ok, addig tőke csak passzív eszköz a munka kezében. Hogy mekkora rész illeti meg a haszonból ill. a hozadékból e két tényezőt, akkor lesz probléma, amikor más szolgáltatja a munkát és más a tőkét, vagyis amikor valaki idegen munkát alkalmaz, vagy a vállalkozónak használatra kölcsönöz tőkét. Világos, hogy szabad kereseti gazdálkodás mellett teljesen mindegy hogy termelő javakat, avagy tiszta tőkeösszeget bocsátok-e más rendelkezésére. Ha pedig olyan javakat adok kölcsön valakinek, amelyekből az nem fogyasztási, hanem gazdasági előnyt szerez, akkor már nem elhasználásra, hanem használatra kölcsönzők, tehát itt is érvényesül a klaszikus elv: *res fructificat domino*, bizonyos módosítással, amely a hitelügylet sajátos természetéből folyik. Hitelezni lényegesen több, mint kölcsönt nyújtani. Aki hitelez elsősorban nem pénzösszeget, hanem jogélvezetet enged át másnak, vagyis olyan jogáról mond le egy időre adása javára, amely annak számára jövedelem forrása lesz. Ezt a jogátruházást nevezi Pesch nagyon szerencsés kifejezéssel közgazdasági szolgálatteljesítménynek (*volkwirtschaftliche Dienstleistung*), amit mint bármely más termelőeszköz használatra való átengedését, csereértéke szerint lehet fölbecsülni. Ezért a tőkekölcsönnek valóságos piaci ára van, a kamat.

A hitelnek a tárgya tehát nem az anyagi pénz és annak vásárlóereje, hanem egy elvont ériékösszeg. Röviden így lehet gondolatmenetünket összefoglalni: A pénz magasabb rendű tőke; ha pedig a tőke után lehet kamatot szedni, annál inkább a magasabb rendű tőke után. Ez a kamatszedés jogosult voltának bizonyítéka, amiből az is kitűnik, hogy a tőkekölcson vagy hitel egészen más valami, mint az egyszerű kölcsön és bizonyos külső hasonlóságon kívül semmi közös vonásuk nincs.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a tőkekamat egy sajátos eleme a kapitalista gazdaságnak. Nagyon kérdéses, hogy egy más rendszerben – államkapitalizmus, – egyáltalában szó lehet-e kamatról. Ahol a magántulajdon alapvető intézménye a társadalomnak, mindig volt és mindig lesz tisztán a tulajdonból származó jövedelem. A mostani szabad kereseti gazdaságban ez a jövedelem a tőkejáradék vagy kamat alakjában jelentkezik. Ha ez a gazdálkodási mód megszűnik, de a tulajdon marad, a kamat más formát vesz föl, de el nem tűnik.

A kamat jelentőségét és szerepét csak az a szemlélet tudja helyesen fölbecsülni, amely megszabadulva a tisztán individualisztikus nézőponttól, a gazdaságot társadalmi munkaközösségnek tekinti. Elvileg szabad kereseti rendszerben a kamatláb az iránytű, amely szerint a gazdasági élet tájékozódik, pl. a magas kamatláb jele annak, hogy valami zavar van a forgalomban. A jegybankok a kamatláb emelésével vagy csökkentésével szabályozhatják a hitelfolyamatot és a terme-

lést, de nem szabad azt gondolni, hogy ez a szabályozás föltétlenül és minden esetben hatásos is. Ha a diszkontpolitika rendes hatása elmarad, akkor a gazdasági életben már nagy bajok vannak. A legutóbbi évek eseményei többé meg nem cáfolható módon igazolták, hogy a kapitalista gazdaság egyedül a kamatpolitika útján nem kormányozható, ill. nem képes önmagát kormányozni, mint a klaszszikus iskola vérmes optimizmusában hitte.

3. Így szükségképen fölmerül a közgazdaságilag helyes kamatnagyság vagyis az igazságos kamat problémája. Fontos e kérdésben, hogy folyton szem előtt tartsuk azt, hogy a kamat nem egyéb, mint a tiszta tőkehasználat ára, tehát nem lehet beleszámítani sem a vállalkozói munkabért, sem a nyereséget, sem a kockázati jutalmat. Hogy a gazdaság a maga kultúrszerepét jól betöltse, a vállalkozói díjnak és nyereségnek megfelelő nagy-nak kell lennie, természetesen nem a fizetett munka, hanem legföljebb a tőkejáradék rovására. Különben nem volna semmi, ami a vállalkozói munkát és kedvet sarkalja. Tehát a kamatot *úgy* kell megszabni, hogy a munka igazságos megfizetése és a nyereség után fönmaradó rész jusson a tőkének a közepesen számított hozadékból. Ez lehet a kamat felső határa, amit azonban a valóságban soha nem szabad teljesen elérnie.

Részletekbe menő szabályokat e helyen nem tárgyalhatunk, csak egy fontos mozzanatra kell kitérnünk. A klasszikus iskola, Ricardo, Böhm-Bawerk és Marx azt tanították, hogy az összes termelési ágak hozadéka ugyanaz, tehát elbírják

ugyanazt a kamatot is. Amiből érthető, hogy gazdaságilag helyesen cselekszik az, aki tőkét olyan vállalatba fekteti, amely a legnagyobb járadékot nyújtja, mert a különbség előbb-utóbb úgyis eltűnik. Ez a profitráták kiegyenlítődének u. n. törvénye. Egyes termelési ágakon belül csakugyan megvan a törekvés a kiegyenlítésre, ellenben a különböző ágak egyenesen az ellenkezőjét mutatják. Mindegyikben más és más a hozadék nagysága. Valójában nincsen egységes és természetes kamatláb, hanem csak annak különféle fokozatairól beszélhetünk, mivel a hozadék annál nagyobb, minél közelebb van egy gazdasági ág a piachoz. A tapasztalat szerint legnagyobb nyereséggel a bankok és a nagykereskedelem dolgozik. Ezen a téren a gazdaságpolitikának az lesz a feladata, ha a hitelszervezetet ismét munkaképesé akarja tenni, hogy az egyes gazdasági ágaknak és az adott viszonyoknak megfelelően állapítsa meg a kamatrátá fokozatait; őrizze ellen a kamatalakulást, kényszerítse azt a helyes irányban fejlődni, főleg pedig arra ügyeljen, hogy a tőke ne csak a magángazdasági szempontból előnyös helyzetben levő vállalatokba vagy termelési ágakba ömöljön, hanem a közgazdaságilag éppen olyan fontos ágakba is, bárha azok jövedelmezősége kisebb is.

Ha megközelítő módon megállapítást nyer a kamatlábfokozat, könnyen megítélheti az igazságszolgáltatás is, milyen esetekben üti föl a fejét az uzsora. Amíg e tárgyi normák hiányzanak, a törvény csak általánosságban tapogatózik.

Ma egyre erősödik – katolikus részen is – a kamatellenes hangulat, sőt már politikai jelszóvá is élesedik (Brechung der Zinsknechtschaft!) Van-
nak, akik a kamattilalom felújításától várják minden bajunk orvoslását. Megvádolják azzal, hogy megdrágítja az árakat, holott abszolút drágulás nincsen, mert mindig csak egyes cikkek drágulnak. Többen azzal is érvelnek, hogy a kamattjövedelem megdöbrentően nagy, amely elnyeli a munkabérek túlnyomó részét. Ezek nem veszik észre, hogy számításaikban ugyanaz az összeg gyakran kétszer szerepel és azért mutatnak ki hallatlan magas számokat; nem veszik észre, hogy a kamattjövedelem nagy része a termelésben és forgalomban ismét munkabérré változik át.

Annyi minden esetre tény, hogy jelenleg a kamatteher elviselhetetlenül súlyos, amelynek a nyomása alatt számosan özseroskadnak. Ez állapoton föltétlenül változtatni kell. Bajunk forrása nem a kamatszedés intézményében van, hanem az esztelen gazdaságpolitikában. Az eladósodás és a magas kamattételek oka nem a szükség volt, hanem a meggondolatlanság. Mindenki hitel és kölcsön után törtetett és nem törődött vele, milyen áron jutott hozzá. Állam, közületek és községek egyaránt alkotási és terjeszkedési lázat kaptak, szükségtelen befektetéseket csináltak, amelyeknek alaptalanul remélt haszna elmaradt s aztán jött az összeomlás. Ezzel már a gyógyulás útját is megmutattuk: mindenki addig nyújtózzék, ameddig a takarója ér. A vállalkozó igyekezzen a saját erejéből megélni. Kiki előbb takarékoskodjon s csak

aztán költsön. Más módon a kamatszarnokságot letörni nem lehet.

Végül el kell ismerni azt is hogy a túlságos járadékjövedelem nagy károkat okozhat a közgazdaságnak, mert a munkát rövidíti meg. Legnagyobb veszély abból származik, hogy a kamatjövedelem elosztása aránytalan. Minél egészségesebb az általános vagyon- és jövedelemmegoszlás a társadalomban, annál kevésbé érezhető a kamatteher és a nagy nyereségek egyensúlyt bontó hatása.

Fölösleges ezek után bővebben magyarázgatni, mennyire helyes gazdasági szempontból is az egyházi törvénykönyv (C. J. C. can. 1543.) rendelkezése a kölcsönre és hitelkamatra vonatkozólag. Az egyház nem adta föl elveit, nem alkudott meg, hanem egyszerűen számolt a változott helyzettel és levonta a következtetést a tényekből.

Vállalkozói nyereség.

Ha egy vállalat nyershozadékából levonjuk az összes költségeket, kapjuk a tiszta nyereséget. A költségek: a nyersanyag ára, a munkabér, tisztviselők fizetései, a szociális terhek, a saját vagy kölcsönvett tőke kamatja, az üzemfönntartás, törlesztések és még más esetleges kiadások. Ami ezeken fölül marad, az a nyereség vagy vállalkozói jövedelem.

Hogy a vállalkozót munkájáért bizonyos jövedelem illeti meg, magától értetődik. Ő vezeti az üzemet, szervezi és fejleszti, ő gondoskodik a szükséges tőke megszerzéséről, fölkatatja a piacokat,

végül ő viseli a felelősséget és a kockázatot. A kockázat pedig mindig veszélyt is jelent, azt, hogy a vállalkozás nyereség helyett veszteséggel jár. Már pedig elfogadott erkölcsstani elv az, hogy aki a veszélyt vállalja, nyereségre is igényt tarthat. A kiegyenlítő igazságosság követeli, hogy a veszteség lehetőségét a nyereségre való kilátás egyensúlyozza. Továbbá néha a nagyobb nyereség reményében szállítja le a vállalkozó az árakat és csökkenti a termelési költségeket, ami viszont a fogyasztók előnyét szolgálja. Persze ez csak akkor áll fenn, ha szabad a verseny és nem monopol-árakkal állunk szemben. Közgazdasági szempontból azért fontos a nyereség, mert rendszeresen ismét visszavándorol a vállalatba ill. termelésbe és ezzel a tőkeképződést szolgálja.

Erkölcstelen az a nyereség, amely a munkabérek igazságtalan leszállításából, a drágaság és szükséghelyzet kiaknázásából, az uzsoraárakból vagy a közönség korlátoltságával való visszaélésből származik.

Mekkora lehet ez a nyereség? Először legyen elegendő arra, hogy a vállalkozó családjával együtt állásának megfelelő jólétben élhessen. A közgazdasági szempontból csak a közepes vagy átlagos nyereség kívánatos, amely mellett az üzem azonban fejlődni képes. Wagner Adolf szerint ha az osztalékot egy részvénytársaságban 10%-ról 7-re csökkentik azért, mert a munkabéreket emelik, ez közgazdasági szempontból csak előny és tiszta nyereség. Az egyenletes – nem egyenlő! – jövedelemmegoszlás lényeges föltétele annak, hogy

egy nemzetgazdaság virágzó legyen. Főleg a mai gazdaságban szükséges az, hogy számosan tekintélyes vagyonnal rendelkezzenek, mert egyes nélkülözhetetlen vállalkozások nagy tőkét igényelnek.

Sokan attól tartanak, hogy egyenletesebb vagyon- és jövedelemmegoszlás megakasztaná a tőkeképződést. Ezek azonban elfelejtik azt, hogy a kis emberek is, ha némi vagyonkára tesznek szert, azt okvetlenül ismét a termelés szolgálatába fogják állítani és ép oly jó társvállalkozók lesznek, mint a nagytőke, csak erre föl kell hívni a figyelmüket és ügyes pedagógiával rá kell vezetni és csalogatni őket a takarékosagra. Pesch szerint a nyereség alsó határa a mindenkori kamatláb legyen, mert különben a vállalkozó tőke inkább a kockázatmentes banküzletekhez fordul. A felső határt nehezebb megállapítani, mert minden vállalatnak más nehézségei és előnyei vannak. Ha egyszer okszerűen, a nemzetgazdasági szempont szerint megszervezik a gazdaságot, ez a szervezet szinte önműködőleg fog gondoskodni arról, hogy a nyeresége se nőhessenek az évig.

Nem mulaszthatjuk el, hogy egy megjegyzést ne tegyünk a ma uralkodó kalkulációs módszerről. A szakkönyvekben azt találjuk, hogy a vállalkozói nyereség a következő elemekből tevődik össze: kockázati jutalom (5%), tőkekamat (5%) vállalkozói munkadíj (3%) és a nyereség (7%) – mindezek a százalékok a kiadások összegére vonatkoznak. Az első tétel fölszámítása eddigi fejtegetéseink alapján teljesen jogos. Senki kétségbe nem

vonhatja, hogy esetleges kedvező konjunktúra, *üzleti ügyesség* és tapasztalat megfelelő nyereségre jogosít. Az eladási árban kifejezésre kell jutnia nemcsak annak, amit a termelés fölhasznál, hanem a termelő javak használatának is. Ez utóbbi mozzanat beszámítása teljesen igazolt, mert tárgyi szogálat. Ha a vállalkozó bérbeadná üzemét, azért pénzt kapna. Nagy nehézség van a tőkekamat körül. Ha valaki más tőkével dolgozik, érthető, hogy azért fizetnie kell és nyeresége is kisebb lesz. Ha azonban saját tőkét fekteti be, nehéz belátni, milyen jogcímen számíthat föl annak fejében külön kamatot, hiszen azzal, hogy nem kölcsönözte ki pénzét, szükségképpen lemondott róla.

Legkevésbé érthető végül az, hogy a már felsorolt tételekhez hogyan kerül az $u. n.$ költségpótlék – Gerstner és Lehmann szerint $10V_0$ - amelyet a forgótőke kamatjának tekintenek. Ez nem a befektetett tőke, hanem valami más, alig megfogható tényező. A valóságban annyit jelent, hogy pl. a munkásnak a maga bérét is segítenie kell kamatoztatni a vállalkozó javára.

Nem marad tehát más hátra, mint valami törvényes módot teremteni, amely lehetővé tenné, hogy az irányt szabó vállalatok kalkulációs eljárását ellenőrizzék.

Társadalomgazdasági rendszerek.

Mióta Sombart fölállította azt a tételt, hogy egy gazdasági rendszer lényegét három összetevő alkotja: a szellem, a technika és az uralkodó jogrend, nagyon sokan e meghatározás alapján ismertetik és bírálják pl. a kapitalizmust és a kommunizmust, pedig a logikai hiba benne eléggé szembeötlő. A technikát nem tekinthetjük megkülönböztető vonásnak, mert ellentétes rendszerek – Egyesült Államok és a Szovjet – ugyanazon technikával dolgozhatnak. Nem lehet a szellemet sem külön összetevőnek tartani, mert bár mély hatással van egy rendszer kialakítására, formális alkotó elemnek mégsem mondható, hiszen egy rendszer a mérvadó tényezők jó szelleme ellenére is lehet rossz és viszont lehet alapjában véve helyes még akkor is, ha a szellem már egészségtelen. Azon fölül a szellem előbb-utóbb szükségszerűen megszilárdul a harmadik tényezőben, a jogrendben. Nem marad más hátra, mint hogy a jogrendben lássuk az egyetlen és elégséges alkotó és megkülönböztető elemet. Itt természetesen nem az általános elvekre kell gondolnunk, hanem a gazdasági szervezetre és a részleteiben is kiépített pozitív jogrendre.

E megállapítást szem előtt tartva, vizsgáljuk a főbb gazdasági rendszereket.

A kapitalizmus.

Egyike azoknak a fogalmaknak, amelyekről ma rengeteg szó esik és amelynek tartalma a legtöbb ember előtt homályos. Titokzatos szörny, amelyre mindenki mélységes haraggal és gyűlölettel gondol, aki a nagy válság kegyetlen malomkerekéi közé került. Ő a nagy vádlott, aki felelős a munkanélküliségért, a mezőgazdaság összeomlásáért, a bankzárlatokért, az osztályharcért és a forradalomért. Azt is szokták mondani, hogy a rendszerben van a hiba s azért ezen kell sürgősen változtatni, ha menekülni akarunk a teljes fölbomlástól.

A kapitalizmus első sorban történelmi jelenség s mint ilyen kell megértenünk, hogy aztán a lényegével tisztába jöjjünk. A történelem, főleg amikor egy új, nagy kornak kialakulásáról van szó, nem ismer ugrásokat. Nem hirtelen és váratlanul rontott rá a kapitalizmus a nyugati társadalomra, hanem egészen lassan, szinte észrevétlenül hódította meg a gazdasági életet. Kezdetei már a középkorban jól fölismerhetők, amelynek gazdaságát a céhszervezetek meglehetősen merev keretei kötötték meg. Ebben a gazdaságban irányító elv volt a szükségletellátás és vele kapcsolatban a társadalmi állásnak megfelelő megélhetés, nem pedig a nyereszkesedés és korlátlan meggazdagodás. A középkori iparos csak megrendelésre dolgozott

és nem a piac számára. Mindezek a mozzanatok nagy állandóságot adtak a gazdaságnak, de egyúttal a fejlődés kerékkötői is lettek. Vállalkozói tehetség és kedv a céhrendszer falai közt nem igen tudott érvényesülni, egyedül a kereskedelem volt kiváltságos helyzetben. Sokan azt gondolták hosszú ideig, hogy a megmerevedést különösen a kamattilalom okozta, jóllehet éppen az ellenkezője igaz, mert bár az egyházi és világi törvény nem tűrte az egyszerű kölcsönkamatot, azonban a tőkenyereséget megengedte. Ezért aztán a tőke előszeretettel kereste föl a hasznot hajtó vállalkozásokat. Ilyen szabad és akkori viszonyokhoz mérten nagy kockázattal járó üzletben találkoztunk először az igazi kapitalista alakjával. Tevékenységének jelentőségét a kor moralistái igen tárgyilagosan ítélték meg és minden olyan nyereséget, amelyet valaki különleges ügyességével vagy szorgalmával szerzett és ha nem mások megrövidítésével jutott hozzá, igazságosnak tartottak, vagyis a vállalkozót, mint ilyent, nagyra értékelték. Látták ugyan ennek a hivatásnak nagy erkölcsi veszélyét is, amely abban áll, hogy a korlátlan nyereségvágy az összes erkölcsi megfontolásokat könnyen háttérbe szoríthatja, de ugyanakkor hangsúlyozták közhasznú jellegét is. Ez a korai kapitalizmus, amely 17. és 18. században erőteljesen fölvirágzott, egy szervesen kiépített társadalmi rend keretei közt nagy áldás lett volna az emberiségre, ha ugyanakkor a protestantizmus és a szabad gondolat el nem bontja a nyugati szellemi élet egységét és a velük együtt járó individualizmus szét nem zilálja a társadalmat.

Szilárd és általánosan elfogadott erkölcsi normák, meg az ezeket érvényesítő jogrend korlátai nélkül a kapitalista szellem zsákmányoló ösztönné fajult, amely végzetes lett számunkra. Mindezek a tények arra utalnak, hogy a kapitalizmus összetett valóság, amelynek mibenlétét teljesen csak akkor ismerhetjük föl, ha azt mind gazdasági, mind társadalmi és erkölcsi szempontból vizsgáljuk.

1. Láttuk már, hogy a konkrét értelemben vett tőke, mint harmadik termelési tényező, minden gazdasági rendszerben nélkülözhetetlen. Az is bizonyos, hogy a mai szabad kereseti rendszerben a tőke elvont formában, mint pénzben kifejezett értékösszeg és gazdasági hatalom, döntő jelentőségű szerepet játszik. A szó szoros értelmében vett tőkegazdálkodásról csak ott lehet szó, ahol a tőke magántulajdonban van és ahol közvetlenül a tőke érdekei irányítják a gazdálkodás menetét. Az államkapitalizmus csak analóg értelemben nevezhető kapitalizmusnak, mert a legfontosabb tényező, a magántőke érdeke, mint dinamikus mozzanat hiányzik belőle. Klasszikus megállapítása XIII. Leónak, hogy a tőke munka nélkül és a munka tőke nélkül fönn nem állhat. R. n. Ha már most a tulajdon természetjogi követelmény és szociális szükségesség, nyilvánvaló, hogy „az a rendszer, amelyben a termeléshez általában mások adják a tőkét és mások a munkát, önmagába véve nem lehet rossz.” Qu. a. Kimutattuk azt is, hogy a nyereségre való törekvés megfelelő határok között erkölcsileg nem ki-

fogásolható, sőt bizonyos körülmények mellett a társadalmi érdek egyenesen követelheti, hogy ennek a törekvésnek elég szabad teret engedjünk, mert a nagy tömegek ellátása és a jólét emelése máskülönben nem volna elérhető. A vállalkozó teljesítménye a mai gazdaságban nem nélkülözhető, már pedig a nyereség reménye nélkül senki felelősséget és kockázatot nem vesz magára, ami minden nagyobb vállalkozással szükségképpen velejár.

Jostock nyomán a kapitalizmust így határozhatjuk meg:

a) Az a rendszer, amelyben a gazdálkodás célja a piacon elérhető nyereség.

b) A termelés két csoport együttműködésével történik: az egyik, mint tulajdonos az összes pénzürtékű javakat szolgáltatja, a másik pusztán munkaerejét, amely egyetlen tulajdona.

c) Ennek következtében a lehetőséget, hogy az egyik csoport a másikat szolgálatába állítsa és a maga érdeke szerint szervezze meg a gazdaságot, csak a tőke tulajdonosai élvezik.

Az így meghatározott kapitalizmus azonban tulajdonképpen nem nevezhető rendszernek, hanem csak gazdálkodási módnak vagy eljárásnak, ill. a gazdálkodás egy sajátos technikájának, amely a gazdaság tárgyi céljával nincs semmiképpen ellentétben.

2. Amikor ma kapitalizmusról beszélünk, a szocialisták kivételével mindenki nem erre a finoman megkülönböztetett és elvont értelemben vett, hanem a történelmileg kialakult kapitalizmusra

gondol. „E gazdálkodás hibája – mint XI. Pius írja, – ott kezdődik, amikor a tőke a bérmunkásokat azzal a céllal fogadja szolgálatába, hogy az egész vállalkozást és a termelést egyoldalúan, a saját törvénye és haszna szerint vezesse, nem tekintve sem a munkások emberi méltóságát, sem a gazdaság szociális vonatkozásait, sem a közjót és a társadalmi igazságosság követelményeit.” Qu. a.

Más szóval a modern kapitalizmus lényege az, hogy a gazdaság öncéllá tette és függetlenítette magát minden társadalmi kötelektől és mivel a közösség életében a gazdaságnak döntő fontossága van, a társadalmi életet is a saját szelleme szerint alakította át. A fölszabadult gazdasági erők széttörték a meglévő rendet és a két érdekharcban álló osztályra tagolták a társadalmat. Az egyik oldalon csoportosultak a tőke birtokosai, a másikon a proletárok. Mindegyik arra törekedett, hogy meghódítsa magának az államhatalmat és azon keresztül a maga kizárólagos uralmát biztosítsa a másik fölött.

Az első részben kifejtettük már, hogy a merő osztálytagozódás természetellenes állapot, mert annak a jele, hogy a gazdaságban a közjó érdeke nem érvényesül. A nyugtalanság, a bizonytalanság és az állandó feszültség állapota ez, amely végzetes kirobbanások veszélyét hordja magában.

Tagadni nem lehet, hogy ebben a korban a munkásság nagy része bizonyos jólétben élt, de azért mégis csak proletár maradt, azaz olyan egyén, akinek egyetlen megélhetési forrása a munkaerő. Ámde a munkaerő ára, mint bármely más áru-

cikké, teljesen függött a kereslet és kínálat „vas-törvényétől”, vagyis a piac esélyeitől. A piac forgalma pedig ki volt szolgáltatva a konjunktúra változásainak. Végeredményben e jelenségek mind azt bizonyítják, hogy a kapitalizmus a gazdálkodó társadalmat helyesen megszervezni nem tudta, hiszen az egyetlen kapocs, amely az egymással küzdő érdekcsoportokat egyesítette, csak a piac volt. A vezetők rendezésre nem is gondoltak, mert nyugodtan bíztak a gazdaság önszabályozó gépezetében, sőt ennek káros és romboló hatásait is végzetszerű kényszernek tekintették. Ezért a kapitalizmust csak nagyon tág értelemben lehet rendszernek nevezni és benne inkább intézményesített rendszertelenséget kell látnunk.

A létbizonytalanság, a kiszolgáltatottság tudata kényszerítette a proletárságot önvédelmi szervezkedésre, ami az osztályharc állandósítására vezetett és milliókat kergetett az anyagelvű szocializmus karjaiba.

„Leginkább szembetűnő jelensége a mi korunknak, hogy nem csupán a vagyon, hanem féltelmetes gazdasági hatalom, valóságos zsarnoki hatalom halmozódik föl egyeseknél, akik többnyire nem is tulajdonosai, hanem csak kezelői és forgatói a rájuk bízott vagyonnak, amely fölött szinte korlátlan hatalommal rendelkeznek. Különösen azoknak kezében van szörnyű hatalom, akik mint a pénztőke urai és kezelői, korlátlanul határoznak a hitel fölül és azt tetszésük szerint osztják el. A hitellel a gazdasági test vérkeringése fölött uralkodnak, a termelés életelemét tartják ke-

zükben úgy, hogy ellenük senki még lélekzeni sem tud.” Qu. a. Mivel a pénz a mai gazdaság szervező eszköze és mivel a termelő eszközök, főleg ipari és kereskedelmi vállalatok értékpapír alakban állandó piaci cikk lettek és mert a nagy vállalatok ezreknek és tízezreknek összegyűjtött tőkéje fölött rendelkeznek, majdnem teljesen korlátlanul, a kapitalizmusnak e legmagasabb fejlődési fokán a nemzetek gazdasági hatalma néhány bankvezér, trösztmágnás és konszernszövetkezet kezében összpontosul, akikkel szemben az állam sem képes a maga akaratát érvényesíteni. „Ez az az összesűrűsödése a gazdasági hatalomnak természetes következménye a korlátlan szabad versenynek, amely nem is végződhetik másként, mint az erősebbnek és többnyire erőszakosabbnak és lelkiismeretlenebbnek győzelmével és egyben legjellegzetesebb vonása a legújabb gazdasági rendszernek.” Qu. a. Ma a vállalatok sorsa majdnem teljesen a hiteltől függ és ezért jutott a gazdaság a plutokrácia hatalmába. Ez a fejlődés egészségtelen, felbontja az erők egyensúlyát, ami az uralkodó rendszernek lényeges szervezeti hibája. „A főlhalmozott gazdasági hatalom harcra vezet, még pedig hármas harcra: először a hatalomért gazdasági téren, másodsor a hatalomért az állam fölött, amely maga is mint hatalmi tényező érvényesülni akar a gazdasági érdekellentétekben; harmadszor harcra a különböző államok között, amelyek alattvalóik érdekeit állami hatalmi eszközökkel védik vagy megfordítva államközi elmentések megoldása céljából a gazdasági hatalmat

fegyverként fölhasználják.” Qu. a. Ebben a környékben harcban alakult ki a „Homo oeconomicus” jellegzetes lelki alkata. Hiába igyekeznek egyes jóindulatú tudósok ezt a különleges emberfajt nemlétezőnek, merő munkahipotézisnek tekinteni, mert az minden tagadás ellenére is a földön járó, eleven és borzalmas valóság, akinek lelkiismerete eltompult, az eszközökben nem válogat, erkölcsi ízlése nincs, egyetlen célja, minél kevesebb munkával gyors haszonhoz jutni, a nyereség kedvéért tetszése szerint játszik az árakkal, szereti az ismeretlenséget és homályt, a jólétet épügi ki tudja aknázni, mint a válságot, legszívesebben a község alacsony ösztöneire számítva csinálja üzleteit és gúnyosan mosolyog az ostobákon, akik a becsületérvzés gátlásában szenvednek.

Eredményes és fejlődő termelés megfelelő vagyon és jövedelemmegosztás nélkül el nem gondolható, mert ettől függ a nagy tömegek vásárló ereje. A községazdaságilag helyes jövedelemelosztás pedig önmagától, szerves és céltudatos gazdaságpolitika nélkül nem történik meg. Ezt a problémát a kapitalizmus teljesen elhanyagolta, aminek az lett a következménye, hogy a nemzetek vagyonának legnagyobb része egy nagyon is vékony társadalmi réteg kezében halmozódott föl, ami a gazdaságot épügi, mint a belpolitikát egyre mélyülő válságba sodorta. Jóllehet a vagyoni és jövedelmi statisztika csak megközelítőleg pontos adatokat nyújt, mégis eléggé megvilágítja a helyzet tarthatatlanságát. 1931-ben Fried számítása szerint Németországban 60 millió embernek 16 milliárd márka va-

gyona volt s ugyanakkor 800.000-nek 35 milliárd. Az Egyesült Államokban hasonló állapotok uralkodtak. Magyarországon pl. 1934-ben, amíg a nemzeti jövedelemből egy családra átlag 1540 P esett, addig a nemzet egyharmad részének nem volt családonkint 400 P jövedelme sem. Ilyen számok világosan mutatják, hogy a kapitalista gazdálkodás a tulajdonjoggal visszaélt, ezt az intézményt valósággal társadalomellenessé tette és oktanul szította a szociális forradalmat, ami már nem egyszerű átmeneti kilengés, hanem a rendszer jogi szervezetének lényeges fogyatkozása. Főlöleges ma a szabad verseny elvének bírálatával foglalkozni, mert a tőke maga azt nagy részben megszüntette. Bizonyos mértékig helyes is volt ez a fejlődés, de nem állt meg az észszerűtlen verseny szabályozásánál, hanem valósággal új hűbériséget teremtett, amely már csak arra törekszik, hogy szerzett jogait és előnyeit megszilárdítsa a számtalan monopólium által. Ezzel a kapitalizmus önmagát készül megsemmisíteni, mert csak addig van létjogosultsága, amíg állandóan olcsóbbá teszi az árakat és emeli a közönség vásárlóerejét. Mióta azonban egyre több vállalat arra rendezkedik be, hogy nem a többtermelés, hanem a magasan tartott vagy emelkedő kartelárak által emelje jövedelmét, a kapitalizmus semmi komoly érvet nem hozhat föl az államosítás, vagy szocializálás ellen. Ahol nincs kockázat, verseny és kezdeményezés, ott a vállalkozó is főlölege ssé vált és bármikor helyettesíthető egy állami hivatalnokkal.

A tőkével kapcsolatban már tárgyaltuk, mit köszönhet az emberiség a kapitalizmusnak s azért a gazdaságpolitika legfőbb teendője az legyen, hogy a tőkegazdálkodás nagy vívmányait és előnyeit a tőke mai politikájával szemben is megmentse, ami csak úgy fog sikerülni, ha a helyes értelemben vett kapitalizmus dinamikáját a keresztolizmus elvein fölépülő társadalmi rend szolgálataiba állítja.

A kollektivizmus.

1. Alapja ennek a rendszernek a szocialista társadalomszemlélet, amelyből épügy hiányzik az organikus gondolat, mint az individualizmusból, mert az egyéniséget teljesen elsikkasztja a közösség javára vagy jobban mondva kárára és az emberatomokat egyetlen alaktalan tömeggé kovácsolja. Vallja épügy, mint az individualizmus, hogy a gazdaságot ellenállhatatlan erejű törvények irányítják, amelyek a kollektivizmust, mint a történelmi fejlődés utolsó állomását szükségszerűen magukkal hozzák. Ezménye az a közösség, amelynek az egységet nem az erkölcsi kötelességtudatból vállalt kölcsönös szolidaritás, hanem merőben külsőséges, központi kényszer adja meg. Nem ismeri a társadalmi tagozódást és mindenkit egyenlő értékű elemnek tekint az osztály nélküli homogén államban.

Gazdasági bajaink és a társadalmi ellentétek egyetlen forrásának a magántulajdont tekinti, azért nem akarja sem a magángazdaságot, sem a tu-

lajdont. Mivel a kizsákmányolás eszköze a termelő javak tulajdonjoga, ezért akarja ezeket köztulajdonná tenni. Így aztán a termelés célja többé nem a nyereség, hanem a nép szükségleteinek ki-elégítése lesz. Megélhetésre jogot egyedül csak a munka ad és nem a birtoklás, mert minden tőke Marx értékelmélete szerint megtakarított ill. el-tulajdonított munka, amelyhez csak a dolgozó közösségnek van joga. Ennek a tételnek tarthatatlan voltát a magántulajdonról és az értékről szóló fejezetekben már kimutattuk. A kollektívizmus társadalombölcseletét szinte fölösleges cáfolni, annyira nyilvánvaló ellentmondásban van az ember, metafizikájával és a mindennapi élet adottságaival.

2. Gazdasági programja kiterjeszkedik a termelésre, a fölosztásra és a forgalomra. Mivel a kapitalizmus a termelést csak technikailag tette okszerűvé, de nem közgazdaságilag, az utóbbi problémát a kollektívizmus úgy akarja megoldani, hogy egy központi szervre bízna a termelési program összeállítását, amely a közösség összes igényeinek részletes statisztikája alapján készülne el. Ugyancsak a gazdasági központ jelölné ki minden üzem számára a ráeső hányadot és a munkásoknak ő osztaná ki a munkát. Így lehetne aztán a javakat is okszerűen elosztani. Mivel a kollektív gazdaság nem keresi a nyereséget, miután a termelés eredményéből félretette azt a mennyiséget, amely a tőkék amortizációjára és a közszükségletek fődözésére kell, a többit átengedi a dolgozóknak, akik abban végzett munkájuk szerint részesednek. Az állami boltokban és raktárakban

mindenki munkaigazolványa ellenében, amelyen föl van tüntetve munkaóráinak száma, vásárolhat tettség szerint javakat. A javak árát a végzett munka mennyisége szabja meg.

Ez volna nagyjában a tiszta kollektivizmus gazdasági programja, amelyet a szocialisták többsége és maga a Szovjet is alapos revízió alá vetett. A lényegesen enyhített kollektív gazdálkodás különféle változataival e munka második részében szándékozunk foglalkozni.

Legnagyobb hibája ennek a rendszernek, hogy a modern gazdaságban legfontosabb munkakerőt, az igazi vállalkozót kikapcsolja és ezzel megköti a haladást. Ha már a modern kapitalizmus ellen is az egyik legnagyobb kifogás, hogy hatalmi szervezetei megbénítják az alkotó tehetséget és az öröklött előnyök nem engedik érvényesülni a személyi kiválóságot, mennyivel inkább áll ez a kollektív gazdaságra! Nem a közgazdasági észszerűség teljes tagadása-e ez éppen ott, ahol az okszerűség a legfőbb irányító elv?

Teljesen igaz az, hogy rend csak ott lehet, ahol a munkaérdek fölötté áll a tőkeérdeknek. Ámde ebből még nem következik, hogy a tőkeérdek teljesen mellőzhető tényező. Ha ez is növeli a produktivitást, okosan számító gazdaságpolitika nem hagyhatja ki a számításból. Tegyük föl azonban, hogy a munka érdekeinek érvényesülési szabadsága elegendő hajtóerő önmagában is, a kollektivizmus erről is lemond, amikor minden munkát egyenlően jutalmaz. Az ilyen egyenlőség a legnagyobb igazságtalanság lenne mind az egyénnel,

mind a közzel szemben. Nevetséges könnyelműség ezzel szemben arra hivatkozni, hogy a kommunista társadalmi rend az összes embereket szükségképpen szociális lényekké alakítja át, akik csak egy életföladatot ismernek: elhasználni magukat a közösség önzetlen szolgálatában. Nem marad tehát más hátra, mint az embereket terrorral kényszeríteni a munkára, ami mégsem nevezhető okoszerű és a mostaninál emberségesebb módszernek.

Senki sem veheti komolyan azt az ábrándot sem, hogy valamikor sikerülni fog a szükségletek megközelítően pontos statisztikáját összeállítani, nem is számítva, hogy mekkora fölösleges költségbe kerülne ez a munka. Azon fölül hogyan fogják a szükségletek változását és annak szeszélyeit állandóan nyilvántartani? A nehézséget legföljebb úgy lehet megkerülni, hogy a fogyasztást is pontosan szabályozzák, ami teljesen elviselhetetlen zsarnokság lenne.

Továbbá némileg haladott és bonyolultabb nemzetgazdaságban a maradéktalanul keresztülvitt központi vezetés egyrészt fizikai lehetetlenség, másrészt mérhetetlen károkat okoz a bürokratikus kezelés lassúsága és a konkrét helyzet nem ismerése miatt. Még elképzelni sem lehet, hogyan képes pl. a Szovjet gazdasági népbiztossága naponta 80-90.000 ügyet kielégítően elintézni, pedig ök még messze vannak az eszményi kollektív gazdálkodástól.

Arra pedig fölösleges sok szót vesztegetni, hogy mekkora nehézségekbe fog ütközni e rendszerben a különböző cikkek árának megállapítása

a több, mint problematikus munkaegység, a társadalmilag szükséges munkaidő alapján. Ha pl. kiderül, hogy a burgonya és a búza termelése ugyanannyi időbe kerül, egyenlő lesz-e az értékük is? A jobb talaj hozadékát is annyira becsülik-e, mint a silány abbét? Meg lehet-e határozni minden esetben a normális munka mennyiségét, főleg amikor a technika szakadatlanul fejlődik és fölöslegessé tesz egyre több munkát? Hogyan fogják pontosan szabályozni a keresletet és kínálatot? Mit csinálnak az el nem fogyasztott és meg nem vásárolt árukkal stb? Még számos ilyen kérdés merül föl e módszerrel kapcsolatban, amelyre kielégítő választ eddig senki sem adott.

Kétségtelen, hogy van a kollektív gondolatban némi igazságmag is, amennyiben a közérdektől irányított okszerű gazdaságpolitikát hangsúlyozza. Azonban Marx következetesen kikapcsolt rendszeréből minden metafizikai megfontolást és alapozást s így szükségképpen hamis vágányokra terelte a politikát is.

A szociális munkarendszer vagy organikus közgazdaság.

1. Mivel a gazdaság hordozója és célja a dolgozó ember, a dolgozó nép, okszerű gazdálkodásban kell, hogy a munka legyen a kereset legfőbb forrása. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a tulajdonból származó jövedelem igazságtalan és gazdaságilag helytelen, hanem csak azt, hogy az egészséges gazdasági rend előfeltétele,

hogy a nemzeti jövedelem legnagyobb része a szellemi vagy a testi munkásnak jusson. Minthogy pedig a dolgozó ember természeténél fogva tagja a nemzetközösségnek, amelyet organikus egységbe foglal a szolidaritás térvénye, azért a helyes gazdasági rendszernek egyúttal szociálisnak is kell lennie.

A cél tehát nem a termelő eszközök, hanem az emberek szocializálása. E kettős ok miatt nevezük az organikus közgazdaságot szociális munkarendszernek.

A legnagyobb tökéletes közgazdasági egység a nemzetgazdaság, amelynek főadata a közjóit megteremtése. Ebből származik aztán az általános jólét, mint a gazdasági tevékenység értelme és végső eredménye. Amint a közösség lényegesen több és más valami, mint az egyének összesége, éppúgy a nemzetgazdaság is minőségileg több a magángazdaságok összegénél. Tehát a ker. szolidarizmus szerint a közgazdaság lényegénél fogva szerves munka- és szolgálatközösség, amelynek az egységet a közjó biztosítására együttműködő gazdasági rendek adják meg.

E rendszer nem akarja a magánérdeket, a nyereségre való törekvést, mint nélkülözhetetlen motívumát a gazdaság tevékenységének kizárni, csak nem fogadja el azt legfőbb normának, hanem olyan lendítő erőnek tekinti, amely állandóan erkölcsi, jogi és társadalmi szabályozásra szorul.

A liberális kapitalizmust azért utasítjuk vissza, mert tagadja a nemzetgazdaság szerves egységét, mert hiányzik belőle a szervezett tagozódás, mert

nincsen megfelelő szabályozó elve és nem törődik a jövedelelosztás és a fogyasztás jelentőségével.

De visszautasítjuk a kolektívizmust is, mert társadalomszemlélete gyökeresen téves, mert igazságtalan az egyénnel, tehát a munkással szemben is. A központi hatalmat emberileg meg nem oldható föladatak elé állítja és azzal nem a jólét, hanem az általános elszegényedés útját egyengeti. Eddig minden kísérlete csődöt mondott és okoszerűen gazdálkodni nem tud,

2. A szociális munkarendszer helyreállítja a társadalmi békét és megvalósítja az igazi demokráciát. Ezért érvényre juttatja a tulajdon szociális jellegét és a személyi jogok fölényét a dologiakkal szemben. Megszünteti a korlátlan szabad versenyt és azt szervesen szabályozza a gazdasági alkotmány intézményei által. Elismeri az állam főségét gazdasági téren és kezébe adja a legfőbb irányító és ellenőrző hatalmat a rendi szervezet fölött is és ezzel megalapozza a társadalom és állam helyes viszonyát. A termelő eszközök szocializálását azonban csak annyiban engedi meg, amennyiben azt a közérdek okvetlenül követeli.

Legfőbb törekvése az, hogy a vagyoni középosztályt megerősítse, lehetőleg mindenkit, tehát elsősorban a proletárságot, magántulajdonhoz segítsen.

Ezért követeli a munkás számára a biztos családi otthont és olyan bérpolitikát, amely a család szükségleteit is fődözni tudja. A vállalkozót és alkalmazottait természetszerű munkatársaknak tekinti, akiket az érdekközösség és az egész nem-

zettel szemben tartozó szolgálat sokkal erősebben összekapcsol, mint amennyire az érdekellentét elválaszt.

A szociális munkarendszer tehát az individuális és szociális érdekek magasabb szintézise, amelyben a közgazdaság teljes értelme megvalósul, már amennyire emberek közt megközelítően lehetséges. Ha valaki annyira „pesszimista”, ill. annyira reálisan gondolkozik, hogy nem hisz egy u. n. legjobb rendszer lehetőségében, annak is meg kell engednie, hogy az összesek között ez a rendszer a legkevésbé rossz, amelyben a gazdasági észszerűségből a legtöbb valósulhat meg.

Várható eredményei e gazdaságpolitikának a brutális önkény megfékezése, az igazi szabadság érvényesülése a rend keretein belül, az erők egyesítése, az érdekek kiegyenlítése és az osztályok békés együttműködése a közösség és mindenki javára (Pesch.)

E célok megvalósításának módzatait megtalálni és alkalmazni már a részletes társadalom- és gazdaságtan, ill. gazdaságpolitika körébe tartozik, amelyekkel természetesen a társadalmi etikának is külön kell foglalkoznia.

Befejezésül talán nem lesz teljesen érdektelen, ha a skolasztikus társadalombölcselet egyik régi mesterének Costa-Rossetinek nyomán (Ethica socialis c. munkáját megírta 1883-ban Pozsonyban) a vázolt három rendszert szembeállítjuk egymással:

1. A szocializmus megszünteti a magántermelés és forgalom szabadságát; a kapitalizmus

mindenkinek korlátlan szabadságot enged; a szolidarizmus (C. R. még nem használta e szót és elméletét neoskolasztikus kísérletnek – tantamen – nevezte) a gazdasági rendiség és szociális jogrendszer által szabályozza azt.

2. A szocializmus megszünteti a különbséget magán- és közgazdaság között és az egész gazdaság közvetlen irányítását az állam kezébe adja; a kapitalizmus tagadja az állam beavatkozási jogát mind a magán- mind a közgazdaságba; a szolidarizmus követeli, hogy a közgazdaságot közvetlenül az állam irányítsa és ezzel *közvetve* a magángazdálkodást is.

3. A szocializmus mechanikusan vaskényszerrel egyesíti a társadalmat; a kapitalizmus még az ingatlan javakat is mozgósítja és atomizálja a társadalmat; a szolidarizmus a társadalmi szervezet révén összhangba hozza a rendet az okos szabadsággal.

4. A szocializmus államosítja a tőkét; a kapitalizmus elnyomja a munkát és korlátlan hatalommal ruházza föl a tőkét; a szolidarizmus biztosítja a tőke és munka együttműködését és az előbbinek zsarnokságát megtöri.

5. A szocializmus csak az élvezeti és használati javakat hagyja meg magántulajdonban; a kapitalizmus a tulajdonjogot minden más fölé helyezi; a szolidarizmus védi azt, de használatát a köz érdekének megfelelően korlátozza,

6. A szocializmus csak a munkát tekinti a tulajdon egyetlen jogcímének és az örökösödést kizárja; a kapitalizmus, jóllehet hangsúlyozza a

munka fontosságát is, a tulajdonnak igazságtalan jogcímeit (uzsora) is gyakran elismeri; a szolidarizmus a munkát tekinti a legfőbb, de nem egyetlen jogcímnnek.

7. A szocializmus legfőbb és első gazdasági föladatnak a javak egyenlő fölosztását tekinti; a kapitalizmus jóformán csak a termeléssel törődik és a helyes fölosztást elhanyagolja, aminek következménye a proletárság létbizonytalansága és nyomora; a szolidarizmus mindkettőt egyaránt fontosnak tartja és intézményesen összhangba hozza a gazdasági alkotmány, a bér- és árpolitika segítségével.

8. A szocializmus, jóllehet az embert állítja a gazdaság középpontjába, valójában a személyiséget egészen elnyomorítja; a kapitalizmus csak a tőkeérdekre néz és a termelés fokozásával törődik; a szolidarizmus az ember szolgálatába állítja a gazdaságot de úgy, hogy az anyagi jólétet csak a magasabb szellemi és erkölcsi kultúra eszközének tekinti.

A kapitalizmus, jóllehet szöges ellentétben van a kollektívizmussal, mégis annak útját egyengeti és a szociális forradalom akaratlan szövetségese.

További föladatunk az lesz, hogy azokat a törvényeket, amelyeket mint a társadalmi és gazdasági rend lényegi törvényeit fölismertünk, a mai részletkérdések megoldására alkalmazni megkísé-

reljük. Az etika ugyanis nem érheti be azzal, hogy a társadalmi lét metafizikába nyúló alapjait megvilágítsa, hanem azt is vizsgálnia kell, melyek a társadalmi és gazdaságpolitika jelenlegi föladatai és törekvései és vájjon ez utóbbiak mennyiben vannak összhangban az általános érvényű normákkal.

E tanulmánnyal főleg azt akartuk igazolni, hogy az erkölcsi rend valamivel több, mint egyszerű díszítménye és az uralkodó ízlés követelte esztétikai velejárója a közéletnek és gazdaságnak. Nemcsak eretnecség, hanem végzetes politikai tévedés az a még ma is nem egyszer hangoztatott és az élettől mindennap kézzelfoghatóan megcáfolt szomorú állítás, hogy erkölcsi törvényekkel nem lehet kormányozni a világot. Ha van valami logika a történelemben, annyit mindenesetre bizonyít, hogy e törvények nélkül pedig egyáltalában nem lehet sem irányítani, sem elviselni a társadalmi életet.

TARTALOM.*)

	Lap
Előszó.....	3
Élet és etika	5
Társadalomtudomány és etika	10
A társadalomtudomány módszere	12
A keresztény társadalomtudomány	15
Természetjog és pozitív jog.....	20
Az ember a társadalomban.....	24
Egyén és közösség.....	27
A közösség mibenléte.....	36
Társaság és közösség	38
A szolidaritás kiterjedése	40
Közjó és magánérdek	41
A szociális igazságosság.....	44
A szeretet mint társadalmi kötelék	52
A család.....	55
A társadalom tagozódása: osztályok és rendek	61
A gazdasági rendek önkormányzata és fölépítése	71
Az állam eredete és mibenléte	75
Szükséges-e az állam hatalom.....	80
Az államhatalom szerepe a társadalomban.....	82

*) A Rerum novarum és Quadragesimo anno körleveleket csak R. n, és Qu. a. kezdőbetűkkel idéztem.

Magántulajdon és társadalmi jogrend.....	86
A reform lényege.....	94
Gazdaság és társadalom.	100
Gazdálkodás és gazdaság	100
Gazdaságtudomány és etika	101
Törvények és rendszerek	104
A termelés	110
A gazdaságosság elve.....	112
Társadalmi jólét, mint a nemzetgazdaság célja	113
Termelési tényezők	117
A termelés törvényei	118
A termelés etikája.....	120
A munka.....	122
A dolgozó ember helye a közgazdaságban.....	124
A munkafelosztás.....	126
A munka szociális jellege és a munkaszerződés.....	129
A munkajog	134
Joga van-e mindenkinek a munkához?	136
A munkaidő	138
A női munka.....	139
A természet.....	142
A tőke.....	145
Vállalat és vállalati formák	151

Fogyasztás és termelés - a fogyasztás etikája	155
A forgalom.	160
Mi a gazdasági érték?	160
Árelmélet és igazságos ár	164
Az uzsora.....	171
A pénz	175
Szabad verseny.....	178
Népjólét és a javak fölosztása.....	182
A munkabér.....	183
Munkánélküli jövedelem és járadék.....	189
Hitel és kamat.....	193
Vállalkozói nyereség	202
Társadalomgazdasági rendszerek.....	206
A kapitalizmus	207
A kollektivizmus	216
A szociális munkarendszer vagy organikus közgazdaság.....	220

No. 1410-1935.

IMPRIMATUR.

Szegedini, 17. Maji 1935.

DR. JULIUS QLATTFELDER
Episcopus Csanadiensis.

No. 10-1935

Imprimi potest.

Budapestini, 29. Április 1935,

FRANCISCUS BIRO S. J.
Praep. Prov. Hungáriáé.

Nihil o b s t a t .

JOANNES SOPSICH,
Censor Dioecesanus.